

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

Māris Bērziņš

Promocijas darbs

IEDZĪVOTĀJU ĢEOGRĀFISKĀS MOBILITĀTES LOMA SUBURBANIZĀCIJAS NORISĒS LATVIJĀ

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai ģeogrāfijā

Apakšnozare: cilvēka ģeogrāfija

Darba zinātniskā vadītāja:
Dr. geogr. prof. Zaiga Krišjāne

Rīga, 2011

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Ģeogrāfijas nodaļā. Darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā Fonda projekta Nr. **2009/0138/IDP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004 „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”** atbalstu laikā no 2005. līdz 2010.gadam.

Darba vadītāja: prof. *Dr. geogr.* **Zaiga Krišjāne**

PROMOCIJAS PADOMES SASTĀVS

Priekšsēdētāja:

Prof. *Dr. geogr.* **Agrita Briede**

Padomes locekļi:

Dr. geogr. **Anita Dravniece**, priekšsēdētājas vietniece

Prof. *Dr. geogr.* **Zaiga Krišjāne**

Prof. *Dr. geogr.* **Oļģerts Nikodemus**

Dr. geogr., *Dr. habil. oec.* **Pārsla Eglīte**

Prof. *Dr. habil. geogr.* **Māris Laiviņš**

Recenzenti:

Dr. habil. hist., *Dr. geogr.* **Jānis Štrauhmanis**, Rīgas Tehniskā universitāte (RTU)

Prof. *Dr. geogr.* **Maija Rozīte**, Biznesa augstskola Turība

Prof. *Dr. geogr.* **Daniel Göler**, Bambergas Universitāte (Universität Bamberg), Vācija

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2011. gada 4. martā plkst. 15.00 Latvijas Universitātes ģeogrāfijas nozares Promocijas padomes sēdē LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē Rīgā, Alberta ielā 10, 313. telpā.

Ar promocijas darbu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

Atsauksmes sūtīt: *Dr. geogr.* Zaigai Krišjānei, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte, Raiņa bulvāris 19, LV-1586, Rīga, Latvija, Fakss: +371 7332704, e-pasts: zaiga.krisjane@lu.lv

© Latvijas Universitāte, 2011

© Māris Bērziņš, 2011

SATURS

ANOTĀCIJA	7
ANNOTATION.....	8
IEVADS	9
1. DARBA IETVARŠ: GALVENIE JĒDZIENI	14
1.1. Ģeogrāfiskā mobilitāte.....	14
1.2. Suburbanizācija.....	15
1.3. Latvijas apdzīvājuma struktūra un urbanizācijas iezīmes	16
1.4. Rīgas aglomerācija un Pierīgas reģions.....	18
2. IEDZĪVOTĀJU MOBILITĀTES IZPĒTE, GALVENIE RĀDĪTĀJI UN SAIKNE AR URBANIZĀCIJAS PROCESIEM.....	21
2.1. Teorētiskie virzieni migrācijas izpētē, to attīstība un pielietojums	21
2.1.1. Migrācijas izpētes attīstība	21
2.1.2. Teorētisko konceptu pielietojums	22
2.2. Iekšzemes migrācijas rādītāji un galvenie izpētes virzieni.....	30
2.2.1. Vecumstruktūra, iedzīvotāju sastāvs, attālums, migrācijas plūsmas.....	31
2.2.2. Pārcelšanās motīvu izpēte	33
2.3. Migrācija un apdzīvojums	35
2.3.1. Diferencētās urbanizācijas jēdziens.....	36
2.3.2. Apdzīvojuma cikliskās attīstības teorija.....	36
2.3.3. Aglomerēšanās procesi, lielpilsētu funkcionālie reģioni.....	38
2.3.4. Raksturīgākās urbanizācijas iezīmes post-sociālisma valstīs.....	40
2.4. Svārstmigrācijas izpētes galvenās iezīmes un rādītāji	42
2.4.1. Svārstmigrācijas procesu izpēte	42
2.4.2. Svārstmigrācijas saikne ar iekšzemes migrāciju	44
3. PĒTNIECISKIE JAUTĀJUMI UN HIPOTĒZES.....	46
4. PĒTĪJUMA DATI UN METODES	50
4.1. Pētījuma dati.....	50
4.1.1. Statistikas dati.....	50
4.1.2. Iedzīvotāju aptaujas datu masīvs	51
4.2. Izmantotās datu apstrādes metodes.....	56
4.2.1. Migrācijas pamatrādītāji.....	56

4.2.2.	Ekonometriskās metodes aptaujas datu masīva apstrādei	57
5.	IEDZĪVOTĀJU ĢEOGRĀFISKĀ MOBILITĀTE	
	SUBURBANIZĀCIJAS NORISĒS LATVIJĀ	59
5.1.	Iedzīvotāju skaita un izvietojuma izmaiņas.....	59
5.2.	Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes raksturs	62
5.2.1.	Iekšzemes migrācijas apjomi un galvenās iezīmes	62
5.2.2.	Darba mobilitātes rādītāji	64
5.2.3.	Migrantu un svārstmigrantu raksturojums.....	67
5.2.4.	Ilgtermiņa migrācijas plūsmu reģionālā struktūra.....	69
5.2.5.	Ilgtermiņa migrācijas plūsmas apdzīvojuma struktūrā.....	69
5.2.6.	Iedzīvotāju sastāvs migrācijas plūsmās reģionos un apdzīvojuma struktūrā	72
5.3.	Suburbanizācijas procesi Rīgas apkārtnē un Latvijā	75
5.3.1.	Suburbanizācijai raksturīgo migrācijas plūsmu struktūra	77
5.3.2.	Suburbanizācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs un pārcelšanās motīvi ...	78
5.4.	Rīgas svārstmigrācijas areāls un svārstmigrantu grupas.....	85
5.4.1.	Rīgas svārstmigrācijas plūsmas un tieces areāls	85
5.4.2.	Svārstmigrantu grupu raksturojums Rīgas aglomerācijā.....	87
5.5.	Migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju grupu salīdzinājums	89
	SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI.....	91
	IZMANTOTĀ LITERATŪRA	94

ATTĒLU SARAKSTS

<i>1.1. att.</i> Mobilitātes daudzveidība un kontinuitāte	14
<i>1.2. att.</i> Latvijas apdzīvojuma struktūra, 2008	16
<i>1.3. att.</i> Iedzīvotāju skaita dinamika Latvijas pilsētās	17
<i>1.4. att.</i> Rīgas aglomerācija un Pierīgas reģions.....	18
<i>2.1. att.</i> Migrācijas procesu loģiskā shēma.....	29
<i>2.2. att.</i> Iekšzemes migrācijas galvenie rādītāji.....	30
<i>5.1. att.</i> Iedzīvotāju skaita izmaiņas ietekmējošie rādītāji statistikas reģionos, 1999-2008	59
<i>5.2. att.</i> Iedzīvotāju izvietojums un skaita izmaiņas, 1999-2008	60
<i>5.3. att.</i> Iedzīvotāju skaita izmaiņas Rīgā un tās apkārtnē, 1999–2008.....	61
<i>5.4. att.</i> Iekšzemes migrācijas kopapjoma dinamika pēc galvenajām plūsmām	63
<i>5.5. att.</i> Migrācijas un svārstmigrācijas apjomu dinamika Latvijā.....	64
<i>5.6. att.</i> Svārstmigrācijas apjomi Latvijas reģionos	66
<i>5.7. att.</i> Ilgtermiņa migrācijā iesaistīto iedzīvotāju vecumstruktūra 2000. un 2008.gadā...	67
<i>5.8. att.</i> Iekšzemes migrācijas rādītāji Latvijā	71
<i>5.9. att.</i> Migrācijas saldo dažāda hierarhijas līmeņa apdzīvotajās vietās, 1999-2008.....	71
<i>5.10. att.</i> Iekšzemes migrācijas struktūra un intensitāte Pierīgā, 1999-2008	78
<i>5.11. att.</i> Dzīvesvietas maiņas motīvi dažādām migrācija plūsmām.....	80
<i>5.12. att.</i> Rīgas svārstmigrācijas plūsmas.....	86
<i>5.13. att.</i> Rīgas svārstmigrācijas tieces areāls, 2007.g.	87

TABULU SARAKSTS

1.1. tab. Iedzīvotāju izvietojums un darba tirgu raksturojošie rādītāji Latvijas reģionos...	19
4.1. tab. Iedzīvotāju aptaujas reprezentativitāte, %	52
4.2. tab. Izlases raksturojums pēc galvenajiem rādītājiem, %	53
4.3. tab. Reģionālajā migrācijā iesaistīto respondentu sastāvs, %	54
5.1. tab. Iedzīvotāju skaita izmaiņas ietekmējošie rādītāji Pierīgas reģionā, 1999-2008 ...	62
5.2. tab. Migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs	68
5.3. tab. Migrācijas saldo rādītāji un plūsmas starp reģioniem, 1999-2008	70
5.4. tab. Iekšzemes migrācijas plūsmas un to dinamika apdzīvojuma struktūrā	69
5.5. tab. Migrācijas saldo rādītāji un plūsmas apdzīvojuma struktūrā, 1999-2008	70
5.6. tab. Reģionālajā migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs	72
5.7. tab. Iedzīvotāju sastāvs migrācijā uz Rīgu un laukiem, salīdzinot ar nemobilām grupām.....	73
5.8. tab. Iedzīvotāju sastāvs migrācijā uz Rīgu, laukiem un pārējām pilsētām	74
5.9. tab. Suburbanizācijas raksturs Pierīgā	76
5.10. tab. Suburbanizācijas raksturs citu Latvijas lielo pilsētu apkārtnē	76
5.11. tab. Iekšzemes migrācijas plūsmu raksturs Rīgā un Pierīgā.....	77
5.12. tab. Respondentu sadalījums Rīgas aglomerācijā ienākošajās migrācijas plūsmās...	79
5.13. tab. Rīgas aglomerācijā iebraukušo un tur ilgstoši dzīvojošo respondentu sasāvs	79
5.14. tab. Rīgas aglomerācijā iebraukušo iedzīvotāju sastāvs	81
5.15. tab. Rīgas aglomerācijā iebraukušo iedzīvotāju sastāva un motīvu atšķirības	82
5.16. tab. Rīgas aglomerācijā dzīvojošo svārstmigrantu un dzīvesvietā strādājošo sastāvs.....	88
5.17. tab. Ģeogrāfiskajā mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju sastāva atšķirības	89

ANOTĀCIJA

Iedzīvotāju mobilitāte ir nozīmīgs pētījumu objekts cilvēka ģeogrāfijā. To raksturo daudzveidīgas formas un saikne ar urbanizācijas procesiem. Ievērojamas politiskas un sociāli ekonomiskas pārmaiņas ietekmējušas Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valsts. Nozīmīgs pētījumu skaits šajā laika posmā uzrāda pārmaiņas urbanizācijas un iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes procesos. Agrākie pētījumi reģiona valstīs piepilsētas zonu raksturo kā visdinamiskāko un pārmaiņām bagātāko apdzīvojuma struktūras elementu. Post-sociālisma zemēs notiekošie piepilsētas telpas attīstības procesi ir ļoti daudzpusīgi, vairāki iedzīvotāju telpiskās organizācijas, migrācijas un urbanizācijas procesi pārklājas vai polarizējas.

Latvija nav izņēmums un pēc neatkarības atgūšanas valsts apdzīvojuma struktūrā vērojamas intensīvas pārmaiņas. Īpaša loma apdzīvojumā notiekošajos procesos ir iedzīvotāju ģeogrāfiskajai mobilitātei – migrācijas un svārstmigrācijas plūsmām. Svarīgi analizēt mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju sastāvu un pārcelšanās motīvus. Promocijas darba „Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Latvijā” mērķis ir izvērtēt iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes procesu raksturu un lomu suburbanizācijas norisēs Latvijā. Pētījuma priekšmets ir iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte Latvijā – migrācijas reģionālā struktūra, iedzīvotāju kustība starp dažādiem apdzīvojuma hierarhijas līmeņiem un darba svārstmigrācija, kā arī šo mobilitātes veidu apjoms, plūsmas un intensitāte.

Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes izpētē ir dažādas teorētiskās nostādnes un izpētes pieejas. Turklāt tās cita citu papildina, kas liecina par mobilitātes komplekso raksturu. Jaunākie pētījumi uzsver migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāva un pārcelšanās motīvu izpētes nozīmi, analizējot pārmaiņas apdzīvojuma struktūrā. Tādēļ promocijas darbā ir izmantots pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” iedzīvotāju aptaujas datu masīvs. Datu apstrādes rezultātā noskaidrots iedzīvotāju sastāvs un pārvietošanās motīvi dažādiem mobilitātes veidiem un plūsmām, kā arī suburbanizācijai raksturīgās ģeogrāfiskās mobilitātes iezīmes Rīgas aglomerācijā.

Promocijas darbs sastāv no anotācijas, ievada, 5 nodaļām, secinājumiem un priekšlikumiem. Darbu papildina tabulas un attēli. Pirmajā izklāsta nodaļā ietverta informācija par galvenajiem darbā aplūkotajiem jēdzieniem. Otrā nodaļa ietver teorētiskās nostādnes iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes izpētē. Šajā nodaļā analizēti aplūkotie mobilitātes veidi, tos raksturojošie rādītāji un iepriekšējo pētījumu rezultāti. Nozīmīgs darba teorētiskais ietvars ir migrācijas un urbanizācijas procesu saikne, kas pēta dažādu teorētisko pieeju un konceptu ietvaros. Darba trešajā nodaļā formulēti pētnieciskie jautājumi un izvirzītas hipotēzes. Ceturtajā nodaļā apkopoti pētījumā izmantotie materiāli un pielietotās metodes. Rezultāti apspriesti promocijas darba piektajā nodaļā.

ANNOTATION

The mobility of population is an important study in the field of Human geography. Internal migration and commuting today is a part of a broad and diverse concept of human geographical mobility linked to demographic transition, socioeconomic processes and urban change. Population mobility traditionally is associated with urbanisation process. Theories of contemporary mobility patterns under the framework of urbanisation are supported by the available evidence of population spatial changes and redistribution within urban system. Theoretical approaches complement each other. This approves point that research object has a complex nature.

Recent studies on geographical mobility emphasize interaction between socio-economic environment and individual's characteristics on migration behaviour. Latvia nowadays is facing demographic challenges marked by falls in fertility, strong emigration and ageing of the population, as well as intense urban transformation marked by intensification of the suburbanisation process. Suburbanisation, that is population migration from the central cities to the suburbs, is one of the most important features of spatial population change in many countries in Central and Eastern Europe (CEE). Empirical research into the development of metropolitan regions in CEE transition countries has show that suburbs are the most dynamic and changing parts of the urban system. Nevertheless, study of suburbanisation in the post-Socialist countries still lags behind the study of such processes in the Western countries where market conditions have prevailed for a long time. Suburban growth in the post-Socialist countries, moreover, is very diverse, and several processes of the spatial organisation, mobility and urbanization stages have overlapped and become polarised.

The aim of the doctoral thesis "The role of the geographical mobility in the process of suburbanisation in Latvia" thesis is to evaluate the nature and role of processes of geographic mobility in the context of suburbanisation in Latvia .

The theories of contemporary mobility patterns are supported in some way or another by the available evidence. The key point of contemporary studies of population mobility and related process of suburbanisation explores the qualitative indicators. The main data used in the thesis is taken from a survey study called "The Geographic Mobility of the Labour Force", conducted by the University of Latvia. The results of the thesis is based on additional analysis of the survey data. Several logistic regression models were built to analyse compositional differences of mobile population and motivations.

This thesis contains five main parts. The first is an introductory section including a short introduction and key concepts. The other four parts that follow are structured as follows: theoretical background, research questions and hypotheses, data and methods, main results and conclusions. The thesis is supplemented by the list of references, tables and figures.

IEVADS

Iedzīvotāju mobilitāte ir nozīmīgs pētījumu objekts ģeogrāfijā. Iedzīvotāju pārvietošanās īpaši daudzveidīga kļuvusi pēdējās desmitgadēs. Tas ietekmējis pārmaiņas iedzīvotāju izvietojumā un apdzīvojuma struktūrā. Mūsdienās iekšzemes migrācija un svārstmigrācija ir daļa no plašā un daudzpusīgā iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes koncepta.

Līdz ar iedzīvotāju paredzamā mūža ilguma pieaugumu, dabiskās ataudzes zemajiem rādītājiem un darbaspēka emigrāciju, Latvijā vērojama ne vien sabiedrības novecošanās, bet arī kopējā iedzīvotāju skaita sarukums. Migrācija ir svarīgs rādītājs iedzīvotāju skaita un teritoriālā izvietojuma raksturošanai. Nozīmīgs iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes izpētes lauks ir saistīts ar cilvēku pārvietošanos starp dažāda tipa apdzīvotajām vietām. Apdzīvojuma struktūras attīstībā jāvērtē kopsakarības starp iedzīvotāju pārvietošanos, urbanizācijas attīstības cikliem, kā arī sociālās un ekonomiskās struktūras pārmaiņām dažādos reģionos.

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas notikušas ievērojamas pārmaiņas apdzīvojuma struktūrā, sabiedrības dzīvē, politiskajos un ekonomiskajos procesos. Tas būtiski mainījis arī migrācijas formas, struktūru un iesaistīto iedzīvotāju sastāvu. Starpvalstu migrācijas virzienmaiņas rezultātā relatīvi īsā laikā Latvija no imigrācijas valsts ir kļuvusi par izceļošanas zemi, kurai raksturīga darbaspēka emigrācija. Turpretī iekšzemes migrācijas rezultātā pastiprinās iedzīvotāju koncentrācija valsts centrālajā daļā, bet attālākos reģionos un Rīgā iedzīvotāju skaits turpina sarukt. Iekšzemes migrācijas rezultātā galvaspilsētas apkārtnē pieaug suburbanizācijas izpausmes.

Suburbanizācija pēdējos desmit gados ir raksturīgākā apdzīvojuma attīstības iezīme gan Latvijā, gan arī citās Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstīs. Tāpēc ir svarīgi izprast gan ģeogrāfiskās mobilitātes daudzveidīgās formas, gan iesaistīto iedzīvotāju sastāvu un pārvietošanās motīvus, kā arī veikt to salīdzināšanu ar citām valstīm. Latvijā ir veikti pētījumi par iedzīvotāju ģeogrāfisko mobilitāti (Eglīte *u.c.*, 1997; Bauls, Krišjāne, 2000; Markausa, 2001; Krišjāne, Bauls 2007; Krišjāne *u.c.*, 2007; Krišjāne, Bērziņš, 2009), bet maz analizēta mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs. Iepriekšējo pētījumu rezultāti liecina, ka suburbanizācijas procesi ir izteikti lielpilsētu apkārtnē. Noteicošā loma Latvijas apdzīvojuma un iedzīvotāju pārvietošanās plūsmu struktūrā ir Rīgai un tās aglomerācijai. Tāpēc darbā galvenokārt analizēti suburbanizācijas procesi Rīgas aglomerācijā un Pierīgas reģionā. Promocijas darbā skaidrots ģeogrāfiskās mobilitātes kompleksais raksturs un atšķirīgie izpētes virzieni saistībā ar suburbanizācijas attīstības gaitu Latvijā.

Pētījuma priekšmets

Pētījuma priekšmets ir iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte Latvijā: migrācijas reģionālā struktūra, iedzīvotāju kustība starp dažādiem apdzīvojuma hierarhijas līmeņiem un darba svārstmigrācija, kā arī šo mobilitātes veidu apjoms, plūsmas un intensitāte.

Pētījuma objekts un rezultātu interpretācijas mērogs

Promocijas darba pētījuma objekts ir Latvijas statistikas reģioni un Rīgas aglomerāciju veidojošās pašvaldības, kā arī pilsētas un lauku apdzīvotās vietas. Migrāciju un svārstmigrāciju raksturojošie dati atsevišķos gadījumos interpretēti arī rajonu līmenī. Migrācijas rezultātā notikušās pārmaiņas apdzīvojuma struktūrā analizētas dažādos apdzīvoto vietu hierarhijas līmeņos.

Pētījuma ierobežojumi

Darbā aplūkoti iekšzemes migrācijas un darba svārstmigrācijas procesi ir daļa no plašā ģeogrāfiskās mobilitātes jēdziena. Pētījumā analizēta iedzīvotāju iekšzemes migrācija desmit gadu (1999–2008) ilgā periodā, bet darba svārstmigrācijas dati atspoguļo laika periodu no 2002. līdz 2009.gadam. Darbā izmantots pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” iedzīvotāju aptaujas datu masīvs, kas raksturo migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvu un dzīvesvietas maiņas motīvus.

Darba uzdevumi

Iedzīvotāju mobilitātes raksturs un loma suburbanizācijas norisēs vērtēta, izvirzot šādus darba uzdevumus:

- apkopot līdzšinējo pētījumu pieredzi par iedzīvotāju mobilitāti un apdzīvojuma attīstību;
- izvērtēt teorētiskās nostādnes un pieejas iedzīvotāju migrācijas un suburbanizācijas procesu izpētē Latvijā;
- raksturot Latvijas iedzīvotāju migrācijas un ikdienas darba mobilitātes struktūru – apjomu, plūsmas un intensitāti;
- analizēt ģeogrāfiskajā mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju sastāvu un pārvietošanās motīvus Rīgas aglomerācijā;
- novērtēt ģeogrāfiskās mobilitātes un suburbanizācijas saikni, kā arī raksturot konstatētās sakarības starp darbā aplūkotajiem mobilitātes veidiem.

Darba zinātniskā novitāte

- Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Rīgas aglomerācijā pētīta, saskaņā ar jaunākajām atziņām migrācijas teorijā, kā arī ņemot vērā Latvijas apdzīvojuma struktūras īpatnības.
- Latvijā pirmo reizi detalizēti vērtēts iekšzemes migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs, pārvietošanās un pārcelšanās motīvi, izmantojot ģeogrāfiskās mobilitātes izpētes vajadzībām izveidotu aptaujas datu masīvu.
- Pirmo reizi kompleksi raksturota iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes un suburbanizācijas saikne, kā arī saikne starp migrāciju un svārstmigrāciju Rīgas aglomerācijā.

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Pētnieciskā darba laikā autors ar promocijas darba rezultātiem, nostādnēm un paveikto ir iepazīstinājis plašu interesentu loku. Darba nozīmīgākie rezultāti patstāvīgi vai kopīgi ar līdzautoriem atspoguļoti vairākās publikācijās latviešu un angļu valodā, kā arī apspriesti, uzstājoties ar ziņojumiem starptautiskās un vietējās konferencēs.

Zinātniskie raksti:

1. **Bērziņš M.** Iekšzemes migrācijas reģionālās dimensijas Latvijā. Iesniegts publicēšanai (06.2010) *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*.
2. Krisjane Z., **Berzins M.**, Apsite, E. Post Accession Migration from the Baltic States: the case of Latvia. In: Glorius, B., Grabowska-Lusinska, I. (eds) *Post accession migration: Flows and patterns*. Amsterdam: Amsterdam University Press (iespiešanā).
3. Krisjane Z., **Berzins M.** Post-Socialist Urban Trends: New Patterns and Motivations for Migration in the Suburban Areas of Riga, Latvia. Pieņemts publicēšanai (03.02.2011.) *Urban Studies*; references Nr. CUS-081-10-02.R1.
4. Krisjane Z., **Berzins M.** Commuting and migration in response to uneven urban development during post-socialism. Iesniegts publicēšanai (10.2010.) *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*; references Nr. 201011-2.
5. **Bērziņš M.**, Krišjāne Z., Krūzmētra Ž. (2010) Peri-urbānās attīstības iezīmes Pierīgā. *Latvijas Universitātes raksti: Zemes un vides zinātnes* 752, 253.–267. lpp.
6. Kūle L., Krišjāne Z., **Bērziņš M.** (2010) Rhetoric and Reality of Pursuing Territorial Cohesion in Latvia. In: Adams, N., Cotella, G., Nunes, R. (eds) *Territorial Development, Cohesion and Spatial Planning: Building on EU Enlargement*. London: Routledge, 586–645.
7. Krisjane Z., **Berzins M.**, Bauls A. (2009) New Labour Migration Trends: evidence from Latvia. *Geographical Review of Japan Series B* 81 (1), 34–46.
8. Krišjāne Z., **Bērziņš M.** (2009) Commuting and the Deconcentration of the Post-Socialist Urban Population: The Case of the Rīga Agglomeration. *Folia Geographica* XIV, 56–74.
9. **Bērziņš M.** (2009) Iedzīvotāju mobilitātes un sastāva izmaiņas Latvijas mazpilsētās. *Latvijas Universitātes raksti: Zemes un vides zinātnes* 724, 153.–167. lpp.
10. **Bērziņš M.**, Krišjāne Z. (2008) Amenity Migration in Post-socialist Metropolis: The Case of Rīga Agglomeration. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences*, 62 B (1/2), 71–77.

Monogrāfija:

1. Krišjāne, Z., Eglīte, P., Bauls A, Lulle, A., **Bērziņš, M.**, Brants, M., Cunska, Z., Gņedovska, I., Ivbulis, B., Krūzmētra, Z., Kūle, L., Markausa, I. M., Niklass, M., Pavlina, I., Titova, N., Vanaga, S., Vilciņš, A., Zariņa, I. B. (2007) *Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte, LR Labklājības ministrija. 240 lpp.

Starptautiskās konferences, kur ziņots par pētījuma rezultātiem:

1. The International Geographical Union (IGU) Regional Conference, TelAviv, July 12–16, 2010. Ziņojums – referāts: *Changing pattern of migration in the Rīga Metropolitan Area: suburban exodus*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, E. Apsīte).
2. The International Geographic Union (IGU) Globility Commission (Global Change and Human Mobility) meeting, Haifa University, Haifa, July 9–11, 2010. Ziņojums – referāts: *Economic crisis in Latvia: reflections on migration and the real estate market*. (Līdzautore: Z. Krišjāne).
3. The International conference on Socio-economic Spatial Systems and Territorial Governance, Tartu University, Tartu, March 3–5, 2010. Ziņojums – referāts: *Population concentration and de-concentration processes: changing urban migration pattern in Latvia*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, A. Bauls).
4. The 5th International Scientific Conference: Social sciences in global worlds: possibilities, challenges and perspectives, Klaipeda University, Klaipeda, October 8–9, 2009. Ziņojums – referāts: *Development and challenges in peri-urban areas in Latvia*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, Ž. Krūzmētra).
5. The Third International Urban Geographies conference of Post-communist States, Tartu University, Tartu, September 17–19, 2009. Ziņojums – referāts: *Post-socialist urban population: commuting in Riga agglomeration*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, A. Bauls, A. Ivlevs).
6. The 31st International Geographical Congress, Tunis, August 12–15, 2008. Ziņojums – referāts: *Amenity migration in post-Socialist metropolis: the case of Rīga agglomeration*.
7. International European Population Conference: Migration and Migrants in Europe, Barcelona, July 9–12, 2008. Ziņojums – referāts: *Migration in Latvia: global and local interactions*. (Līdzautore: Z. Krišjāne).
8. International Conference Socio-demographic change of European cities and its spatial consequences, Helmholtz Centre for Environmental Research, Department of Urban and Environmental Sociology, Leipzig, April 14–16, 2008. Ziņojums – referāts: *Changes of social structure in urban areas of Riga agglomeration: Case of Salaspils town*.
9. The Second International Urban Geographies conference of Post-communist States, Stockholm, December 7–10, 2007. Ziņojums – referāts: *Patterns of migration and mobility in the Riga Agglomeration*. (Līdzautore: Z. Krišjāne).
10. International Conference: Baltic Futures, University of Latvia, Strategic Analysis Commission, Rīga, November 23–24, 2007. Ziņojums – referāts: *Population Mobility and Suburbanisation Processes in Riga Region*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, A. Bauls).
11. International Conference: Migration and Identity in the European Union, University of Oradea, Oradea, November 8–9, 2007. Ziņojums – referāts: *Labour Migration in Latvia after EU Accession: Trends and Challenges*. (Līdzautori: Z. Krišjāne, Ž. Krūzmētra).
12. The Fourth International Conference on Population Geographies, The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, July 10–13, 2007. Ziņojums – referāts: *Migration Process in Small Towns of Latvia*.

Līdzdalība un ieguldījums zinātniskajos projektos

Dalība pētnieciskajā projektā LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē, ES struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekta „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0003 pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” ietvaros, 01.11.2005 – 31.05.2007, projekta vadītāja asistents.

Pateicības

Promocijas darba sagatavošanu un aprobāciju ievērojami veicināja Eiropas Sociālā Fonda projekts “Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē”. Autors izsaka visdziļāko pateicību par vērtīgiem ierosinājumiem, komentāriem un atbalstu darba vadītājai profesorei Zaigai Krišjānei, bet jo īpaši docentam Andrim Baulam par palīdzību iedzīvotāju aptaujas datu masīva apstrādē. Paldies kolēģiem Cilvēka ģeogrāfijas katedrā par palīdzību, atbalstu un ieteikumiem promocijas darba tapšanā. Paldies ģimenei un draugiem par atbalstu, un paciesto manas uzmanības un laika trūkumu promocijas darba tapšanas laikā.

1. DARBA IETVARS: GALVENIE JĒDZIENI

1.1. Ģeogrāfiskā mobilitāte

Iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte ir svarīga mūsdienu dzīves sastāvdaļa, kas nosaka dažādu teritoriju attīstības pakāpi, sasniedzamību, pievilcību un apdzīvojuma struktūru. Iedzīvotāju pārvietošanās, neskatoties uz formu daudzveidību, ieguvusi globālu raksturu un mobilitātes procesiem tiek pievērsta pastiprināta sabiedrības uzmanība. Tas ir saistīts gan ar transporta infrastruktūras un komunikāciju tehnoloģiju attīstību, gan jaunām nodarbinātības formām, elastīgāku darba laiku, tūrisma un daudzpusīgām izklaides iespējām. Ģeogrāfijā iekšzemes migrāciju un svārstmigrāciju uzlūko kā telpisku kategoriju (Byole *et al.*, 1998). Turklāt mobilitātes telpiskais raksturs tiek analizēts apdzīvojuma attīstības ietvaros, pētot urbanizācijas, suburbanizācija, kontrurbanizācijas reģionālās iezīmes un attīstības ciklus, apdzīvojuma struktūras pārmaiņas un procesos iesaistīto iedzīvotāju sastāvu.

Mūsdienu sabiedrībai raksturīga paaugstināta mobilitāte. Tā ir iesakņojusies cilvēku ikdienas dzīvē un ir saistīta ar indivīdu rīcības brīvību un vēlmi paaugstināt savu dzīves līmeni (Urry, 1999; Pooley, 2003). Indivīdiem un ģimenēm mobilitāte ir veids, kā iegūt jaunu pieredzi, zināšanas un īstenot nodomus (Hooimeijer, Knaap van der, 1994).

1.1. att. Mobilitātes daudzveidība un kontinuitāte

Avots: izveidojis autors pēc: Pooley *et al.*, 2005

1.1. attēls uzskatāmi parāda ģeogrāfiskās mobilitātes daudzveidību un mainību, kad viens mobilitātes veids var pāriet nākamajā, papildināt vai aizstāt citu. Iekšzemes migrācija un svārstmigrācija ir daļa no ļoti plašā un daudzpusīgā iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes koncepta. Iedzīvotāju migrācijas veidi laikā un telpā ir dažādi. Pārvietošanās attālums var variēt no dažiem metriem līdz pat tūkstošiem kilometru, bet ilgums no stundas līdz pat vairākiem gadiem. Raksturojot ģeogrāfisko mobilitāti, aktuāla ir kompleksa šo procesu izpēte, vienlaicīgi analizējot vairākas savstarpēji saistītas mobilitātes formas.

Cilvēku pārvietošanās ir saistīta ar sociāli ekonomiskajiem, demogrāfiskajiem un politiskajiem procesiem valstī un sabiedrībā. Ģeogrāfiskā mobilitāte nodrošina ne tikai darbaspēka kustību, bet ietekmē vietu, reģionu un apdzīvojuma telpisko struktūru (Lewis, 1988). Mobilitāte līdz ar sociāla un ekonomiska rakstura spēkiem ietekmē iedzīvotāju telpiskā izvietojuma pārmaiņas un dažādību. Latvijā un citās Centrāleiropas un Austrumeiropas zemēs suburbanizācija ir redzamākā tās izpausmes forma. Piepilsētas zonas attīstība un izplešanās ap lielpilsētām raksturīga virknei reģiona valstu (Sýkora, Čermák, 1998; Timár, Váradi, 2001; Tammaru *et al.*, 2004; Nuissl, Rink, 2005; Ouředníček, 2007). Latvijā ģeogrāfiskās mobilitātes loma ir ievērojami pieaugusi. Negatīva dabiskā pieauguma un sabiedrības novecošanās apstākļos, migrācija ir nozīmīgs rādītājs, analizējot iedzīvotāju skaita un izvietojuma pārmaiņas, kā arī apdzīvojuma struktūras attīstības iezīmes. Suburbanizācijai raksturīgās migrācijas plūsmas nosaka svārstmigrācijas intensitātes pieaugumu. Latvijai raksturīgās iekšzemes migrācijas un svārstmigrācijas plūsmas ir vērstas no attālākiem valsts reģioniem uz centru – galvaspilsētu, Pierīgu un Rīgas aglomerāciju. Turpretī Pierīgā un aglomerācijā vērojama iedzīvotāju dekoncentrācija viena funkcionālā reģiona robežās, kas izpaužas kā mājokļu suburbanizācija ar tai raksturīgo svārstmigrācijas pieaugumu uz aglomerācijas centru.

1.2. Suburbanizācija

Suburbanizācija ir iedzīvotāju dekoncentrācija viena funkcionāla urbānā areāla (aglomerācijas) vai pilsētu reģiona robežās. Suburbanizācijas rezultātā iedzīvotāji un uzņēmumi no pilsētas centra pārvietojas ārpus pilsētas robežām (piepilsētu), kur ir zemāks apdzīvojuma blīvums, sākotnēji lētāki īpašumi un mazākas uzturēšanās izmaksas, bet joprojām ērti sasniedzams pilsētas centrs. Suburbanizācijas aizsākumi meklējami 19. gs. (Couch *et al.*, 2007: 7-11). Piepilsētas zonas straujo izaugsmi 19. gs. beigās un 20. gs. noteica transporta infrastruktūras attīstība. Piepilsētas apdzīvojuma galvenā iezīme ir izdevīgs novietojums un ātra sasniedzamība (Berg van den *et al.*, 1982; Cheshire, 1995). Svarīgs priekšnoteikums suburbanizācijas attīstībā bija lielo rūpniecisko pilsētu pārapsūtošanās un piesārņojums. Cilvēki meklēja pievilcīgāku dzīves vidi, jo vēlējās uzlabot sadzīves apstākļus un tāpēc pārcēlās uz pilsētas nomali (Bunce, 1994; Hall, 2001). Tradicionāli dzīvesvietu piepilsētā izvēlējās turīgākās iedzīvotāju grupas (Champion, 2001). Suburbanizācijas procesu intensitāti 20. gs. paātrināja personīgā transporta izmantošana (Bourne, 1997). Mājokļu suburbanizācija ir pirmais posms daudz plašākiem iedzīvotāju dekoncentrācijas procesiem apdzīvojumā (Berg van den *et al.*, 1982; Hartshorn, Muller, 1989). Šajā apdzīvojuma attīstības posmā pieaug svārstmigrācija no piepilsētas uz pilsētas centru. To galvenokārt nosaka darba vietu mazskaitlīgums piepilsētā

un funkcionālā areāla mono-centriskā struktūra. Laika gaitā piepilsētas mono-funkcionālā dzīvojamā zona var pārtapt daudzveidīgā un polifunkcionālā reģionā ar plašām nodarbinātības, pakalpojumu un izklaides iespējām (Garreau, 1991). Tas savukārt piepilsētai piesaista jaunas migrācijas plūsmas (Parr, 1999). Pārvietošanās plūsmu struktūra piepilsētā kļūst daudzveidīga. Līdz ar to iedzīvotāju skaita pieaugumā nozīmīga loma ir gan migrācijai no reģiona centra, gan no attālākām teritorijām ārpus funkcionālā areāla. Daudzveidīga migrācijas plūsmu struktūra piepilsētā var veicināt dažādu iedzīvotāju grupu polarizāciju, sociāli telpisko segregāciju un sabiedrības noslāņošanu (Sýkora, 2009).

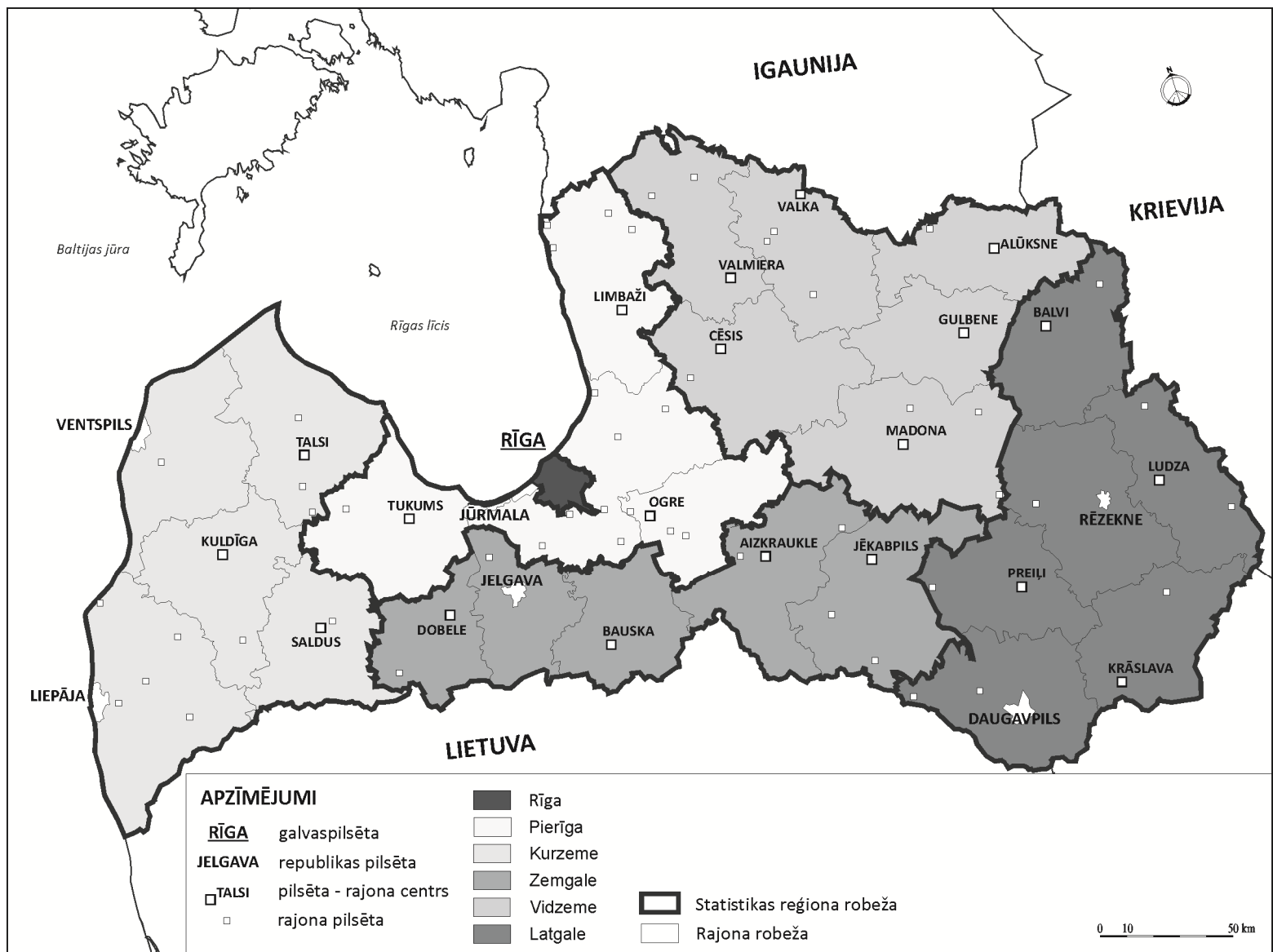
Latvijā, līdzīgi kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstīs, nozīmīgākās iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes plūsmas saistītas ar suburbanizācijas procesiem. Iedzīvotāju skaita pieaugumu piepilsētā galvenokārt nodrošina migrācija no Rīgas uz aglomerācijas pašvaldībām. Arī starpreģionu migrācijas rezultātā pieaug iedzīvotāju skaits piepilsētā. Tas liecina par pastiprinātu iedzīvotāju koncentrāciju valsts centrālajā daļā. Suburbanizācijas procesu rezultātā pieaug svārstmigrācijas intensitāte un tieces areāls. Iedzīvotāji no Rīgas pārceļas uz dzīvi aglomerācijā, bet saglabā saikni ar galvaspilsētu, kur atrodas gan darba vietas, gan lielākie pakalpojumu un izklaides centri.

1.3. Latvijas apdzīvojuma struktūra un urbanizācijas iezīmes

Latvijas apdzīvojuma struktūras pamats ir pilsētu tīkls, kuru veido 77 pilsētas. Apdzīvojuma tīkla galvenā iezīme ir tā mono-centriskā struktūra. Rīga ar vairāk nekā 700 tūkstošiem iedzīvotājiem ir lielākā valsts apdzīvotā vieta. Galvaspilsēta ir septiņas reizes lielāka par nākamo lielāko pilsētu – Daugavpili. Mazākajā Latvijas pašvaldībā 2009.gada sākumā dzīvoja tikai 250 iedzīvotāji, bet vairāk kā 200 pašvaldībās iedzīvotāju skaits ir mazāks par tūkstoti, lai gan tās aizņem 59% valsts teritorijas. Raksturīga Latvijas apdzīvojuma struktūras iezīme ir salīdzinoši lielais mazpilsētu skaits, kas izveidojies dažādos laika periodos (Pūriņš, 1975; Krišjāne, 2001; Zvidriņš, 2006). Latvijas mazpilsētas vienmēr ir bijušas noteiktu teritoriālo vienību administratīvais un ekonomiskais centrs, kas pilda līdzās esošo lauku teritoriju apkalpes funkcijas.

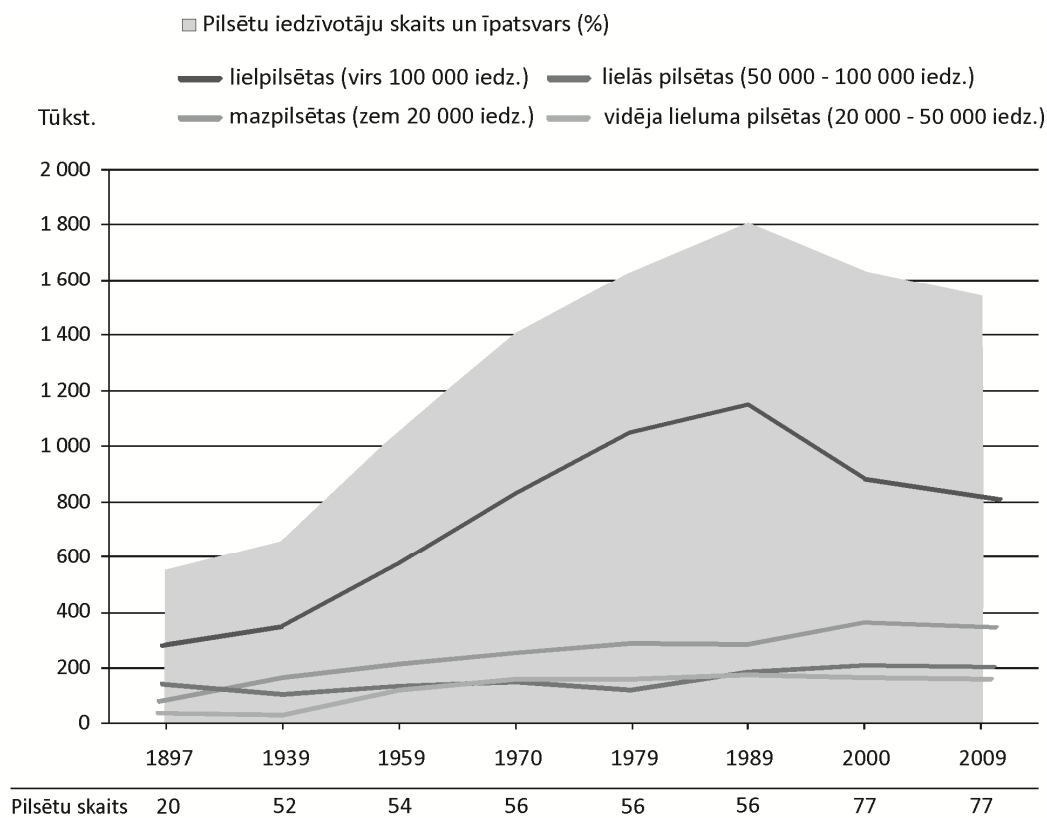
Saskaņā ar statistikas datiem 2009. gada sākumā Latvijā dzīvoja 2 268 tūkstoši cilvēku. Promocijas darbā aplūkots administratīvi teritoriālais iedalījums pirms administratīvi teritoriālās reformas 2009. gada 1. jūlijā. Kopējais pašvaldību skaits Latvijā 2009. gada sākumā bija 548: 26 rajonu pašvaldības un 522 vietējās pašvaldības. Lielākais vietējo pašvaldību skaits 2008.gadā bija Latgales reģionā, kurā ietilpa vairāk nekā ceturtdaļa no visām Latvijas vietējām pašvaldībām – 134. Vidzemes reģionā bija 121 pašvaldība, Kurzemes – 97, Zemgales – 95, bet Rīgas reģionā – 75. Latvijas apdzīvojuma struktūras pamatu veido 77 pilsētu tīkls (sk. 1.2. att.). 7 ir republikas pilsētas, 21 ir rajonu centri, bet pārējās 49 rajonu pilsētas.

Statistikas reģioni savukārt ir lielākās teritoriālās vienības Latvijā. Rīga un Pierīga, no migrācijas un apdzīvojuma attīstības izpētes viedokļa, ir vienots funkcionālais lielpilsētas reģions. Pārējie Latvijas reģioni ir mazāk blīvi apdzīvoti. Iedalījums statistikas reģionos atbilst Eiropas Savienības teritoriālo vienību klasifikācijas NUTS trešajam līmenim. NUTS-3 līmeņa statistikas reģionu vidējā teritorijas platība Latvijā ir 12,9 tūkst., km², bet vidējais iedzīvotāju skaits 469 tūkst. (VRAA, 2009).

1.2. att. Latvijas apdzīvojuma struktūra, 2008
 Avots: izveidojis autors pēc Latvijas statistikas gadagrāmatas 2008 datiem

Latvijas apdzīvojuma struktūra veidojusies ilgstoši, dažādu vēsturisku notikumu rezultātā. Pilsētu izvietojums Latvijas teritorijā ir saistīts ar iedzīvotāju koncentrēšanos pie senajiem pilskalniem, kas nodrošināja aizsardzības funkcijas un iespēju tirgoties. Šāda apdzīvojuma struktūra nostiprinājās 12.gadsimtā (Nefedova, Treivysh, 2003; Bleiere u.c., 2005). Sākot ar 12.gadsimta beigām, pilsētu veidošanās atbilda vācu feodālisma iekārtas administratīvi teritoriālajām vienībām. Viduslaikos sāka veidoties vairākas mūsdienu Latvijas mazpilsētas (Iltner, 1999; Turlajs, Milliņš, 1998; Turlajs, 2005). Mūsdienu pilsētu pamattīkls aizsāka veidoties 17. gs. (Kūle, Rasa, 2001). Urbanizācijas apmēri ievērojami pieauga laika periodā no 19.gadsimta vidus līdz 1.Pasaules karam. Līdz ar dzimtbūšanas atcelšanu (1861) un zināmu pārvietošanās brīvību, aizsākas iekšējās migrācijas procesi.

1.3. att. Iedzīvotāju skaita dinamika Latvijas pilsētās

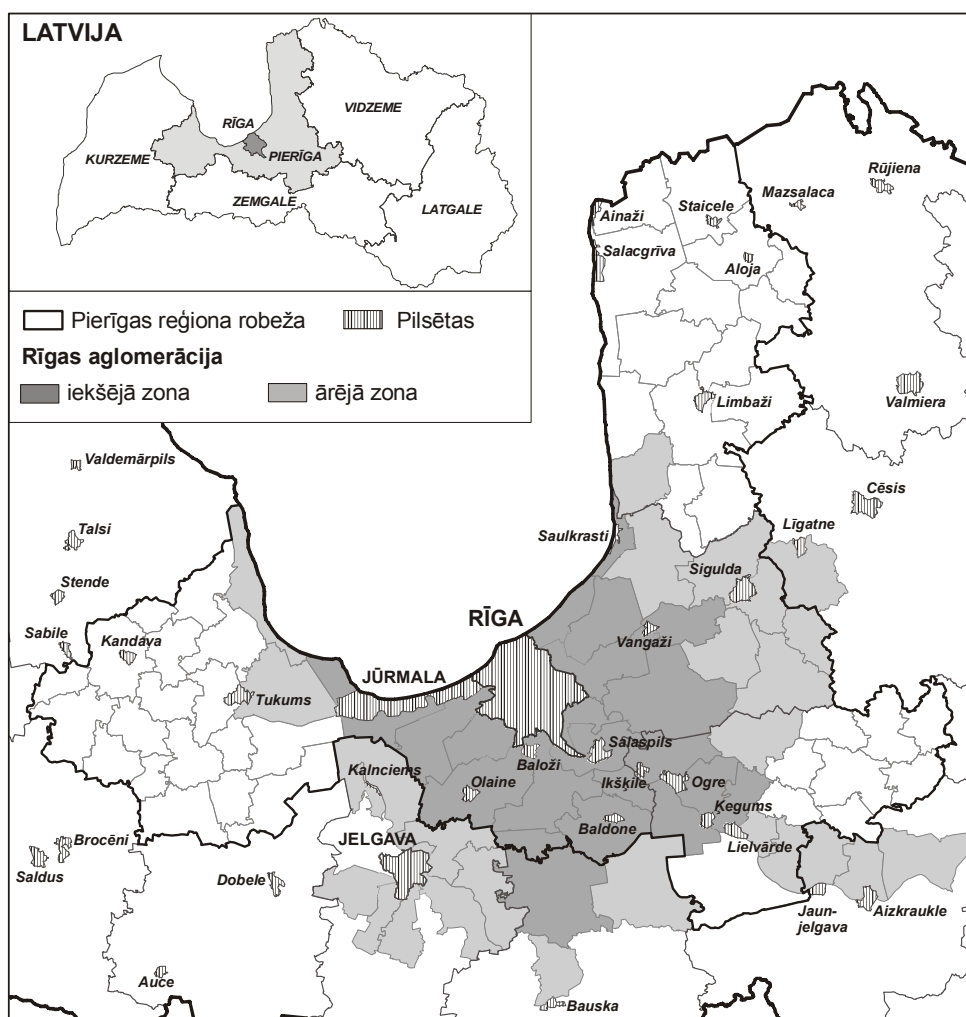
Avots: izveidojis autors pēc Latvijas statistikas gadagrāmatas 2008 datiem

Laika periodu līdz 1.Pasaules karam raksturo ievērojama demogrāfiskā attīstība un industrializācija. Iekšzemes migrācijas apjomu pieaugumu un industrializāciju veicināja arī straujā dzelzceļa attīstība Krievijas impērijā (Lewis, Rowland, 1979; Tammaru, 2001). Tā, piemēram, no 1863. līdz 1897. gadam divkārt pieauga pilsētu iedzīvotāju skaits. Latvijas valstiskās neatkarības posms no 1918. līdz 1940. gadam raksturīgs ar urbanizācijas tempu samazinājumu un stabilizāciju. Šajā periodā gan paplašinās pilsētu tīkls, kad 20.-30.tajos gados pilsētas tiesības iegūst iepriekšējā periodā izveidojušās apdzīvotās vietas. Latvijas apdzīvojuma struktūras pamatu veido 60 pilsētas, starp kurām aptuveni puse ir mazpilsētas. Padomju periodā, līdz ar industrializāciju, aizsākas straujš pilsētu iedzīvotāju skaita pieaugums. 1989. gadā Latvijas urbāno sistēmu raksturo 93 pilsētas tipa apdzīvotās vietas

(56 pilsētas un 37 pilsētciemati) (Krišjāne, 2001). Padomju periods pirmās desmitgades pēc 2. Pasaules kara raksturojas ar strauju urbanizācijas procesu attīstību. Šī perioda specifiskā iezīme bija tā, ka urbanizāciju pastiprināja ārējā migrācija, kā arī nevienmērīgi iedzīvotāju pieauguma tempi laukos un pilsētās. Pēc neatkarības atgūšanas 20. gs. 90.to gadu sākumā urbanizācijas apmēri sarūk gan negatīvas dabiskās ataudzes rezultātā, gan migrācijas virzienmaiņas rezultātā.

1.4. Rīgas aglomerācija un Pierīgas reģions

Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes pētījumos ir būtiski izprast galveno centru attīstības tendences, to ietekmes areālu izplešanos, jo šie centri ietekmē migrācijas un svārstmigrācijas plūsmas. Latvijā šāds centrs ir Rīga un tās aglomerācija. Rīgas aglomerācijā vērojama izteikta iedzīvotāju koncentrācija, augstāks ekonomiskās aktivitātes, pārvaldes institūciju, pieejamo pakalpojumu, transporta un sociālās infrastruktūras blīvums. Tas aglomerāciju atšķir no pārējās valsts teritorijas. Tāpēc migrācijas plūsmas starp centru un aglomerāciju nepieciešams pētīt padziļināti. Salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem Rīgas un tās aglomerācijas priekšrocības rada valsts teritorijas nevienmērīgu attīstību.

1.4. att. Rīgas aglomerācija un Pierīgas reģions

Avots: ĢZZF Cilvēka ģeogrāfijas katedra, 2005

Rīgas aglomerācija sākusi veidoties 20. gs. septiņdesmitajos gados (sk. Filimonenko, 1991). Aglomerāciju veidošanās sociālisma periodā iezīmē specifisku attīstības scenāriju. To raksturo izteikta urbanizācija, industrializācija un visa veida investīciju koncentrēšana lielajās pilsētās (Enyedi, 1996). Turklāt, 20. gs. 60.tajos un 70.tajos gados urbanizāciju un industrializāciju Baltijas valstīs raksturoja ievērojama imigrācija no pārsvarā krieviski runājošajām Padomju Savienības republikām (Eglīte, 1967; Bauls, Krišjāne, 2000; Tammaru, 2001; Åberg, 2005).

Aglomerācijā bez galvaspilsētas 2009. gadā ietilpa 16 pilsētas, starp kurām divas ir republikas pilsētas, bet trīs rajona centri, pārējās vienpadsmit ir mazās pilsētas (sk. 1.4. att.). Bez pilsētām aglomerāciju veido 44 lauku pašvaldības. Kopumā aglomerācijas teritoriju raksturo iedzīvotāju skaita pieaugums, kas izteikti vērojams Rīgai tuvākajās pašvaldībās. Rīgas aglomerācijas teritorija, kopš tās veidošanās, ir mainījusies un nekad nav pastāvējusi kā administratīva vai statistiska vienība. Daļa Rīgas aglomerācijas teritorijas ietilpst Pierīgas statistikas reģionā.

Rīgas aglomerācijas struktūru veido centrālā pilsēta, aglomerācijas iekšējā un ārējā zona. Ap aglomerācijas centrālo pilsētu veidojas zonas, kas viena no otras atšķiras ar savstarpējās mijiedarbības raksturu un intensitāti, iedzīvotāju, apdzīvoto vietu un transporta tīkla blīvumu.

Raksturojot Pierīgas lomu Latvijas apdzīvojumā, jāatzīmē, ka nesen veiktā pētījumā par Latvijas darba tirgu (Rivža *u.c.*, 2007) secināts, ka tas ir polārs: Rīga un pārējie valsts reģioni. Galvenie apstākļi tam ir atšķirīga reģionu ekonomiskās attīstības pakāpe un struktūra, ko nosaka ģeogrāfiskais novietojums, dabas resursi un reģionālās iezīmes iedzīvotāju izvietojumā, atšķirības izglītības un kultūras līmenī. Rīga ir valsts ekonomiskās attīstības, kā arī nodarbinātības galvenais centrs. Pārējos reģionos ir ievērojami atšķirīgi sociāli ekonomiskie un demogrāfiskie apstākļi, kā Rīgas un Pierīgas reģionā (sk. 1.1. tab.). Tāpat arī iedzīvotāju kustības reģionālās atšķirības Latvijā galvenokārt nosaka ekonomiskās attīstības iespēju atšķirības galvaspilsētā un attālākos, mazāk urbanizētos reģionos, īpaši Latgalē (Eglīte, 2007).

1.1. tabula

Iedzīvotāju izvietojums un darba tirgu raksturojošie rādītāji Latvijas reģionos

	Rīga	Pierīga	Pārējie reģioni
Reģionu skaits (NUTS-3)	1	1	4
Iedzīvotāju skaits, 1999	776 008	357 509	1 265 731
Iedzīvotāju skaits, 2008	717 371	380 347	1 173 176
Iedzīvotāju blīvums, 1999 (cilv./km ²)	2 568	36	24
Iedzīvotāju blīvums, 2008 (cilv./km ²)	2 353	38	22
Iedzīvotāju vidējais vecums, 2004 (gadi)	41,2	38,9	39,1
Iedzīvotāju vidējais vecums, 2008 (gadi)	41,9	39,3	40,3
Vidējais reģistrētā bezdarba līmenis, 1999 (%)	5,3	11,6	13,3
Vidējais reģistrētā bezdarba līmenis, 2008 (%)	7,7	5,8	7,9
Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa, 1999 (neto, LVL)	118	89	87
Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa, 2008 (neto, LVL)	393	338	283
Iekšzemes migrācijas saldo, 1999-2008	-16 457	41 257	-24 800

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

1.1. tabulā redzams, ka atsevišķi izdalās Pierīgas reģions, kur pēdējā desmitgadē ir pieaudzis ne vien iedzīvotāju skaits un blīvums, bet arī strādājošo darba samaksa. Turklāt tas noticis ievērojami straujāk nekā pārējos reģionos. Darba samaksa nav saistīta ar darba vietu izvietojumu, jo ievērojama daļa Pierīgā dzīvojošie strādā Rīgā (Krišjāne, Bērziņš, 2009). Tāpat Pierīgai raksturīgs zemāks vidējais reģistrētā bezdarba līmenis un iedzīvotāju vidējais vecums. Latvijas Bankas publicētā pētījumā secināts, ka laikā no 2001. līdz 2005.gadam pieaugusi iedzīvotāju ekonomiskā aktivitāte un nodarbināto skaits, bet samazinājies darba meklētāju īpatsvars un bezdarbs (Zasova, Meļihovs, 2005). Bezdarba līmeņa reģionālās atšķirības Latvijā tomēr saglabājas un ir noturīgas jau vairākus gadus. Vispārzināms, ka bezdarba un algu līmeņa atšķirības starp reģioniem lielā mērā nosaka migrācijas plūsmas. Augsts bezdarba līmenis, darba vietu trūkums un zems atalgojums pastiprina iedzīvotāju aizplūšanu no perifērijas (Krišjāne, Bauls, 2005; Bornhorst, Commander, 2006). To apliecina iedzīvotāju migrācijas plūsmas Latgalē un Vidzemē, kas apmaiņā ar citiem reģioniem iedzīvotājus zaudē. Reģioni ar augstāku ienākumu līmeni piesaista iekšzemes migrācijas plūsmas. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa Latvijas reģionos 1999.gadā bija visai līdzīga. Turpretī 2008.gadā darba samaksas reģionālās atšķirības pieaugušas. Augstākā darba samaksa ir Rīgā un Pierīgā, bet zemākā Vidzemes un Latgales reģionā. Kopš 1999.gada caurmērā visos valsts reģionos darba samaksa pieaugusi vidēji trīs reizes, bet Pierīgas reģionā turpat četras reizes.

2. IEDZĪVOTĀJU MOBILITĀTES IZPĒTE, GALVENIE RĀDĪTĀJI UN SAIKNE AR URBANIZĀCIJAS PROCESIEM

Iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte ir cieši saistīta ar demogrāfiskajiem, sociāli ekonomiskajiem, politiskajiem un apdzīvojuma attīstības procesiem. Paaugstināta mobilitāte raksturo mūsdienu sabiedrību (Hooimeijer, Knaap van der, 1994; Urry, 1999; Pooley *et al.*, 2005). Iedzīvotāju migrācija nodrošina darbaspēka ģeogrāfisko kustību, kā arī ietekmē teritoriju ekonomisko attīstību un sabiedrības labklājību. Migrācijai ir komplekss raksturs, ne tikai skaidrojot procesa telpiskās, ekonomiskās un sociālās izpausmes, bet arī analizējot procesos iesaistīto iedzīvotāju sastāvu un pārcelšanās motīvus. Cilvēku pārvietošanos izskaidro dažādas teorijas un izpētes pieejas, sākot no vācu ģeogrāfa Ernsta Ravenšteina (*Ernst Georg Ravenstein*) formulētajiem migrācijas likumiem 19. gs. beigās, līdz pat mūsdienu daudzveidīgo mobilitātes formu skaidrojumiem (Greenwood, Hunt, 2003). Zināmākā ir mikro un makro-analītiskās izpētes tradīcijas, koncentrējot izpēti indivīdu un ģimeņu līmenī vai arī, analizējot plašākas migrācijas plūsmu iezīmes un tajās iesaistītās iedzīvotāju grupas (Stillwell, Congdon, 1991). Ģeogrāfijā būtisks ir migrācijas telpiskais raksturs: attālums, dažādu teritoriju pievilcības rādītāji, vietas nozīme u.c. (Olsson, 1965; Lewis, 1988). Turklāt migrācijas procesu izpētē, teorētisko un metodisko pieeju klāstā ģeogrāfiskais aspekts kļūst arvien būtiskāks (Cushing, Poot, 2004). Reģionālās atšķirības iedzīvotāju kustībā parāda dažādu teritoriju novietojuma īpatnības, attīstības pakāpi un vides pievilcības.

Eiropas Savienības paplašināšanās kontekstā aktuāli ir migrācijas pētījumi par aktīvā darbaspēka un jauniešu aizplūšanu no Latvijas (Eglīte, Krišjāne, 2009; Hazans, Philips, 2009). Vairākos pētījumos Latvijā ir vērtēti arī iekšzemes migrācijas procesi reģionālā mērogā un starp dažādiem apdzīvojuma hierarhijas līmeņiem (sk. Markausa, 1997; Eglīte *u.c.*, 1997, 2003; Krišjāne, Bauls, 2007).

2.1. Teorētiskie virzieni migrācijas izpētē, to attīstība un pielietojums

2.1.1. Migrācijas izpētes attīstība

Iekšzemes migrācijas ģeogrāfiskajos pētījumos raksturīgi divi virzieni. Vairāki pētnieki mobilitātes procesu analīzi izvērš mikro jeb indivīdu, ģimeņu vai mājsaimniecību līmenī. Šajos pētījumos būtiska ir iedzīvotāju izšķiršanās mainīt dzīvesvietu vai iesaistīties svārstmigrācijā. Otrs pētījumu virziens vērsts uz teritorijas un vietas raksturojošo rādītāju analīzi vai iedzīvotāju sastāva un grupu raksturojumu. Tās ir strukturālās makro teorijas, kas vispārina iedzīvotāju pārvietošanās datus un pēta kopsakarības (Cadwallader, 1989; Stillwell, Congdon, 1991; Geyer, 2002). Vairāki autori uzsver, ka indivīdu pieņemtie lēmumi pārvietoties ir pašregulējoši attiecībā uz sociāli ekonomisko rādītāju teritoriālajām atšķirībām (Goss, Lindquist, 1995; Portes, Walton, 1981). Nereti starpreģionu migrācijas rezultātā teritoriālās atšķirības izlīdzinās un summējas kā migrācijas apjomu sarukums. Piemēram, cilvēki no reģioniem ar augstu bezdarbu izvēlas doties uz vietām, kur ir

pieprasījums pēc darbaspēka. Tā rezultātā mainās iedzīvotāju skaits un sastāvs darbaspēka pieprasījuma un komplektēšanas areālos. Ģeogrāfiskās mobilitātes jaunākie izpētes virzieni norāda uz dinamisku pieeju, kur indivīdu līmenī pieņemtie lēmumi ietekmē kopējās migrācijas plūsmas un otrādi (Massey *et al.*, 2005). Tādējādi iedzīvotāju pārvietošanos ietekmē gan ekonomikas strukturālie rādītāji un sabiedrības organizācijas modeļi, gan mājsaimniecību stratēģijas un lēmumu pieņemšanas individuālie aspekti.

Migrācijas izpētē plaši tiek pielietota neo-klasiskā ekonomikas teorija, kas iedzīvotāju rīcībai meklē racionālu ekonomiski pamatotu skaidrojumu. Tradicionāli tā analizē ekonomiskās atšķirības starp izceļošanas un ieceļošanas reģioniem, kā arī darba tirgus pieprasījuma – piedāvājuma aspektus un ienākumu atšķirības (Lewis, 1954; Ranis, Fei, 1961; Harris, Todaro, 1970). Tradicionāli pozitīvs migrācijas saldo ir ekonomiski spēcīgos reģionos ar augošu darba tirgu (Greenwood, 1985; Westerlund, 1997). Pazīstamākā pieeja, skaidrojot darbaspēka migrāciju starp reģioniem indivīdu līmenī, ir ienākumu jeb atalgojuma teritoriālās atšķirības (Borjas, 1989). Turklāt, jo lielākas paredzamās ienākumu atšķirības starp izceļošanas un ieceļošanas reģioniem, jo migrācija ir intensīvāka (Hatton, Williamson, 2003). Sakarības starp migrācijas procesiem, ekonomisko attīstību un makro-ekonomiskajiem rādītājiem ir plaši diskutētas un atspoguļotas migrācijas literatūrā (Boyle *et al.*, 1998). Tomēr neo-klasiskās ekonomikas teorijas ietvaros iedzīvotāju zināšanas, izglītība un intelektuālais kapitāls tiek uzskatīti par maz nozīmīgiem faktoriem migrācijā. Laika gaitā neo-klasisko migrācijas teoriju papildināja cilvēk-kapitāla pieeja, kas migrāciju skaidro kā ilgtermiņa ieguldījumu cilvēk-kapitālā, izsverot pārceļšanās ieguvumus un zaudējumus, kā arī iespējas īstenot iegūtās zināšanas un uzkrāto pieredzi (Sjaastad, 1962). Attīstot cilvēk-kapitāla migrācijas modeli, bez ekonomiskajiem rādītājiem un ienākumu ģeogrāfiskajām atšķirībām, pētnieki pievērsās arī virknei citu migrāciju ietekmējošo faktoru. Vairākos pētījumos tiek atzīts, ka migrācijas lēmumu pieņemšanā arvien nozīmīgāka loma ir sociālajiem tīkliem, ģimenes un draudzības saitēm, darbaspēka radošumam, kultūras vērtībām un dzīvesveidam (Hugo, Smailes, 1985; Coleman, 1988; Portes, 1998; Florida, 2002; Massey *et al.*, 2005). Radniecības saites, draugu loks un dažādi informācijas apmaiņas tīkli palielina pārceļšanās iespējas un mazina riskus, kas saistīti ar migrācijas radītajiem izaicinājumiem. Atsevišķi pētnieki, saistībā ar migrācijas rādītāju daudzveidību, apgalvo, ka ir notikusi pāreja uz patēriņa virzītu migrāciju, kas aizstāj uz ražošanu orientēto pārvietošanos (Williams, Hall, 2000; Bell, Ward, 2000). Tas saskan ar atzīta ģeogrāfa Vilbura Zeļinska (*Wilbur Zelinsky*) izvirzīto mobilitātes pārnese teoriju jeb hipotēzi, kurā autors apgalvoja, ka migrācijas procesi atspoguļo ne vien ekonomisko attīstību, bet arī pārmaiņas sabiedrībā un tehnoloģisko progresu (Zelinsky, 1971).

2.1.2. Teorētisko konceptu pielietojums

Mūsdienu zinātnes priekšstats migrācija ir komplekss fenomens, kas veidojies mijiedarbojoties sociāli ekonomisko norišu kopumam ar cilvēka individuālajām vēlmēm un iespējām. Neskatoties uz komplekso raksturu, iedzīvotāju migrācijas cēloņsakarības, attīstības gaitu un apmērus, kā arī iespējamās konsekvences jebkurā teritorijā, iespējams izskaidrot, atbildot uz vairākiem būtiskiem jautājumiem (White, Woods, 1980). Pirmkārt, kādēļ migrācija sākas un notiek, un kas tajā piedalās. Otrkārt, kas raksturo teritorijas, kuras

pamet un kurās ierodas iedzīvotāji, un kāda ir migrācijas plūsmu struktūra starp šīm teritorijām. Treškārt, kādas ir migrācijas konsekvences teritorijās, vietās un sabiedrībā, kuras pamet, vai papildina iedzīvotāji. Būtiski šos pieturas punktus – kāpēc migrē, kas migrē, un kādas konsekvences tas izraisa – aplūkot, izvērtējot katra teorētiskā migrācijas aspekta būtību un praktisko pielietojumu. Promocijas darbā analizētajās teorijās aplūkoti migrāciju izraisošie faktori un radītās sekas.

Apkopojot migrācijas teorijas attīstības vēsturi un nozīmīgākos migrāciju skaidrojošos aspektus, amerikāņu sociologs Duglass Maseja (*Douglas Massey*) izvirzīja divus būtiskākos teorētiskos virzienus migrācijas skaidrošanai. Pirmkārt migrācijas procesi skaidrojami, analizējot migrāciju izraisošos aspektus. Te tiek minēta jau aplūkotā neo-klasiskā ekonomikas teorija un duālā darba tirgus teorija, kā arī sistēmu teorija. Otrkārt, migrācijas norisēs, analizējot turpmākās attīstības perspektīvas, nozīmīgas ir konsekvences aplūkojošās teorijas (*Massey et al.*, 2005). Migrācijas sekas analizē tīklu teorija, institucionālā teorija, kā arī kumulatīvo cēloņsakarību skatījums uz migrācijas procesiem.

Kā jau tas līdz šim ticis uzsvērts, starp migrāciju izraisošajām teorijām, nozīmīga ir neo-klasiskās ekonomikas teorija. Teorija analizē klasisko pieprasījuma – piedāvājuma modeli migrācijā. Iedzīvotāju pārvietošanās tiek skaidrota kā darbaspēka plūsmas, ko veicina teritoriju nevienmērīga ekonomiskā attīstība (*Okin, Richardson, 1964; Parr, 1999*). Savukārt ekonomiskā attīstība saistīta ar darba atalgojuma ģeogrāfiskajām atšķirībām, kas šajā teorijā ir galvenais darbaspēka migrācijas iemesls.

Migrācijas izpētē nozīmīga loma ir mājsaimniecību jeb ģimeņu struktūrai. Samazinoties dzimstības rādītājiem un pieaugot paredzamajam mūža ilgumam, mainās visas sabiedrības struktūra (*Beale, 1982; Champion, 1992*). Latvijā līdzīgi kā citās attīstītajās valstīs sarūk ģimeņu lielums un pieaug ģimeni veidojošo personu vidējais vecums. Šāda sabiedrības struktūra un uzvedība zinātniskajā literatūrā tiek apzīmēta kā demogrāfiskā pārnese (*second demographic transition*). Neo-klasiskās ekonomikas teorijas pielietojums migrācijas izpētē bieži vien tiek papildināts ar ģimenes vai mājsaimniecības komponenti. Šajā gadījumā migrācija ir kolektīvs lēmums, kas saistīts ar dzīvesvietas maiņu vai labāka darba iespējām un augstāku atalgojumu. Tādējādi, migrācijas izpētē bez jau pieminētajiem politiskajiem un ekonomiskajiem makro un mikro līmeņa aspektiem, parādās jauna dimensija (mezo) mājsaimniecību un ģimenes līmenī (*Faist, 1997*). Šajā līmenī nozīmīgas ir ģimenes un draudzības saites starp vairākiem indivīdiem, kas ietekmē lēmumu migrēt. Analizējot migrāciju kā kolektīvu lēmumu mājsaimniecību un ģimeņu līmeni, arvien vairāk pētījumos tiek aplūkota ienākumu struktūra ģimenē. Mājsaimniecības un ģimenes, kurās ir vairāki iztikas pelnītāji, ir ievērojami noturīgākas pret migrāciju – tāpat mazāk mobilas (*Bengtsson, Johansson, 1994; Hedberg, Kepsu, 2003*). Tomēr pastāv liela iespēja, ka kāds no laulātajiem vai partneris ziedos savu darba karjeru, lai pārceļoties ģimene neizirtu (*Smits, 1999*). Grūtības saskaņot divu personu ģeogrāfiski atšķirīgās karjeras, šādu mājsaimniecību un ģimeņu iespējas migrēt krietni samazina (*Nivalainen, 2004; Smits et al., 2003*). Savukārt ekonomiski vājāk attīstītos reģionos migrācija ir iespēja dažādot mājsaimniecības un ģimenes ienākumus. Tādēļ kāds no ģimenes dodas peļņā, lai nodrošinātu visas ģimenes labklājību (*Weeks, 2008*). Šajā gadījumā ekonomiskie priekšnosacījumi ir daudz būtiskāki par ģimenes un draudzības saitēm. Tomēr abus variantus vieno vēlme, migrācijas rezultātā uzlabot personisko un ģimenes labklājību.

Starp ekonomiskajām teorijām migrācijas izpētē jāmin arī duālā darba tirgus teorija, kas skaidro paredzamos ieguvumus migrācijas rezultātā. Tradicionāli attīstītajās valstīs

pastāv divu veidu darba tirgus – primārais sektors ar kvalificētu, augsti izglītotu, labi apmaksātu un sociālajām garantijām nodrošinātu darbaspēku, kā arī sekundārais, kas raksturojas ar zemu atalgojumu, salīdzinoši sliktiem darba apstākļiem un ierobežotām attīstības iespējām. Vēsturiski sekundārajā sektorā parasti nodarbinātas etniskās minoritātes, jaunieši un sievietes (Piore, 1986). Pēdējo desmitgažu laikā nodarbināto sastāvs darba tirgū ir mainījies. Tomēr starpvalstu migrācijā minētās mazaizsargātās imigrantu grupas no ekonomiski vājāk attīstītām valstīm joprojām plaši iesaistītas sekundārajā darba tirgū (Waldinger, 1999). Ekonomikas sektoru un teritoriālā izvietojuma ziņā sekundārais darba tirgus vairāk saistīts ar lauksaimniecību un lauku teritorijām. Darbaspēka tirgus skaitlisko apmēru noteiktā teritorijā ietekmē mājsaimniecību un ģimeņu sastāvs, vecumstruktūra, ienākumu sadalījums, kā arī bezdarbs. Minētā teorija tikai apstiprina Harris–Todaro (*Harris–Todaro*) migrācijas hipotēzi par sagaidāmo ienākumu atšķirībām migrācijas rezultātā (Harris, Todaro, 1970; Todaro, 1969), kā arī sociālās mobilitātes teoriju (Fielding, 1989; 1992), mainot darbavietas starp ekonomikas sektoriem. Šī interpretācija gadu gaitā ir papildināta ar citām teorētiskām atziņām un modeļiem, piemēram, telpisko darba meklēšanas modeli, cilvēka dzīves cikla modeli un uz cilvēk-kapitālu orientētu modeli, kas apskata migrāciju kā mājsaimniecības investīciju lēmumu, balstītu uz iespējamo risku sadali ģimenes iekšienē. (Mainardi, 2004).

Redzams, ka migrāciju izraisošās teorijas galvenokārt fokusējas ap ekonomiskajiem raksturlielumiem. Šo teoriju kritika norāda uz pārāk šauru migrācijas skatījumu un elastības trūkumu attiecībā pret citiem rādītājiem. Individu vai ģimeņu lēmums migrēt veidojas salīdzinoši ilgā laika periodā, sākotnēji ir nodomi, cerības un vēlmes, tad seko sagaidāmās rīcības ieguvumu izsvēršana, un tikai tad rīcība (Rossi, 1955; Lee, 1966). Starp vēlmēm un praktisko rīcību ir vairākas „barjeras” – attālums, pārceļšanās izdevumi, veselība u.c. Turklāt šīs barjeras ir grūti novērtēt pirms pārceļšanās fakta. Pārceļšanās attālums ir būtisks migrācijas rādītājs. Visbiežāk nelielu attālumu pārvarēšana migrācijā tiek saistīta ar mājokļa jautājumiem, ģimenes saitēm vai dzīvesveidu noteiktos vecuma posmos (Stone, 1975; Lundholm, 2009).

Migrāciju izraisošo teoriju vidū jāuzsver sistēmu teorija, kas migrāciju aplūko plašākā skatījumā, ietverot iepriekš analizētos ekonomiskos un sociālos aspektus. Koncepts migrāciju raksturo kā tīklus, kas tiek definēti, aplūkojot noteiktas teritorijas un migrācijas plūsmas starp tām. Turklāt migrācijas plūsmas veido to pamata plūsmas un pretplūsmas, tādējādi uzsverot sistēmas dinamiskumu (Nogle, 1994). Starptautiskajā migrācijā sistēmu teorija tiek analizēta centra – perifērijas koncepta ietvaros. Ekonomiski attīstītie reģioni un valstis šajā aspektā tiek apzīmētas kā centra jeb kodola teritorijas, bet attīstības valstis kā perifēriālas zonas. Migrācijas virzieni un plūsmas nav nejaušas, to pamata plūsmas ir no mazāk attīstītiem uz ekonomiski spēcīgiem reģioniem. Tāpat plūsmas nosaka arī atšķirīgais attīstības intervāls (starpība), ekonomiskās un politiskās, kā arī sociālās saites (Wallerstein, 1986). Palielināta mobilitāte raksturo mūsdienu pasauli. Firms, iestādes, starptautiskās institūcijas novietojumu var mainīt uz jebkuru tām izdevīgu vietu. Savukārt šo mobilitāti papildina cilvēku un investīciju kapitāla mobilitāte. Pilsētas un reģioni darbojas starptautiski atklātā ekonomiskajā telpā un tās mazāk var paļauties uz vecajām nacionālo valstu hierarhijām (Clark, 2007), jo globālās pārmaiņas paver lielākas iespējas, ka arī apdraudējumus. Starpvalstu un starpreģionu migrācija vistiešāk ietekmē cilvēka kapitāla raksturojumu un tā palielinājumu vai zaudējumu noteiktā teritorijā, un netiešā veidā šādi iedarbojas uz ražošanas un pakalpojumu attīstību jeb ietekmē reģiona

izaugsmi vai stagnāciju. Analizējot migrāciju kā sistēmu, jāatzīst, ka tā uztur pati sevi, jo migrācija ir dinamisks process starp dažādā ekonomiskā, sociālā un politiskā līmenī attīstītām teritorijām, papildus ietverot tajā arī cilvēk-kapitālu ar jaunu zināšanu radīšanu, apguvi un pārneši jeb izplatību.

Migrācijas tīklu teorija līdzīgi kā sistēmu teorija vairāk skaidro sakarības starp migrāciju izraisošajiem un konsekvences norādošajiem faktiem. Vispārīgā līmenī tīklu definē kā specifisku attiecību saites starp personām, objektiem un notikumiem (Knoke, Kuklinski, 1982). Individīdi, objekti un notikumi tiek konceptualizēti kā savstarpējām saitēm saistīti mezglpunkti vai aģenti tīklā. Visvienkāršākajā tīklā ir divi elementi (piemēram, divi aģenti, kas savienoti ar saitēm). Pirmoreiz migrācijas analīzē šis koncepts tika izmantots 20. gs. 60. gados, koncentrējoties uz personisko attiecību nozīmi imigrantu adaptācijā zemē, uz kuru viņi ir emigrējuši (Tilly, Brown, 1967). 20. gs. 70. gados pirmie migrācijas tīklu pētījumi tika papildināti ar makro-struktūru pētījumiem – nacionālo migrācijas sistēmu analīzi (Pessar, 1982). Turklāt šāds migrācijas tīklu koncepts tiek paplašināts ietverot ekonomiskās aktivitātes sociālā kontekstā (Portes, 1998). Alejandro Portesa (*Alejandro Portes*) modelī veiksmīgi ir uzsvērtā cilvēka kā aģenta loma sociāli ekonomiskajos procesos. Tīklu teorijas ietvaros jāatzīmē, ka migrācijas procesu bieži uzlūko kā migrācijas ķēdi, uzsverot, ka process parasti sākas ārēju apstākļu ietekmē, bet sekojoši pirmo imigrantu pēdās seko citi (Castles, Miller, 2003). Līdzīgi kā iepriekš aplūkotās teorijas arī tīklu teorija izmanto sociālos un ekonomiskos rādītājus. Dažkārt tīklu teoriju papildina vai aplūko institucionālā ietvarā, šādi veidojot jaunu apmaiņu teoriju (Weeks, 2008). Tas ļauj aplūkot migrācijā iesaistīto indivīdu un institūciju attiecību dinamiku. Turklāt šāda pieeja palīdz iesaistītajām pusēm skaidrot un formalizēt migrācijas procesu. Martins Heislars 20. gs. 90.-to gadu sākumā migrācijas analīzi ieteica veikt, vispirms izpētot institūciju un likumdošanas normu ietekmi uz migrāciju gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī un pēc tam institucionālos pētījumus izmantot par pamatu migrācijas teorijas attīstīšanai (Heisler, 1992). Jāatzīmē gan, ka iekšzemes migrācijā institucionālo aspektu ir ievērojami mazāk kā starptautiskajā migrācijā. Latvijā valsts pamatlikums, Satversme, ietver normas par cilvēku pamattiesībām, kas cita starpā nosaka arī brīvas pārvietošanās un dzīvošanas tiesības. Starp pamattiesībām ir arī brīvas nodarbošanās tiesības un brīva darbavietas izvēle, atbilstoši katra indivīda spējām un kvalifikācijai. Minētās tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos ar mērķi aizsargāt citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Savukārt „Dzīvesvietas deklarēšanas likuma” mērķis ir panākt, lai ikviena persona būtu sasniedzama tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību, un tas nosaka personas pienākumu deklarēt dzīvesvietu. Dzīvesvieta likumā definēta kā jebkura personas brīvi izraudzīta ar nekustamā īpašuma objektu saistīta vieta (ar adresi), kurā persona labprātīgi apmetusies uz dzīvi. Vienotu iedzīvotāju uzskaites sistēmu Latvijas teritorijā regulē Iedzīvotāju reģistra likums. Kopumā redzams, ka Latvijā nepastāv tādas institucionālās normas, kas būtiski ierobežotu vai regulētu iekšzemes migrāciju. Teorijas attīstībā minētie normatīvi arī nesniedz nevienu svarīgu papildinājumu. Dažkārt arī institucionālajā modelī migrācijas procesi tiek aplūkoti kā tīkli, kas reprezentē izveidojušās migrācijas struktūras laikā un telpā (sk. Goss, Lindquist, 1995). Šāda tīklu un institūciju sasaiste ir netipiska, jo tīklus parasti pretstata institūcijām kā dinamiskus, mainīgus un

īslaicīgus. Migrācijas institucionalizāciju autori skaidro kā sociālās sistēmas koordinēšanu un reproducēšanu migrācijas ietekmē.

Vērtējot migrāciju kā sistēmu, tīklu ķēdes procesu, jāmin arī organizācijas teorija. Līdz ar cilvēku pārvietošanos, iedarbojas virkne migrāciju nodrošinošu faktoru, kas neļauj migrācijas plūsmām izzust (Krugmann, 1991). Pārsvarā tās ir jau minētās ģimenes un draudzības saites, darba attiecības un emocionālā saikne ar noteiktām vietām, kā arī cilvēku pārvietošanās paradumi. Šajā aspektā noteikti jāmin heterolokalitātes jēdziens, kas skaidro globālās pārmaiņas sabiedrībā starp cilvēkiem, starp vietām, kā arī sociālo un ekonomisko organizētību. Heterolokalitāte atspoguļo pēdējo divdesmit gadu laikā notikušo funkcionālo pārmaiņu dziļāko būtību sabiedrībā (Zelinsky, Lee, 1998). Heterolokalitāte ir mūsdienu iedzīvotāju sociāli telpiskās uzvedības modeļa izskaidrojums. Šodienas sabiedrība ir ļoti daudzveidīga, dažādas pat savstarpēji nesaderīgas sabiedrības daļas, cilvēku uzskati un darbības spēj aizņemt vienu un to pašu telpas daļu. Tas izpaužas arī cilvēku mobilitātē, spējā adaptēties un iesaistīties darbībā vairākās vietās vienlaicīgi. Zināmā mērā tas saskan ar viena no heterolokalitātes jēdzienu izvirzošā autora Vilbura Zeļinska agrāk aprakstīto mobilitātes pārnese hipotēzi, ko veicinājusi tehnoloģisko jauninājumu ieviešana (Zelinsky, 1971). Heterolokālās situācijas īpaši spilgti izpaužas blīvi apdzīvotās teritorijās – lielpilsētu reģionos un aglomerācijās. Vienlīdz jēdziens deteritorializē sabiedrību un nojauc robežas, piemēram, starp laukiem un pilsētām. Turklāt tas nav piedēvējams tikai kādai atsevišķai privilēģētai vai atstumtai sabiedrības daļai.

Noslēdzot migrāciju izraisošo un seku aplūkojošo teoriju analīzi, jāmin arī procesa kumulatīvais cēloņsakarību aspekts. Migrācijas kumulatīvas cēloņsakarības klasiskākais piemērs ir jau minētā darba migrācija starp divām ekonomiskajā attīstībā atšķirīgām teritorijām (Massey, 1990). Teorijā tiek sasaistīti sociāli ekonomiskie migrācijas faktori, kā arī migrācijas ietekme uz teritorijām, kas gan zaudē, gan iegūst iedzīvotājus. Ekonomiski mazāk attīstītās teritorijas, kas iedzīvotājus darbaspēka migrācijas rezultātā zaudē, lielākoties saņem naudas pārvedumus no peļņā aizbraukušajiem. Tas savukārt veicina arvien jaunu ekonomiski vājāk attīstīto reģionu iedzīvotāju iesaistīšanos migrācijā (Myrdal, 1957b). Šādi veidojas savdabīga migrācijas kultūra, kas indivīdu līmenī migrāciju uztur kā pamatnosacījumu augstākiem ienākumiem un labākiem dzīves apstākļiem. Savukārt reģioni, kuros iedzīvotāju skaits migrācijas rezultātā pieaug, bieži asociējas ar noteiktām iespējām (darbs, izglītība), kas veido un uztur šo reģionu pievilcību iedzīvotāju pārvietošanās motivācijā. Starptautiskajā migrācijā bieži vien veselas ekonomikas nozares un to pastāvēšana tiek saistīta ar imigrantiem (Massey *et al.*, 2005). Promocijas darbā aplūkoto teoriju ietvaros iedzīvotāju migrācija neapšaubāmi ir dinamisks process, kas raksturīgs ne vien atsevišķiem indivīdiem, bet sabiedrībai kopumā. Tas savukārt nosaka procesa komplicētību, kā arī saikni ar ekonomiskiem, sociāliem un politiskiem rādītājiem. Migrācija atspoguļo šo radītāju ietekmi uz indivīda dzīves notikumiem un savstarpējās mijiedarbības izpausmes.

Papildus minētajām teorijām migrācijas procesu izpētē nozīmīgas ir vēl dažas teorētiskās nostādnes. Salīdzinošo zaudējumu teorija skaidro migrāciju, analizējot mājsaimniecību jeb ģimeņu ekonomisko pozīciju sabiedrībā jeb tās polarizāciju un marginalizāciju. Zemāki ienākumi nozīmē sliktāku pozīciju un salīdzinoši lielākus zaudējumu nemainoties situācijai. Tādēļ šādas mājsaimniecības jeb ģimenes ir ar lielāku iespējamību pārcelties citur. Tikpat labi tām arī var trūkt līdzekļu, lai pārceltos un nereti

trūcīgi iedzīvotāji ir mazāk mobili. Sabiedrībā ar līdzvērtīgāku ienākumu sadalījumu migrācija ir mazāk iespējama (Stark, 1984). Tomēr atšķirībā no neo-klasiskās teorijas salīdzinošo zaudējumu teorijā bez ienākumiem vērā tiek ņemti arī t.s. pieskaitāmie izdevumi kā cilvēk-kapitāls, ģimenes un draudzības saites, zināšanas, psiholoģiskie apsvērumi, kuriem arī ir būtiska loma pārcelšanās lēmumu pieņemšanā. Zaudējumu teorijas kritika ierobežo šīs teorijas pielietojumu, jo fundamentālā mobilitātes pārnese teorija nosaka, ka izglītoti, ekonomiski nodrošināti un stabili iedzīvotāji ir daudz mobilāki un labprātāk izmanto iespējas mainīt darbavietu vai dzīvesvietu (Zelinsky, 1971).

Migrācijas teorijā nozīmīga ir indivīdu un sabiedrības lomas izpēte (Stark, 1984). Tādēļ dažkārt migrācijas procesus skaidro indivīdu līmenī, bet migrācijas procesus sabiedrībā kopumā analizē kā funkcionālo jeb strukturālo makro līmeņa teoriju. Migrācijas mikro teorijas ietvaros tiek analizēta individuālā perspektīva jeb tas kā indivīds izvērtē apstākļus, ieceres un pieņem lēmumu pārvietoties. Turklāt galvenais motīvs šajā aspektā ir personīgo dzīves apstākļu uzlabošana. Savukārt funkcionālā jeb strukturālā teorija analizē iedzīvotāju migrāciju, izmantojot iedzīvotāju kopumam raksturīgas pazīmes. Šādā aspektā indivīdu pieņemtie lēmumi pārvietoties ir pašregulējoši attiecībā uz sociālo, ekonomisko atšķirību teritoriālo izlīdzināšanos, kas tādējādi summējas migrācijas apjomu sarukumā (Goss, Lindquist, 1995; Portes, Walton, 1981). Strukturālā modeļa pamatā pieņemta Antonija Gidensa (*Anthony Giddens*) strukturizācijas tēze, raksturojot iedzīvotāju kā aģentu jeb struktūras elementu divdalījumu jeb dihomomiju, kuras pamatā ir sakarības starp dažādām iedzīvotāju grupām pēc to sastāva. Vienā no kurām atrodas tādas kategorijas kā dzimums, reliģija un rase, bet otrā bagātība, ienākumi un izglītība (Giddens, 2001). Tādā veidā strukturizācijas potenciāls palīdz izveidot adekvātu un transformējamu migrācijas analīzes modeli. Sociālās struktūras objektīvi pastāv kā normas un resursi, kā ekonomiski, politiski un kulturāli nostiprinātas attiecības. Normas ietver semantisko nosacījumu dimensijas tādas kā reālās telpas uztvere un morālās normas jeb sociālā uzvedība (Goss, Lindquist, 1995). Kā redzams, tad strukturālais modelis nesamierinās tikai ar sabiedrības kā veselas sistēmas un struktūras skaidrošanu. Uzmanība tiek pievērsta arī struktūras vismazākajai vienībai – indivīdam un to raksturojošajiem parametriem.

Kopumā var secināt, ka individuālisma pieeja sliecas uz sevis piepildījuma un personiskā labuma gūšanu. Savukārt no sabiedrības skatupunkta migrācijas procesi raksturo šīs sabiedrības kopīgas pazīmes. Tātad katras personas individuālā rīcība saistāma ar netiešām norādēm uz sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Indivīdu lēmums pārvietoties ietekmē gan tās kopienas, no kurām izceļo, gan tās, kas uzņem migrantus (Massey *et al.*, 2005). Cilvēkiem pārvietojoties noris kompleksas sociāli ekonomiskas pārmaiņas sabiedrībā, jo sevišķi iekšzemes migrācijas procesos vienas valsts ietvaros. Atbilstoši funkcionālisma jeb strukturālajai teorijai, šāda sabiedrības struktūra tiek pieņemta kā „dzīvs organisms”, ņemot vērā tās nepārtraukto dinamiskumu.

Noslēgumā ir jāatzīmē arī modernizācijas teoriju. Modernizācijas spilgtākais piemērs ir industrializācija un informācijas – komunikācijas tehnoloģiju attīstība, kas ievērojami ietekmējusi migrācijas un urbanizācijas procesus. Tas noteicis ne vien ģeogrāfiski attālāku teritoriju labāku sasniedzamību, bet arī pastiprinājis atšķirības starp centru un perifēriju gan starptautiskā mērogā, gan iekšzemes migrācijā. Modernizācijas teorijas ietvarā šādas atšķirības noteikusi sabiedrības struktūra valstī, kuru veido divas principiāli atšķirīgas iedzīvotāju grupas (Portes, Walton, 1981). Viena grupa ir progresīvais slānis, kas viegli akceptē jaunās ekonomiskās, sociālās un politiskās normas, ātri piemērojoties tām. Otra

grupa ir pārējie iedzīvotāji, kas nespēj adaptēties šādām vērtībām, ekonomiskajiem izaicinājumiem un kultūrai. Turklāt atšķirības starp abiem sabiedrības slāņiem ir visai ievērojamas (Geyer, 2002). Konsekvences šādām sabiedrības slāņu atšķirībām ir iedzīvotāju pārvietošanās, tādējādi uzlabojot ekonomiskos un dzīves apstākļus, tuvinoties sabiedrības progresīvajai daļai. Sākotnēji šāda pārvietošanās var norisināties valsts ietvaros, sekojoši arī starp valstīm (Portes, Walton, 1981). Tomēr šī teorija nebūt nav viennozīmīgi interpretējama pati par sevi. To var lietot tikai kontekstā ar iepriekš aplūkotajiem teorētiskajiem aspektiem.

Migrācijas procesus ietekmē dažādi faktori, tāpēc dažkārt šķietami racionāli pieņēmumi var nedarboties, skaidrojot migrāciju. Uzskatāms piemērs ir sociālo vai ekonomisko atšķirību samazināšanās vai izlīdzināšanās starp diviem rādītājiem jeb divām teritorijām. Saskaņā ar neo-klasisko ekonomikas teoriju migrācijas plūsmām būtu jāsamazinās, tomēr iedzīvotāju pārvietošanās raksturs kļūst daudzveidīgāks un komplicētāks, kā arī mazāk paredzams laika gaitā (Champion, 1992). Turklāt migrācija var darboties nevis kā sociāli ekonomiskas atšķirības izlīdzinošs, bet gan pastiprinošs mehānisms (Greenwood, 1985). Turklāt iekšzemes migrācijas izpētē valsts teritorijas lielums vai teritoriālā struktūra nav galvenie faktori, kas var izskaidrot visu reģionu vienmērīgu attīstību, vai gluži pretēji, kāda reģiona sociāli ekonomisko atpalcību .

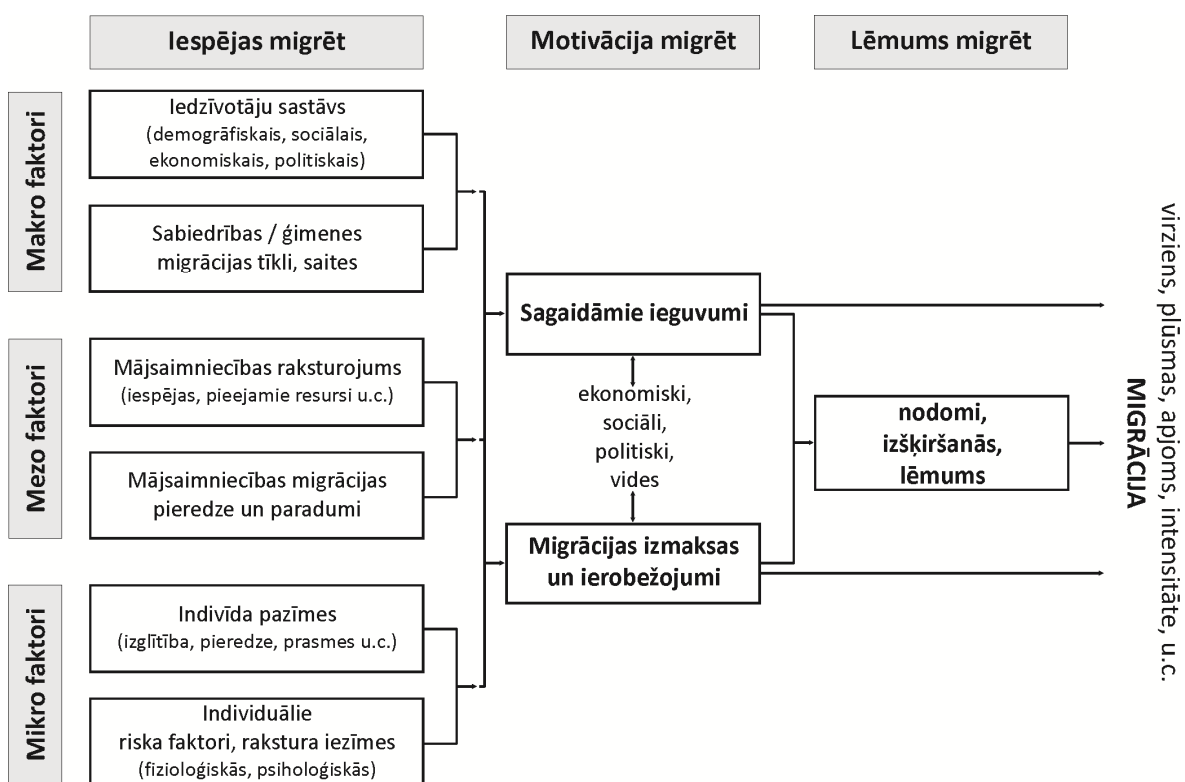
Migrācijas izpētes teorētiskā attīstība vairāku ekonomisko un sociālo konceptu ietvaros jāvērtē kā attīstības process. Minēto konceptu pielietojums izpētē saistīts ar to inkorporēšanu, jo neviena teorētiskā pieeja nesniedz pilnīgu skaidrojumu pati par sevi. Aplūkotās teorijas uzskatāmi parāda, cik daudzveidīgs un komplekss ir migrācijas process un iedzīvotāju pārvietošanās iemesli. Katra no minētajām teorijām migrāciju skaidro kā sabiedrībā notiekošo procesu atspulgu. Turklāt nozīmīgs migrācijas aspekts ir ietekme uz sabiedrību kopumā un katru indivīdu atsevišķi.

Iedzīvotāju migrācijas un ekonomikas procesu, kā arī apdzīvojuma sistēmas attīstību klasiskā izpratnē visprecīzāk raksturo Vilbura Zeļinska (*Wilbur Zelinsky*) mobilitātes pārnese teorija. Teorijā viņš izteica domu, ka turpmāk migrācijas procesi būs cieši saistīti ar demogrāfiskajām pārmaiņām (Zelinsky, 1971). Demogrāfisko pāreju veicinošie apstākļi ir dzimstības un mirstības līmeņa samazināšanās kontekstā ar sabiedrības kultūras vērtībām un sociāli ekonomisko attīstību. Iekšzemes migrācijas iezīmes saskaņā ar Zeļinska teoriju arī ietekmē valsts ekonomiskā attīstība. Piemēram, migrācija starp lauku apdzīvotajām vietām ir iekšzemes migrācijas pirmsākums, līdz ar jaunu teritoriju apgūšanu un lauksaimniecībai vai ieguves rūpniecībai raksturīgu apdzīvojuma struktūru. Pilsēttieces migrāciju savukārt raksturo industrializācija, apstrādes rūpniecības attīstība un iedzīvotājiem nepieciešamo pakalpojumu dažādošanās, kā arī transporta sektora attīstība. Līdz ar urbānās sistēmas paplašināšanos migrācijas rezultātā un noturīgas apdzīvojuma struktūras izveidi, migrācijas sistēmu raksturo plūsmas starp pilsētām. Rezultātā varam secināt, ka empīriskos pētījumos, neskatoties uz plašo un daudzveidīgo teorētisko bāzi migrācijas procesu analīzē, visplašāk pielietojama ir neo-klasiskā ekonomikas teorija un jaunākās izpētes pieejas, kas raksturo migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvu. Ilgstoši iedzīvotāju pārvietošanos ietekmējuši tādi ekonomiskie apsvērumi kā darba iespējas, augstāki ienākumi un ekonomiskā drošība. Jāatzīmē, ka iedzīvotāju migrācijas nozīme ekonomikas reģionālā un sektoru līdzsvara nodrošināšanā

sākotnēji ir bijusi krietni pārvērtēta un gadu gaitā secināts, ka darbaspēka migrācija nebūt nav nozīmīgākais rādītājs valsts ekonomiskajā attīstībā (Yap, 1976). Mūsdienās šo vēsturiski dominējošo migrācijas iemeslu īpatsvars indivīdu lēmumu pieņemšanā vairs nav tik nospiedošs. Tomēr joprojām liela daļa iedzīvotāju izvēlas pārcelties tieši ekonomisko apsvērumu dēļ.

Migrācijas procesu izpratne un skaidrojums, neskatoties uz ekonomisko teoriju dominējošo lomu, nav iedomājams bez virknes citu – ar tiešu ekonomisko attīstību mazāk saistītu – faktoru, piemēram, ģimenes saites, dabas vides pievilcība, kultūras aspekti u.c. (Bengtsson, Johansson, 1994; Boyle *et al.*, 1998; Colwell *et al.*, 2002; Hedberg, Kepsu, 2003). Šie jaunās ekonomiskās un sociālās situācijas rādītāji ir visai būtiski migrācijas virzienu un motīvu skaidrošanā. Savukārt pārvietošanās apjomu un plūsmu ziņā tie nav tik viennozīmīgi vērtējami, kā ekonomiskie migrācijas faktori un darbaspēka migrācija kopumā. Jebkurā gadījumā zinātniskajā literatūrā šāda iedzīvotāju pārvietošanās formu izmaiņa tiek apzīmēta kā migrācijas evolūcija, kas netieši norāda uz sabiedrības augsto urbanizācijas pakāpi (Weeks, 2008). Īpaši maz pētīti šie migrācijas pārejas aspekti ir Centrālās un Austrumeiropas valstīs.

Apkopojot visu iepriekš minēto aspektu kopumu par iedzīvotāju migrāciju izraisošo un ietekmējošo faktoru kopumu, to shematiskais attēlojums redzams 2.1.attēlā.

2.1. att. Migrācijas procesu loģiskā shēma

Avots: izveidojis autors pēc De Jong, Fawcett, 1981; De Jong, 2000

Kā redzams 2.1. attēlā migrācijas procesu attīstībā ir izdalāmas trīs stadijas, kas ietver iedzīvotāju iespējas migrēt (1); motivāciju migrēt (2) un noslēdzas ar lēmumu

migrēt (3). Bez tam šīm stadijām ir trīs dažādi mērogi indivīdu, ģimeņu līmenī, kā arī aplūkojot migrāciju kā sabiedrībai kopumā raksturīgu parādību. Apkopojot migrācijas teorētisko izklāstu, jāatzīst, ka izpētē iespējams izmantot plašu teorētisko un konceptuālo pieeju klāstu, un lietot daudzveidīgas metodes. Daudzos migrācijas pētījumos dominē atšķirīgi izpētes līmeņi un bieži izpētei ir starpdisciplinārs raksturs.

2.2. Iekšzemes migrācijas rādītāji un galvenie izpētes virzieni

Migrācija bieži tiek uzskatīta par galveno mehānismu, kas palīdz sasniegt un saglabāt sabiedrībā līdzsvaru (Morrill, 1978). Migrācijas teorijas attīstība un pielietojums izpētē ir visai daudzpusīgs un bieži vien tiek lietots dažādu plašāku ekonomisko un sociālo konceptu ietvaros. Tādēļ nozīmīgi ir skaidrot tos migrācijas pamatrādītājus, kurus izmanto procesu izpētē. Migrācijas procesu skaidrošanai ir komplekss raksturs, lai gan ir noteikts pamatrādītāju kopums, kas tiek aplūkots vairumā gadījumu. Rādītājus pārsvarā izmanto, lai nodalītu noteiktus migrācijas tipus. Nozīmīgākie migrācijas izpētes rādītāji apkopoti attēlā.

Laiks	Attālums	Virziens	Plūsmas	Motīvi	Mērogs
ilgtermiņa	iekšzemes	pilsēttieces	pamata plūsmas	ģimenes apstākļi	mikro līmenis
sezonāla	starp reģioniem	pilsēta-lauki	pakārtotās plūsmas	ekonomiskie	mezo līmenis
pagaidu	reģiona robežās	starp pilsētu	pakāpienveida	darbs	makro līmenis
īslaicīga	pašvaldības ietvaros	lauki-lauki	pretplūsmas	izglītība	
cirkulāra	pilsētas robežās	centrs - perifērija	lokālas	mājoklis	
	apkaimes robežās	starp-sektorāla*		dzīves vide	

* telpā nodalāmas starpsektorālās ekonomiskās migrācijas plūsmas no tradicionālajām nozarēm uz modernajām

2.2. att. Iekšzemes migrācijas galvenie rādītāji

Avots: izveidojis autors pēc Massey, 1990; Geyer, 2002

Darba turpinājumā atsevišķi raksturoti tikai daži nozīmīgākie rādītāji, kas saistīti ar ģeogrāfiskās mobilitātes izpēti suburbanizācijas kontekstā.

2.2.1. Vecumstruktūra, iedzīvotāju sastāvs, attālums, migrācijas plūsmas

Iedzīvotāju pārvietošanās rādītāji skaidro migrējošo uzvedības, demogrāfiskos, sociālos un ekonomiskos raksturlielumus, kā arī individuālās iezīmes. Ekonomisko rādītāju izpētei ir senas un ilgstošas tradīcijas. Tomēr mūsdienās arvien plašāks pētījumu loks tiek pievērsts cilvēka dzīvesgājuma modelim, analizējot migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvu (Boyle *et al.*, 1998). Tomēr visbūtiskāk iedzīvotāju migrācijas intensitāte mainās atkarībā no vecuma, bet nedaudz mazāk saistīta ar dzimumstruktūru (Rogers, 1988; Tobler, 1995). Augstākā migrācijas intensitāte parasti ir jaunākiem iedzīvotājiem: 20-29 gadu vecuma grupā. Migrācijas apjomu līkne tieši šajā vecumgrupā ir visaugstākā. Jauniem cilvēkiem raksturīgi tādi svarīgi ar mobilitāti saistīti cilvēka dzīves notikumi, kā izglītības iegūšana, darba gaitu uzsākšana un ģimenes veidošana.

Dzimums ir otrs nozīmīgākais migrācijas selektivitātes rādītājs. Tradicionāli vīriešiem raksturīga paaugstināta mobilitāte. Turklāt ģimenēs, kur ir tikai viens pelnītājs, otrs partneris jāuzlūko kā saistītais migrants. Ģimenēm, kur darba karjeru veido gan vīrietis, gan sieviete, mazāk raksturīga dzīvesvietas pārcelšana. Kopumā, kā jau tika minēts, sabiedrība raksturojas ar lielāku vīriešu īpatsvaru migrācijā, jo sievietēm jāuzņemas rūpes par ģimeni, mājokli un bērnu audzināšanu (Cerrutti, Massey, 2001). Šādā griezumā Āfrikā un Āzijā pārsvarā migrē vīrieši, bet Eiropā un Ziemeļamerikā rādītāji ir līdzsvarā vai pat sieviešu īpatsvars ir augstāks (Clarke, 2000; Jacobsen, Levin, 2000). Globālās iezīmes uzrāda sieviešu īpatsvara pieaugumu migrācijā, jo īpaši saistībā ar sieviešu emancipāciju, aktīvu karjeras veidošanu, tradicionālo lomu pārmaiņām ģimenē un vispārējo demogrāfisko procesu pārmaiņām (Campani, 1995). Jebkurā gadījumā dzimums pats par sevi nav rādītājs, kas ierobežo migrāciju, drīzāk tas atspoguļo sabiedrības sociāli kulturālās normas un paradumus.

Migrācijas attālums nosaka migrācijas veidu, raksturu un iemeslus. Liela attālumu pārvarēšana raksturīga darbaspēka migrācijai un darba tirgus mobilitātei kopumā. Savukārt nelieli attālumi saistīti ar pārmaiņām mājāsaimniecību struktūrā, notikumiem ģimenes dzīvē un saistībā ar mājokļa apstākļiem (Gordon, 1982; Long *et al.*, 1988; Owen, Green, 1992). Daži zinātnieki saistībā ar migrācijas attālumu uzsver tā nozīmi cilvēka uztverē, jo īpaši ģimenes vai draudzības saišu aspektā. Tādējādi fiziskā attāluma uztvere un pārvarēšana, ņemot vērā šo aspektu var ievērojami variēt (Stead, 2001). Migrācijas literatūrā to mēdz arī apzīmēt kā attāluma frikciju. Tāpēc mūsdienās ilgtermiņa migrāciju aizvieto daudzveidīgākās pagaidu plūsmas (Massey *et al.*, 2005). Pārvietošanās plūsmu polarizācija raksturīga augsti kvalificētam darbaspēkam. Reģionālās sociāli ekonomiskās attīstības atšķirības un to līdzsvara trūkums starp reģioniem bieži tiek uzskatīts par galveno migrācijas cēloni (Green *et al.*, 1986). Pārvietošanās starp reģioniem ir efektīvs mehānisms reģionālo ekonomisko atšķirību izlīdzināšanā 90.-to gadu pārejas periodā Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs (Fidrmuc, 2004). Cilvēki pamet reģionus ar augstu bezdarba līmeni un dodas uz teritorijām, kur ir pieprasījums pēc darbaspēka. Pētījumā autors tomēr konstatē, ka, lai arī migrācijas plūsmas un saldo rādītāji savstarpēji korelē ar reģiona ekonomisko raksturu, migrācija tomēr ir maziedarbīga, izlīdzinot atšķirības pārejas ekonomikas valstīs. Tas sakrīt ar secinājumu, ka migrācijas selektīvais raksturs vairāk pastiprina, nekā izlīdzina atšķirības starp reģioniem (Myrdal, 1957a; Richardson, 1973). Labāk kvalificēts un izglītots darbaspēks ir mobilāks un pamet ekonomiski vājākos reģionus – perifēriju. Teritoriālās atšķirības šādas migrācijas rezultātā tikai pastiprinās.

Reģionālās migrācijas izpētē tradicionāli pielietotie makro rādītāji ir nodarbinātības un bezdarba līmenis (Stillwell, 2008). Tāpat migrācijas literatūrā liela attāluma pārvietošanās galvenokārt saistīta ar darba tirgu, bet nelieli attālumi gluži pretēji ar pārmaiņām mājāsaimniecību struktūrā un dzīvesveidu (Gordon, 1988; White, Lindstrom, 2005). Tas ļauj spriest, ka starpreģionu migrācija galvenokārt saistīta ar nodarbinātību un ienākumu atšķirībām starp reģioniem. Jaunākie empīriskie pētījumi liecina, ka cilvēki blīvi apdzīvotos reģionos ir mazāk tendēti migrēt lielos attālumos (Ham van *et al.*, 2001; Eliasson *et al.*, 2003; Eriksson *et al.*, 2008). Starpreģionu lielāku attālumu ģeogrāfiskā mobilitāte tradicionāli saistīta ar darba tirgu un teritoriju ekonomiskās attīstības raksturlielumiem, bet nelieli pārvietošanās attālumi saistīti ar cilvēka dzīvesgājuma modeli. Gadskārtējie iedzīvotāju apsekojuma dati Amerikas Savienotajās Valstīs liecina, ka pārvietošanos reģiona robežās nosaka mājokļa un ģimenes apstākļi (Greenwood *et al.*, 1991). Līdzīgi pētījumi par pārvietošanās iemesliem Apvienotajā Karalistē un Zviedrijā apliecina, ka nelieli attālumi raksturīgi dzīvesvietas maiņai, kas saistīta ar mājokļa apstākļiem un dzīvesgājuma modeli (Owen, Green, 1992). Bez tam migrācijas motīvus ļoti bieži var izskaidrot, analizējot iesaistīto iedzīvotāju vecumstruktūru, kas norāda uz ciešu saikni ar dzīvesgājuma modeli (Detang-Desandre *et al.*, 2002). Kopumā reģionālajā migrācijā tiek analizēti indivīdu raksturojošie rādītāji cilvēka dzīvesgājuma un paredzamo ienākumu atšķirību modeļa ietvaros, kā arī savstarpēji novērtēti mobilitātes telpiskie, motivācijas un darba tirgus strukturālie rādītāji.

Migrācijas plūsmas bez jau aplūkotajiem rādītājiem raksturo arī apjoms jeb reģistrētās migrācijas apgrozījums ieceļošanas un izceļošanas vietās. Migrācijas plūsmu izpētē izdala pamata plūsmas un pretplūsmas, kā arī pakārtotās plūsmas (Lee, 1966). Saskaņā ar jau aplūkotajām makro ekonomikas teorijām migrācijā, iedzīvotāju pārvietošanos ietekmē reģionālās ienākumu atšķirības. Migrācija saldo rādītāji ir pozitīvi teritorijās ar ekonomisko izaugsmi, sociālo līdzsvaru un zemu bezdarbu (Greenwood, 1985; Todaro, 1969; Westerlund, 1997). Plūsmu daudzveidību migrācijā nosaka to piederība sociāli ekonomiski dinamiskajiem procesiem. Galvenās atšķirības, kas migrāciju nodala no citiem demogrāfiskajiem rādītājiem (dzimstības un mirstības) ir:

- migrācija tieši neizmaina iedzīvotāju kopējo skaitu un sastāvu valstī,
- migrācijas plūsmu virziens un intensitāte, to cēloņi un sekas vienmēr skar divas atšķirīgas teritorijas, kamēr dabiskās ataudzes norisēm noteicošs ir viena reģiona apstākļu komplekss un līdzšinējā attīstība,
- migrācijas plūsmas var būt pakārtotas un atgriezeniskas, kas nav iespējams cilvēku ataudzē, jo katrs dzimušais neatgriezeniski noveco,
- migrācijas plūsmu virziens un apjoms var pēkšņi un kardināli mainīties sociālu, ekonomisku, kā arī politisku apstākļu pārmaiņus vai dabas katastrofu rezultātā,
- mūsdienu migrācijas norises mazāk saistītas ar jaunu teritoriju apgūšanu, bet gan pārmaiņām to izmantošanas struktūrā.

Migrācijas plūsmas viena no otras atšķiras ar:

- izraisošajiem apstākļiem un motīviem,
- virzienu,
- brīvprātības pakāpi (arī piespiedu, apstākļu izraisīta),
- uzturēšanās ilgumu (ilgtermiņa, īstermiņa, pagaidu, sezonas),

- veidu (iekšzemes un starpvalstu),
- migrantu sastāvu (pēc dzimuma, vecuma, tautības, sociāli ekonomiskā statusa).

Dažkārt plūsmas raksturo arī mājokļu mobilitātes dati, ja tādi tiek apkopoti. Šajā gadījumā skatās iedzīvotāju paradumus dzīvesvietu izvēlē atkarībā no sasniedzamības, pieejamās infrastruktūras, dzīves vides apstākļiem, mājokļa kvalitātes u.c. aspektiem. Turklāt ne vienmēr šādas mobilitātes rezultātā tiek šķērsotas administratīvās robežas, biežāk tās ir iedzīvotāju izvietojuma pārmaiņas vienas administratīvās teritorijas robežās vai piepilsētas zonā. Pārsvārā šādai mobilitātei nav raksturīgi lieli attālumi, kas attīstītajās valstīs kopumā pēdējās desmitgadēs ir ievērojami sarukuši (Greenwood, 1997). Urbanizācijas procesi un jo īpaši diferencētās urbanizācijas iezīmes ir atkarīgas tieši no migrācijas plūsmām (sk. Geyer, Kontuly, 1993). Katrs pārvietošanās gadījums vienlaikus ir izbraukšana no vienas vietas un iebraukšana citā, tāpēc plūsmas mēdz apzīmēt pēc abu galapunktu raksturojumiem: starpvalstu vai iekšzemes, starpreģionu, reģiona robežās, centrīeces un centrībēdzes, starppilsētu vai pilsētīeces, kā arī vietēja pārvietošanās. Raksturojot katras teritorijas iedzīvotāju dinamiku, virzienus diferencē tikai attiecībā uz interesējošo teritoriju. Tādējādi iespējama:

- izbraukšana,
- iebraukšana,
- atgriešanās izceļošanas vietā,
- tranzītmigrācija vai pakāpienveida,
- cirkulārā, atgriezeniskā turp – atpakaļ svārstmigrācija, regulāri pārvietojoties starp vieniem un tiem pašiem galapunktiem, t.sk., pārrobežu.

Ar laiku dažu plūsmu intensitāte un apjoms var sarukt, citu – palielināties, galarezultātā mainoties to samēram ar atbilstošu ietekmi uz darba tirgu, ienākumiem no tūrisma, mājokļu cenām utt. Tas arī noteic nepieciešamību pētīt migrāciju daudzveidību, to faktorus, sekas, nepieciešamību un iespējas regulēt atsevišķu plūsmu apjomu.

2.2.2. *Pārcelšanās motīvu izpēte*

Iedzīvotāji brīvi pārvietojas starp apdzīvotajām vietām un reģioniem, šķērsu administratīvās teritoriju robežas. Galvenais motīvs brīvprātīgai iedzīvotāju migrācijai saistīts ar indivīdu vēlmēm un iespējām iegūt izglītību, pilnveidot profesionālo karjeru, dibināt ģimeni un uzlabot dzīves vides apstākļus. Iedzīvotāju dekoncentrācijas procesu dokumentēšanas pirmsākumos vairāki pētnieki izvirzīja cilvēku motivācijas komponentu, kā noteicošo migrācijas procesu skaidrošanā (Berry, 1976; Buursink, 1986; Champion, 1990; Boyle, 1994; Ford, 1999; Fisher, 2003). Peri-urbānajā telpā notiekošie migrācijas procesi, kā jau iepriekš tika atzīmēts, saista dažādas iedzīvotāju grupas. Zinātnieki uzskatīja, ka lielpilsētu aglomerācijās notiekošajiem migrācijas procesiem un plūsmām ir sociāls raksturs, kas saistīts ar iedzīvotāju uzvedības / attieksmes pārmaiņām saistībā ar mājokļu izvēli (Frey, 1988; Long, 1988, Wilson, 1988; Berry, 1988; Boyle, Halfacree 1994).

Analizējot iedzīvotāju dekoncentrācijas procesu norisi apmēram divdesmit valstīs pētnieki secināja, ka galvenie dekoncentrācijas iemesli ir ekonomisko procesu pārkārtošanās (Vinning, Kontuly, 1978). Kontrurbanizācijas nodalīšanai no suburbanizācijas tiek ieteikts izmantot migrantu uzvedības un motīvu analīzi jeb tā saukto mikro līmeņa analīzi (Vartiainen, 1989; Ford, 1999; Geyer, 2002; Fisher, 2003;). Atšķirībā no suburbanizāciju nosakošā motīva – mājoklis piepilsētā un iespējami labāk, un ātrāk sasniedzamā attālumā no metropoles centra (darbavietas), kontrurbanizācija summējas iedzīvotāju meklējumos pēc lauku dzīves priekšrocībām (ainava, mazāks piesārņojuma līmenis, miers un klusums) (Halliday, Coombest, 1995; Boyle *et al.*, 1998; Mitchell, 2004). Pētnieki atsevišķi izdala vides pievilcību, saziņas uzlabojumus, specifiskus demogrāfiskos apstākļus, pakalpojumu nozares attīstību un lauku dzīvesveida pievilcību kā specifisku faktoru kopumu cilvēkiem pamest lielpilsētas (Dahms, McComb, 1999). Pētījumos tiek arī uzsvērts, ka lauku vides, jo īpaši infrastruktūras attīstība pati par sevi, rada visas iespējas migrācijas virzienmaiņai par labu šīm teritorijām (Stockdale *et al.*, 2000; Heikkila, 2003). Aplūkojot visu iepriekš minēto pētījumu rezultātus par iedzīvotāju reverso migrāciju izraisošajiem iemesliem, jāpiekrīt apgalvojumam, ka tos visus var summēt zem vienota apzīmējuma – dzīves kvalitāte (Findlay, Rogerson, 1993). Tajā pašā laikā jāatzīst, ka dažādām iedzīvotāju grupām ir atšķirīga izpratne par dzīves kvalitāti un līdz ar to arī migrācijas iemesli. Cilvēkiem ar dažādu dzīvesveidu un dažādos vecumos ir atšķirīgas mobilitātes izpausmes, ko ietekmē sekojoši faktori: personiskā transporta izmantošana (Wiessner, 1999), atbilstošāka un pieejamāka mājokļa meklējumi (Kok, 1999; Illeris, 1996), vēlme uzlabot dzīves kvalitāti (Gonzalez, Puebla, 1996), nepieciešamība pēc „lauku mājas” kā otras mājas statusa apliecināšanai (Johnson, Salt, 1992) vai arī vēlme iegādāties īpašumā tieši māju, nevis dzīvokli (Rayer, Brown, 2001). Tieši saistībā ar raksturīgām dzīvesveida iezīmēm tiek izdalītas iedzīvotāju grupas, kas pamet lielpilsētas. Analizējot pētījumus, var izdalīt sekojošas grupas: tikko pensionējušies cilvēki (Beale, 1977; White, 1990; Halliday, Coombest, 1995; Kok, 1999; Rees, Kupiszewski, 1999), pirmspensijas vecuma iedzīvotāji (White, 1990), kā atšķirīga grupa tiek izdalīti jaunas ģimenes ar bērniem un jauni cilvēki vecumā no 25 līdz 34 gadiem (Fielding, 1982; Borgegard *et al.*, 1995), no lielpilsētām izejošā migrācijā nodalīta tiek arī gados vecāku, kā arī turīgāku iedzīvotāju grupa (Poulain, 1996; Baccaini, Courgeau, 1996; Illeris, 1996). Kopumā jāsecina, ka vairums dekoncentrācijas iemeslu ir relatīvi līdzīgi (ekonomiska, sociāla un jaunu tehnoloģiju izmantošanas rezultātā noteiktas pārmaiņas), bet to raksturs un intensitāte var atšķirties (Champion, 1992).

Apkopojot visus iespējamus motīvus, kas ietekmē iedzīvotāju kustību telpā, jāatzīmē amerikāņu sociologa Duglasa Maseja (*Douglas S. Massey*) izvirzītie migrācijas pamataspekti. Viņš gan tos saistīja ar starptautisko migrāciju, tomēr tie aplūkojami arī iekšzemes migrācijā. Saskaņā ar Maseju (*Massey et al.*, 1993) iedzīvotāju migrācija atkarīga no šādiem aspektiem:

- tiesību aspekti: darbaspēka kustību un brīvu iedzīvotāju pārvietošanos regulējošie normatīvi, darba atļaujas un nelegālā migrācija;
- ekonomiskie aspekti: atšķirības starp sūtītāj- un saņēmēj- reģiona ekonomisko attīstību, labklājību, sociālo garantiju sistēmām u.tml.;

- demogrāfiskie aspekti: vecumstruktūra, dzimums, novecošanās, ģimenes sastāvs, laulību tradīcijas;
- migrācijas tīkli, saites, ķēdes: ģimenes apvienošana, vecāki un to pieaugušie bērni;
- motīvi: attieksmes / uzvedības modelis.

Iekšzemes migrācijā mazāk būtiski ir tiesību aspekti, ja vien valsts administratīvi nenosaka kādus pasākumus, kas veicina iedzīvotāju koncentrēšanos vai dekoncentrēšanos noteiktā teritorijā. Piemēram, Francijā tika īstenoti decentralizācijas pasākumi, pārceļot atsevišķās valsts institūcijas uz reģioniem (Bizet, 2002).

Aplūkotās teorētiskās atziņas ļauj secināt, ka iekšzemes migrācijas procesu izpētē tieši iedzīvotāju motīvu aspekts apvienojumā ar iedzīvotāju skaita un izvietojuma telpiskajām pārmaiņām, ļauj pilnībā spriest par notiekošo procesu raksturu un iemesliem. Migrācijas pamatā ir cilvēku brīvprātīga vēlme mainīt dzīvesvietu un tā rezultātā uzlabot dzīves apstākļus. To nosaka:

- dabas bagātības – zemes resursi, derīgo izrakteņu atradnes, labvēlīgs klimats, u.tml.,
- darbs – vakances, izvēles iespējas, labāks atalgojums, darba apstākļi, darba devēja attieksme u.tml.,
- labāka vieta dzīvei – mazākas uzturēšanās izmaksas, novietojums, infrastruktūra, iespēja dzīvot patīkamā vidē,
- mācību iespējas vidējā un augstākā līmenī, citā profesijā vai kvalitātē kā vecās dzīvesvietas tuvumā,
- patvērumš – no dabas katastrofām, karadarbības, politiskas vajāšanas,
- ģimenes apvienošanās: ar ikdienas saskarsmi, savstarpējo palīdzību, ekonomiskāku sadzīvi,
- dienesta – darba devēja, militārās vadības uzdevumā.

2.3. Migrācija un apdzīvojums

Migrācijas izpētē iedzīvotāju pārvietošanās ilgstoši saistīta ar urbanizācijas procesiem. Migrācijas pētījumi, teorētiskās nostādnes un empīriskie izpētes virzieni nav iedomājami bez industrializācijas perioda un ar to saistīto pilsētu izaugsmes analīzes. Īpaši nozīmīga loma urbanizācijas attīstībā vienmēr bijusi pilsēttieces migrācijai no lauku teritorijām. Urbanizācijas koncepts kopumā ir saistīts ar trim dažādām definīcijām. Pirmkārt urbanizācija ir urbāno ideju jeb pilsētas dzīvesveida iespēšanās lauku teritorijās, pilsētas dzīves priekšrocību manifestš. Otrkārt, urbanizācija ir arvien pieaugoša dažādu sabiedrības uzvedības modeļu koncentrēšanās, vienlīdz iezīmējot atšķirības starp dažādām iedzīvotāju grupām. Tikai treškārt, to skaidro tradicionālajā veidā, kā blīvi apdzīvotu teritoriju un pilsētu iedzīvotāju proporcionālu pieaugumu attiecībā pret lauku apdzīvojumu un iedzīvotājiem (Tisdale, 1942; Champion, 2001).

2.3.1. Diferencētās urbanizācijas jēdziens

Raksturojot diferenciālās urbanizācijas stadijas un pilsētu dzīves cikla posmus jāsecina, ka būtiskākās pārmaiņas apdzīvojumā ir saistītas tieši ar de-koncentrācijas procesu izpausmēm, kuras raksturo virkne dažādu teorētisko konceptu – suburbanizācija, kontrurbanizācija, peri-urbānās telpas izdalīšana, nomales pilsētu (*edge cities*) attīstība utt. (Fisher, 2003; Champion, Hugo, 2004; Mitchell, 2004). Kopš 20.gs. vidus iedzīvotāju izvietojumā tika novērotas krasas pārmaiņas – cilvēki pameta lielpilsētas un blīvi apdzīvotās teritorijas, priekšroku dodot laukiem un mazpilsētām (Fuguitt, Zuiches, 1975; Gibbs, 1963; Berry, 1976; Vining, Strauss, 1977). Šādas pārvietošanās galvenais iemesls bija labāk situētākās sabiedrības daļas nevēlēšanās dzīvot blīvi apdzīvotā teritorijā, nelabvēlīgas apkārtējās vides un noslogotas infrastruktūras apstākļos. Viņi izvēlējās savas dzīvesvietas pārcelt uz ārpuspilsētu. Darbavietas joprojām saglabājās aglomerācijas kodolā, kas veicināja ievērojamu svārstmigrācijas plūsmu attīstību. Iedzīvotāju difūzija no centrālās pilsētās (*core city*) ietekmēja iedzīvotāju skaita pieaugumu tuvākajās lielajās pilsētās un satelītpilsētās, jo tās bija ciešāk saistītās ar aglomerācijas centru. Vēlāk iedzīvotāju dekoncentrācijas plūsmas novirzījās arī uz attālākām aglomerācijas mazpilsētām un lauku centriem (Gordon, 1987). Šis ir interesants empīriskās izpētes aspekts, jo redzamākās iedzīvotāju dekoncentrācijas izpausmes saistās ar tādiem procesiem kā mājokļu suburbanizācija „jaunās” (līdz šim neapbūvētās) teritorijās centrālās pilsētas tuvumā. Turklāt jāņem vērā, ka iedzīvotāju mājvietu de-koncentrāciju pavada arī ekonomisko aktivitāšu de-koncentrācija. Tas kopumā būtiski ietekmē iedzīvotāju dzīves kvalitāti aglomerāciju teritorijās ārpus lielpilsētām. Šādai ietekmei mēdz izšķirt trīs dimensijas: ekonomisko, sociālo un vides. Ekonomisko dimensiju veido darbavietu un pakalpojumu nodrošinājums, infrastruktūras un transporta izmaksas, kā arī nodokļi. Sociālo dimensiju raksturo minēto ekonomisko elementu pieejamība un ērtums (Ham van *et al.*, 2001). Vides kvalitātes rādītāji raksturo publisko telpu, kā arī piesārņojuma līmeni (Naes, Sandberg, 1996; Garb *et al.*, 2004). Katra iedzīvotāja individuālās iezīmes nosaka mobilitātes motīvus, kas sakņojas ikdienas dzīves apstākļos un sociāli ekonomiskajās attiecībās. Turklāt indivīdu līmenī visām dimensijām ir būtiska nozīme gan katrai atsevišķi, gan tām kombinējoties. Turpmāka transporta infrastruktūras, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju, kā arī brīvā laika pavadīšanas iespēju attīstība 21.gs. pilnveidos ikdienas urbānās sistēmas. Tādējādi arvien vairāk diversificēsies iedzīvotāju mobilitātes izpausmes un apdzīvojuma struktūra.

2.3.2. Apdzīvojuma cikliskās attīstības teorija

Apdzīvojuma cikliskās attīstības teorija apdzīvojuma attīstību skaidro kā ciklisku un secīgu vairāku urbanizācijas stadiju maiņu. Teorija attīstījies 20.gs. 80.tajos gados vairāku neatkarīgu pētījumu rezultātā, raksturojot ekonomisko un sociālo pārmaiņu ietekmi apdzīvojuma struktūras attīstībā Rietumeiropā (sk. Hall, Hay, 1980; Klaassen *et al.*, 1981; Berg van den *et al.*, 1982). Minētie autori, pētot lielpilsētu reģionu (aglomerāciju) attīstību laika posmā no 20.gs. vidus līdz 70.to gadu beigām, identificēja četras apdzīvojuma

attīstības stadijas: urbanizāciju, suburbanizāciju, dis-urbanizāciju un re-urbanizāciju. Teorijas pamatā ir pieņēmums, ka apdzīvojuma sistēmas attīstību (minēto stadiju secīgu maiņu) ietekmē apdzīvojuma aģentu telpiskā uzvedība, kuru savukārt nosaka pārmaiņas dažādu mainīgo, piemēram, demogrāfisko, ekonomisko, politisko, sociālo, tehnoloģisko u.c. rādītāju kombinācijās. Minētie apdzīvojuma aģenti ir valsts institūcijas, uzņēmumi un ģimenes jeb mājsaimniecības (Berg van den *et al.*, 1982). Šajā modelī mājsaimniecības cenšas maksimizēt savu labklājību, uzņēmumi gūt peļņu, bet valsts institūcijas kopumā rūpēties par sabiedrības labklājību un līdzsvaru, kā arī adekvāti reaģēt uz problēmām nepieciešamības gadījumā.

Saskaņā ar apdzīvojuma dzīves cikla teoriju pirmā attīstības stadija ir urbanizācija – telpiska iedzīvotāju un to aktivitāšu koncentrēšanās, kuras rezultātā kodola reģiona attīstība dominē visas aglomerācijas attīstībā. Tradicionāli urbanizācijas stadija noris paralēli ar industrializācijas procesu, kas spēcīgi ietekmē apdzīvojuma attīstību un pilsēttieces migrāciju. Urbanizācijas stadijā prioritāte apdzīvojumā tiek piešķirta ekonomiskajai izaugsmei, rūpniecības izvietojumam un vietējas nozīmes sabiedriskā transporta tīkla izveidei. Arī citas apdzīvojuma funkcijas – mājokļi, darbavietas, transporta un pakalpojumu infrastruktūra telpiski koncentrējas kodolā. Ilgtermiņā urbanizācijas stadija atstāj negatīvu ietekmi uz kodola attīstību iedzīvotāju dzīves kvalitātes, labklājības un novietojuma ziņā. Kodols kļūst arvien mazāk pievilcīgs kā dzīves un uzņēmējdarbības vieta. Tas sekmē suburbanizācijas attīstību, kur galvenā iezīme ir telpiska iedzīvotāju dekoncentrācija jeb skaita pieaugums kodolam tuvākajās teritorijās. Kodols zaudē iedzīvotājus, bet saglabājas cieša saikne starp kodolu un iedzīvotājiem, kas to ir pametuši, jo darbavietas joprojām paliek kodolā. Raksturīga suburbanizācijas pazīme ir ekonomiskā attīstība un iedzīvotāju labklājības pieaugums, kuru pavada privātā autotransporta plaša izmantošana svārstmigrācijā. Svārstmigrācijas plūsmu pieaugumu veicina arī tas, ka bez darbavietām kodols nodrošina iedzīvotājus ar daudzveidīgiem pakalpojumiem, kas nav pieejami jaunajās dzīvesvietās, kuras pilda tikai mājokļa funkcijas. Šādas attīstības secīgs fenomens ir dis-urbanizācijas tendenču parādīšanās. Iedzīvotāji pamet ne tikai kodolu, bet arī suburbanizēto teritoriju, priekšroku dodot zemākiem apdzīvojuma centriem. Iemesls šādām pārmaiņām ir blīvais apdzīvojums, dzīvesvietu un uzņēmējdarbības novietojuma augstās izmaksas, kā arī sastrēgumi, kas apgrūtina darbavietu un pakalpojumu pieejamību. Veidojas pieprasījums pēc darbavietām un pakalpojumiem ārpus kodola. Pirmkārt, tas veicina izklaides un iepirkšanās pakalpojumu virzīšanos prom no kodola. Sekojoši, līdz ar mājokļu attīstību piepilsētā pieaug arī darbaspēka resursi, kas paver iespējas attīstīt uzņēmējdarbību šajās teritorijās. Savukārt darba vietu pieaugums jau ir pamatā jaunu apdzīvojuma centru jeb augšanas polu attīstībai, nodrošinot iedzīvotāju piesaisti (Garreau, 1991; Parr, 1999) Apdzīvojuma attīstības cikls atsākas ar re-urbanizācijas stadiju nodrošinot kodola revitalizāciju, šādi atkal piesaistot iedzīvotājus galvenajam centram.

Latvijā un citās Centrāleiropas un Austrumeiropas zemēs veiktie pētījumi norāda uz mājokļu suburbanizāciju kā dominējošo apdzīvojuma cikliskās attīstības stadiju. Īpaši raksturīga šāda apdzīvojuma attīstība ir vērojama galvaspilsētu aglomerācijās (sk. Ravbar, 1997; Sýkora, Čermák, 1998; Tammaru *et al.*, 2004; Ouředníček, 2007; Krišjāne, Bauls, 2005).

2.3.3. Aglomerēšanās procesi, lielpilsētu funkcionālie reģioni

Pilsētu aglomerāciju veidošanās izpēte cieši saistīta ar apdzīvojuma sistēmas attīstības likumsakarībām, kas aptver tādas ģeogrāfiskus konceptus kā novietojuma teorija un apdzīvojuma centru hierarhiskā struktūra (Bourne, Simmons, 1978). Šajās teorētiskajās nostādnēs būtisks ir sociālo un ekonomisko aktivitāšu telpiskais izkārtojums, to novietojums, reģionalizācija, aglomerēšanās un polarizācija (Boudeville, 1967; Richardson, 1977; Fujita, Thisse, 1996). Augstas urbanizācijas pakāpes blīvi apdzīvotas teritorijas un aglomerācijas raksturojas ar visa veida ekonomisko un sociālo aktivitāšu koncentrāciju, augstu sabiedrības organizācijas pakāpi un lielākiem iedzīvotāju ienākumiem (Reissman, 1964; Morrill, 1978). Tādējādi, sasaistot cilvēka darbības dažādos aspektus un to intensitāti noteiktā teritorijā ar apdzīvojuma sistēmas elementiem, aglomerācijas uzlūkojamas kā vairāku funkcionālo elementu reģionāls kopums (Philbrick, 1957). Zinātniskajā literatūrā šādas pilsētu aglomerācijas apzīmē kā organizētas funkcionālās telpas, kas pārstāvētas dažādos iedzīvotāju aktivitāšu līmeņos, atkarībā no teritorijas fiziskā, ekonomiskā, kultūras, politiskā u.c. mēroga (Friedmann, 1972; Karlsson, Olsson, 2006). Svarīga aglomerēšanās pazīme ir šo aktivitāšu koncentrēšanas, saplūšana un savstarpējā mijiedarbība, tādējādi paaugstinot gan tiesas, gan ietekmes areālus, nodrošinot atsevišķām teritorijām prioritāru statusu (*primacy*) (Richardson, 1973). Rezultātā, ņemot vērā noteiktas teritorijas apdzīvojuma struktūras sociālos, ekonomiskos un pārvaldes novietojuma un mēroga faktorus, iespējams aglomerācijas izpētē piemērot centra – perifērijas modeli (Friedmann, 1972). Telpiskais ietvars, ko veido centra – perifērijas koncepts apvienojumā ar urbānās telpas funkcionalitāti, ne tikai papildina viens otru, bet arī palīdz skaidrot blīvi apdzīvotos pilsētu reģionos notiekošos migrācijas procesus, to sociālos un ekonomiskos aspektus (Perroux, 1950; Prothero, 1988; Castells, 1994). Bieži vien šādi funkcionālie reģioni sniedzas pāri administratīvi noteiktām robežām. Aplūkotās teorētiskās nostādnēs skaidro pilsētu aglomerācijas kā apdzīvojuma sistēmas noteiktu formu, kas apvieno virkni ekonomisko aktivitāšu, sociālo iespēju un pārvaldes funkciju (Ciccone, Hall, 1996). Apdzīvojuma sistēmas izpētē aglomerācijas līmenī labi piemērojams un plaši tiek izmantots apdzīvojuma cikliskās attīstības teorija jeb modelis (Berg van den *et al.*, 1982). Modeļa pielietojums nav atkarīgs no sociāli ekonomiskā vai politiskā konteksta, kas gan var ietekmēt aglomerācijas attīstības posmu hronoloģisko secību, bet ne procesa kārtību kā tādu. Dzīves cikla modelis ļauj analizēt viena funkcionāla urbānā reģiona attīstību laika gaitā. Atbilstoši iepriekš aprakstītajiem aglomerēšanās pamatprincipiem funkcionālos apdzīvojuma areālus (*Functional Urban Regions FUR's*) veido centrs jeb aglomerācijas centrālā pilsēta (*core city*) un nosacīta perifērija jeb apkārtējais areāls (*urban region or hinterland*), kuru definē iedzīvotāju svārstmigrācijas rādītāji. Atbilstoši dzīves cikla modelim, centrālās pilsētas attīstībā izdalāmi šādi posmi: urbanizācija, suburbanizācija, de-urbanizācija un re-urbanizācija. Savukārt attīstības dinamiku ietekmē trīs nozīmīgi virzītājspēki (aģenti): valsts institūcijas, uzņēmumi un ģimenes jeb mājsaimniecības (Berg van den *et al.*, 1982: 8-23). Katru attīstības posmu nosaka zināmas ekonomiskas un sociālas pārmaiņas, sākot no industrializācijas līdz pat informācijas un komunikāciju sektora attīstībai (Berg van den *et al.*, 1993). Kopš 20. gs.

otrās puses novērotās iedzīvotāju koncentrācijas un de-koncentrācijas oscilācijas migrācijas rezultātā starp dažādiem apdzīvojuma līmeņiem, kas tiek raksturotas ar diferenciālās urbanizācijas konceptu. Tas urbanizācijas stadijas aplūko plašākā aspektā kā pilsētu dzīves cikla modelis (Geyer, Kontuly, 1996). Turklāt arī diferenciālās urbanizācijas stadiju dinamika pastāv neatkarīgi no sociāli-ekonomiskā konteksta (Enyedi, 1992). Šodien kopumā vairs netiek aktualizēta agrāk plaši izvērstā akadēmiskā diskusija par urbanizācijas stadijām sociālisma centralizētās plānošanas un brīvā tirgus ekonomikas apstākļos (Harris, 1970; Lewis, Rowland, 1979; Szelenyi, 1996). Tomēr urbanizācijas attīstībā ir vairākas principiālas lietas, kas bija raksturīgas tikai sociālisma valstīm. Tās analizētas darba nākamajā sadaļā.

Urbanizācija un industrializācija apvienojumā ar pilsēttieces migrācijas plūsmām nodrošināja lielo pilsētu un to aglomerāciju izaugsmi (Geyer, Kontuly, 1993). Ienākumu atšķirības laukos un pilsētās visbiežāk aplūkotas kā noteicošais iemesls iedzīvotāju pilsēttieces migrācijai. Savukārt iedzīvotāju de-koncentrēšanās raksturs uzrādīja šo tradicionālo pilsēttieces migrācijas plūsmu virzienmaiņu, bet jaunas migrācijas iezīmes parasti ietekmē vispārējo sabiedrības mobilitāti (Zelinsky, 1971). Raugoties no reģionālās ekonomikas teorijas viedokļa, pilsētu aglomerāciju attīstību mēdz skaidrot, pielietojot divas atšķirīgas pieejas (Krugman, 1999). Pirmā no tām ir acīmredzama ģeogrāfiskā novietojuma jeb „dabisko priekšrocību” (*natural advantage*) virzīta attīstība, kuru Krugmans nodēvēja par pirmo aglomerēšanās iezīmi (Krugman, 1991). Savukārt otrā iezīme jeb pieeja uzsvēr aglomerāciju veidojošo ekonomisko aģentu, savstarpējo mijiedarbību, kā attīstību determinējošu faktoru, pilnībā nodalot to no fiziskās dabas apstākļu radītām priekšrocībām (Krugman, 1999). Protams, aplūkojot noteiktu aglomerācijas attīstību laika vienībā, to attīstības pamatā ir abas aglomerēšanās pieejas (Roos, 2005). Jaunās ekonomiskās ģeogrāfijas (*New Economic Geography*) pieeja nosaka aglomerāciju attīstības pakāpi, izmantojot tādu aģentu kā darba-tirgus attīstība, ražošanas specializācija, patēriņa raksturs, zināšanu, komunikācijas un informācijas izplatību (Fujita *et al.*, 1999). Iepriekšminētie procesi un rādītāji raksturo iedzīvotāju koncentrāciju. Turpretī galvenie iemesli suburbanizācijas un kontrurbanizācijas procesa attīstībā ir saistīti ar jau pieminētajiem vides apstākļiem, mājokļiem un dzīvesveida pārmaiņām (Champion, 2001). Industriālajai attīstībai raksturīgo novietojuma nozīmi ekonomikā, aizvien vairāk iezīmē cilvēkfaktors (Gore, 1984). Šajā aspektā vispārējās mobilitātes un urbanizācijas attīstības sakarā jāaplūko tādi nozīmīgi koncepti kā „produkcionisms” (*productionism*) un „environmentālisms” (*environmentalism*) (Hart, 1983). Urbanizācijas un koncentrēšanās fāzē dominējošais dzīvesvietas izvēles pilsētā pamatojums ir produkcionisms. Kontrurbanizācijas fāzē par dominējošo kļūst environmentālisma pieeja. Zinātniskās izpētes prakse apstiprina arvien augošo augstāka līmeņa centru nozīmi apdzīvojuma hierarhijā. Tieši aglomerācijas kā augstākās pakāpes apdzīvojuma forma raksturojas ar iedzīvotāju, preču un pakalpojumu plūsmu apjoma, ātruma un sasniedzamības pieaugumu (Castells, 1996; Graham, 1998). Pētnieku darbos šo procesu skaidrošanai aglomerācijās izmanto iedzīvotāju pārvietošanās plūsmas, skaidri izdalot svārstmigrācijas (*commuting*) zonas (Herington, 1984; Errington, 1994; Saraceno, 1994). Svārstmigrācija atspoguļo aglomerācijas telpā notiekošās pārmaiņas, jo ir visciešāk saistīta ar minētajiem telpas

aģentiem (darbavietas un dzīvesvietas). Neapšaubāmi laba komunikāciju infrastruktūras attīstība ietekmē arvien pieaugošo sabiedrības mobilitāti, kas savukārt atsauca uz migrācijas raksturu un atspoguļojas aglomerāciju apdzīvotuma struktūrā (Geyer, 2002). Tas var samazināt iedzīvotāju fizisku pārvietošanos, ko nosaka komunikāciju un citu tehnoloģiju attīstība. Taču tas var arī veicināt iedzīvotāju difūziju ārpus tradicionālajiem dekoncentrācijas areāliem piepilsētas joslā, arvien vairāk paplašinot funkcionālo pilsētreģionu. Šodien migrācijas procesu un apdzīvotuma struktūras attīstība vairs nav tik viennozīmīga, kāda tā bija 20.gs. Vairs nepastāv industrializācijas laikmetam raksturīgas vienotas iedzīvotāju pārvietošanās iezīmes (*universal shifting*), kādas tās definēja Ravenšteins (Plane, 1984). Šodien iedzīvotāju paaugstināto mobilitāti kopumā raksturo to darbības un uzturēšanās vietas, kas ir daudz dinamiskākas un elastīgākas, vieglāk piemērojamas mainīgajiem ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem.

2.3.4. Raksturīgākās urbanizācijas iezīmes post-sociālisma valstīs

Sociālisma valstīs bija centieni regulēt pilsētu attīstību, ieviešot centralizētu visu nozaru plānošanu. Galvenā vērība tika pievērsta rūpniecības nozaru un uzņēmumu izvietojumam, un tika uzsvērts, ka tas bija galvenais nosacījums ekonomiskajai izaugsmei un visas sabiedrības labklājībai (Lewis, Rowland, 1979; Szelenyi, 1996; Sailer-Fliege, 1999, Fuchs, Demko 1978). Forsētā industrializācija veicināja lielo pilsētu izaugsmi, tāpēc nereti Padomju Savienība tika dēvēta arī par lielo pilsētu valsti (Harris, 1970). Līdz pat 20.gs. 60.-tajiem gadiem apdzīvotuma struktūras attīstība sociālisma valstīs notika samērā stihiski. Tas izskaidrojams ar to, ka sociālisma izveides pirmsākumos plānošanai un apdzīvotuma stratēģiju izstrādei pietrūka laika, jo galvenais bija izveidot centralizētu hierarhisku administratīvo sistēmu, kā arī īstenot strauju un masveidīgu industrializāciju (Enyedi, 1998). Pirmo urbanizācijas stratēģiju izstrāde sociālisma valstīs aizsākās 60.-tajos gados. Būtībā tā bija sociālisma ideoloģijai piemērota Kristallera (*Walter Christaller*) centrālo vietu teorija (*central place theory*), izdalot noteiktu līmeņu centrus un nosakot to apkalpes areālus. Parādās priekšlikumi ierobežot lielpilsētu augšanu, sekmējot rūpniecības decentralizāciju, kā arī pirmoreiz atsevišķi tiek izdalīts piepilsētas telpai raksturīgs apdzīvotuma tips, kas iezīmē pāreju no koncentrēta pilsētu apdzīvotuma uz dispersu lauku apdzīvotumu. Te gan jāatzīmē, ka rūpniecības decentralizācija dažādās CEE valstīs noritēja atšķirīgos laika posmos, bet bijušās PSRS teritorijā aizsākās jau 20.gs. 30.-tajos gados (Musil, 2005). Rūpniecības re-lokalizācija noritēja par labu zemākiem apdzīvotuma līmeņiem – vidējām un mazajām pilsētām, pilsētciematiem (*semi urban townlets*) (Wegner, Drury, 2001). Padomju Savienības valdības 1956.gada pieņemtajā lēmumā 48 lielajās pilsētās, ieskaitot Rīgu, bija paredzēts ierobežot jaunu rūpniecības uzņēmumu būvniecību vai esošo paplašināšanu (Chorev, 1975). Attiecībā uz Rīgu šie ierobežojumi netika pilnībā realizēti, kas sekmēja turpmāku pilsētas saimniecisko attīstību un iedzīvotāju skaita pieaugumu migrācijas rezultātā (Eglīte, 2002). Vēlākos gados atsevišķās pilsētās bija centieni ierobežojumus paplašināt arī attiecībā uz mācību un zinātnes iestāžu izveidi. Būtībā šāds administratīvais regulējums ietekmēja iedzīvotāju migrācijas plūsmas, nodrošinot zemāka apdzīvotuma līmeņu urbanizāciju (*under-urbanisation*) procesu, kas raksturīgs tikai post-sociālisma valstu apdzīvotumam (Sjöberg, 1992; Szelenyi, 1996).

Zemāku apdzīvojuma līmeņu urbanizācijai raksturīga pazīme ir rūpniecības nesamērīgā attīstība pilsētās. Neatbilstošais investīciju sadalījums sekmē tikai industriālo attīstību, bet neveicina pilsētas labiekārtošanu un atbilstošas dzīvojamās un pakalpojumu infrastruktūras attīstību. Turklāt rūpniecības attīstība ir balstīta uz ieguldāmo resursu palielināšanu, nevis produktivitātes celšanu (ekstensīvā izaugsme). Tādējādi arī apdzīvojuma sistēmā līdzās lielajām pilsētām attīstījās vairākas neplānotas apdzīvotās vietas (*extra-urban settlements*). (Konrad, Szelenyi, 1974). Jāatzīmē, ka minētie pilsētu izaugsmes ierobežojumi nav saistīti ar slēgtajām pilsētām militāro apsvērumu dēļ, kas ir atsevišķs izpētes objekts. Centieni regulēt pilsētu attīstību ietekmēja jau aplūkotās urbanizācijas stadijas, galvenokārt tas ieviesa zināmas laika nobīdes, grūtības novērtēt urbanizācijas patiesos apmērus, kā arī īstenoja ievērojamas transformācijas lauku un pilsētu apdzīvojumā (Nefedova, Treivish, 2003; Tammaru, 2003; Tosics, 2004). Neapšaubāmi padomju industrializācija atstājusi savas iezīmes post-sociālisma valstu pilsētu aglomerāciju telpiskajā izkārtojumā un mūsdienās notiekošajos suburbanizācijas procesos.

Neraugoties uz stingro institucionālo bāzi (valsts institūciju ietekmi) pilsētu plānošanas jautājumos, atsevišķām rūpniecības nozaru ministrijām un to padotībā esošajiem uzņēmumiem tika piešķirtas ievērojamas ekonomiskas priekšrocības (Kornai, 1992). Sociālisma sistēmai raksturīgajos preču un pakalpojumu apgādes deficīta apstākļos, „prioritārajām saimniecības nozarēm” šis nodrošinājums bija ievērojami labāks (Sjöberg, 1999; Gentile, 2004). Augstākas prioritātes rūpniecības uzņēmumiem jeb t.s. „vissavienības” nozīmes uzņēmumiem bija elastīgāks budžets. Tie varēja nodrošināt uzņēmuma darbiniekus ar labāku mājokli un sociālo infrastruktūru. Tādējādi centralizēti plānotas ekonomikas apstākļos vienlīdz darbojās arī tirgus ekonomikai raksturīgi faktori, tādi kā kvalitatīvāks un plašāks mājoklis, labāks novietojums u.c. Tas bija pretrunā ar padomju ekonomisko un teritoriālā izvietojuma politiku (Shaw, 1985; Golubchikov, 2004). Kopumā vērtējot, sociālismam raksturīgos preču un pakalpojumu deficīta apstākļos regulēja migrācijas ierobežojumi lielajās pilsētās un darbaspēka sadalījums starp rūpniecības nozarēm. Šādos apstākļos iedzīvotājiem tomēr pastāvēja iespējas apiet ierobežojumus, izmantojot šīs sistēmas nepilnības. Ekstensīvā rūpniecība raksturīga ar augstiem nodarbinātības rādītājiem un pastāvīgu darbaspēka deficītu (Kornai, 1992). Iedzīvotājiem nebija problēmu iesaistīties darba tirgū tajās nozarēs, kur bija labāks un kvalitatīvāks mājokļu nodrošinājums (Konrad, Szelenyi, 1974). Šādi iegūtais „pieraksts” (dzīves vietas reģistrācija) vairāk raksturoja tiesības dzīvot noteiktā apdzīvojamā platībā, nevis reālu pārvietošanas starp reģioniem un valstīm. Tādējādi dzīvokļu deficīta apstākļos to varēja izmantot, lai pierakstītu kādu radnieku, kas tur nekad nav dzīvojis, un tas deva iespēju ģimenei samazināt dzīvojamo platību uz vienu iedzīvotāju un tādējādi tikt uzņemtai dzīvokļu rindā, lai saņemtu lielāku mājokli. Līdzīga situācija bija arī ar kopmītnēs dzīvojošajiem Rīgā, kuriem bija tiesības pēc 10 gadiem saņemt atsevišķu dzīvokli (Eglīte, 2002: 98). Pierakstu sistēma Padomju Savienībā bija daudz iedarbīgāks migrāciju regulējošais process kā administratīvie ierobežojumi, jo ietekmēja sociālās garantijas un dzīvokļu sadali pilsētās (Buckley, 1995). Tieši tādēļ autore Sintija Bakleja (*Cynthia Buckley*) savā darbā migrācijas procesu regulējumu sociālisma centralizētas plānošanas apstākļos sauc par mītu. Atsaucoties uz Leo van den Berga (1993) apdzīvojuma cikliskās attīstības teoriju, mājokļa izvēle tirgus ekonomikas apstākļos veicināja iedzīvotāju dekoncentrāciju. Turpretī sociālismā mājokļa izvēle bieži bija saistīta ar darbavietu noteiktā rūpniecības nozarē.

Saistībā ar urbanizācijas procesu tālāko attīstību jāmin, ka padomju pilsētu plānošanas literatūrā 20.gs. 70.-to gadu vidū tiek analizēts lielo pilsētu izaugsmes administratīvo ierobežojumu lietderīgums. Pirmkārt, kā attaisnojums ieviestajiem administratīvajiem ierobežojumiem tiek minēts ideoloģiskais aspekts ar uzsvāru, ka padomju cilvēks nav pelnījis dzīvot suburbanizācijas procesu rezultātā izaugušajos piepilsētu rajonos, kas atspoguļo kapitālisma pilsētu plānošanas neveiksmes. Otrkārt, līdz ar padomju tautas labklājības pieaugumu, jāattur tās vēlme piepilsētas zaļās rekreācijas zonas izmantot mājokļu izbūvei (Chorev, 1975). Tas gan maz ietekmēja suburbanizācijas procesu attīstību *under-urbanisation* formā, uzrādot atšķirīgas migrācijas iezīmes un formas, salīdzinot ar Rietumvalstu apdzīvojumu izpausmēm. Reģionālā plānošana bija pakārtota centralizētās ekonomikas interesēm un iezīmēja padomju sistēmas akceptēto reģionu vienmērīgas attīstības koncepciju, kas tajā laikā tika īstenota arī Rietumvalstīs (Tosics, 2005). Tādējādi administratīvā regulējuma neefektivitāti tiek ieteikts aizstāt ar ekonomiskajiem ietekmes līdzekļiem: (1) palielinot darbaspēka ražīgumu, nevis apjomus; (2) izveidot rūpniecības uzņēmumu filiāles attālākos un zemākos apdzīvojuma līmeņos, papildinot ar atbilstošās nozares profesionālo mācību iestādi; (3) jāveicina īstermiņa darba kontraktu slēgšana prioritārajās ražošanas nozarēs, darbaspēku izmitinot attiecīgās nozares uzņēmuma izbūvētās kopmītnēs; (4) jāseko līdzi pilsētas iedzīvotāju demogrāfiskajai struktūrai, sastāvu atjauninot migrācijas ceļā, jo pilsētu iedzīvotāju demogrāfiskie paradumi veicina novecošanos; (5) jāliberalizē pierakstu sistēma, ļaujot to saglabāt arī tad, ja cilvēks nolemj pilsētu pamest, bet nevēlas zaudēt pierakstu pilsētā (Chorev, 1975). Vairums no šīm teorētiskajām nostādnēm netika realizētas, jo prakse balstījās uz administratīvo regulējumu un ekstensīvu izaugsmi, palielinot darbavietu skaitu, nevis veicamā darba ražīgumu un kvalitāti (Fuchs, Demko, 1978).

2.4. Svārstmigrācijas izpētes galvenās iezīmes un rādītāji

2.4.1. Svārstmigrācijas procesu izpēte

Iedzīvotāju dekoncentrācijas procesu raksturīga iezīme ir svārstmigrācijas pieaugums suburbanizācijas un kontrurbanizācijas rezultātā (Fielding, 1982; Berg van den *et al.*, 1982). Svārstmigrācijas procesu izpētē svarīgi ir izprast apdzīvojuma telpiskās attīstības, urbanizācijas un mobilitātes saikni. Virknē pētījumu par iedzīvotāju svārstmigrācijas individuālajām iezīmēm un mobilitātes paradumiem akcentēta mēroga nepieciešamība. Parasti svārstmigrācija ģeogrāfiski tiek pētīta aglomerācijās un lielpilsētu reģionos – visdinamiskākajās apdzīvojuma formās (Stead, 2001; Priemus *et al.*, 2001; Giuliano, Narayan, 2003; Schwanen *et al.*, 2004). Tas tiek pamatots ar to, ka straujākas pārmaiņas apdzīvojumā ievērojami ietekmē cilvēku mobilitātes paradumus (Ewing, Cervero, 2001).

Kā jau minēts, piepilsētas zonas attīstība post-sociālisma zemēs ir saistīta ar suburbanizācijas apmēru pieaugumu. To nosaka nepieciešamība uzlabot transporta infrastruktūru un pārcelt ražošanas uzņēmumus no centra uz nomali, tirdzniecības un pakalpojumu zonu izveide, kā arī vispārēja pilsētvides izplešanās ārpus administratīvajām robežām (Picher-Milanovič *et al.*, 2007; Tosics, 2005; Sýkora, Novák, 2007). Turklāt dzīvojamās apbūves attīstība piepilsētā paaugstina privātā autotransporta izmantošanu un rada papildus slodzi transporta infrastruktūrai (Tammaru, 2005). Daži zinātnieki tomēr

apgalvo, ka piepilsētas zonas izplešanos limitēs pārvietošanās paradumi, kurus stingri ierobežo iedzīvotāju finansiālās iespējas un to sastāva sociāli ekonomiskais raksturojums (Sultana, Weber, 2007). Neskatoties uz ērtībām, ko piedāvā dzīve piepilsētā, šī tipa apdzīvojumam nevar būt bezizmēra. Svarīgs aspekts piepilsētas struktūrā ir darbavietu un mājokļu telpiskais izkārtojums, kas nosaka pārvietošanās paradumus starp šīm ikdienas darbības vietām. Svārstmigrācija ir būtiska piepilsētas dzīves daļa, kas ietekmē ne tikai pārvietošanās paradumus, bet visu dienaskārtību. Apdzīvojuma struktūrā tiek izdalīti galvenie nodarbinātības un mājokļu areāli. Tas ir pamats tam, lai noteiktu, cik ilgu laiku noteiktas iedzīvotāju grupas pavada ceļā no mājām uz darbu (Gordon *et al.*, 1989). Vairumā pētījumu kā primārais šādā sadalījumā tiek izdalīts nodarbinātības areāls. To nosaka pieņēmums, ka indivīdam atrast darbu ir daudz grūtāk nekā piemērotu dzīvesvietu (Ommeren van *et al.*, 2000; Eliasson *et al.*, 2003). Tajos gadījumos, kad indivīdi nevar darba vietas tuvumā atrast atbilstošu dzīvesvietu, kā risinājums tiek izvēlēta svārstmigrācija.

Vairums empīrisko pētījumu analizē indivīdu pārvietošanās paradumus, izmantojot demogrāfiskās pazīmes un sociāli ekonomiskos rādītājus (Gordon *et al.*, 1989). Jaunākie pētījumi liecina, ka piepilsētā dzīvo dažādas iedzīvotāju grupas, bet lielākoties tie ir jauni vai vidējās paaudzes iedzīvotāji, labāk izglītoti ar augstāku profesionālo kvalifikāciju un labāk apmaksāti, kā arī ģimenes ar bērniem (Pichler-Milanovič, 2001; Tammaru, 2005; Krišjāne, Bauls, 2007; Kāhrik, Tammaru, 2008). Turklāt vairums no piepilsētā dzīvojošajiem ir svārstmigranti. Nesen veiktais pētījums par svārstmigrācijas iezīmēm Centrāleiropā un Baltijas jūras reģionā liecina, ka vīriešu, gados jaunu iedzīvotāju un labāk izglītoto vidū ir augstāka varbūtība doties uz darbu citā pašvaldībā (Paci *et al.*, 2010). Pētījumā, kurā izmantoti Darbaspēka apsekojuma dati secināts, ka augsta svārstmigrācijas intensitāte ir arī neprecēto iedzīvotāju vidū. Tāpat pētījums atklāj, ka nodarbināto sieviešu vidū svārstmigrantu ir mazāk. Izņēmums ir Latvija, kur abu dzimumu nodarbinātie iesaistās svārstmigrācijā. Turpretī vairumā pētījumu vienprātīgi secināts, ka sievietes ir mazāk mobilas, salīdzinājumā ar vīriešiem (Hanson, Johnston 1985; Turner, Niemeier, 1997; Sandow, 2008). Mobilitātes paradumu atšķirības pēc dzimuma nosaka apgūtā profesija, atalgojums un ģimenes stāvoklis. Tradicionāli šīs pazīmes vīriešu un sieviešu starpā atšķiras (Hanson, Pratt, 1988). Turklāt svārstmigrācijas paradumus ietekmē arī pienākumu sadalījumu starp vīriešiem un sievietēm ģimenē. Rūpes par bērniem un māju neļauj sievietēm atvēlēt laiku pārbraucieniem uz darbu. Sievietes bez skolas vecuma bērniem ir vairāk iesaistītas darba mobilitātē (Knippenberg van *et al.*, 1990). Līdzīgi kā dzimums arī vecumgrupa ir nozīmīgs rādītājs, analizējot svārstmigrācijas paradumus. Svārstmigrācija izteikti raksturīga gados jauniem darba ņēmējiem (Paci *et al.*, 2010). Iepriekš veikts pētījums Latvijā liecina, ka iespējamība doties uz darbu citā pašvaldībā samazinās ar vecumu, bet pieaug cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni (Hazans, 2004). Atšķirīgas iezīmes atklājuši pētnieki, kas analizē svārstmigrācijas paradumus Dienvidēiropā. Tur vidējai paaudzei ir visaugstākā svārstmigrācijas varbūtība (Artis *et al.*, 2000). Citu autoru darbi apstiprina, ka svārstmigrācijas varbūtība pieaug iedzīvotājiem ar augstāku iegūtās izglītības līmeni (Schwanen *et al.*, 2002; Shen, 2000). Augsts izglītības līmenis svārstmigrantu vidū liecina, ka darba mobilitātē iesaistītie ir ar augstāku profesionālo kvalifikāciju (Sandow, 2008). Visbeidzot, svārstmigrācija ir cieši saistīta ar

nodarbinātības un darba samaksas rādītāju ģeogrāfiskajām atšķirībām (Eliasson *et al.*, 2003; Ham van, Hooimeijer, 2009; Lundholm, 2009). Augstāks svārstmigrantu īpatsvars ir ekonomiski attīstītākajos reģionos, kā arī lielo pilsētu aglomerācijās.

2.4.2. Svārstmigrācijas saikne ar iekšzemes migrāciju

Pētījumu skaits par ģeogrāfiskās mobilitātes veidu – iekšzemes migrācijas un svārstmigrācijas – savstarpējo saikni ir visai neliels. Ģeogrāfiskā mobilitāte ir komplicēta laika un telpas dimensija, kas neļauj skaidri novilkt robežas starp tūrisma un izklaides braucieniem, iepirkšanās paradumiem un ar darbu saistītiem pārbraucieniem. Neskatoties uz sarežģīto izpēti raksturu, ir vairāki pētījumi, par svārstmigrācijas un migrācijas saikni Eiropas valstīs (Yapa *et al.*, 1971; Fuchs, Demko, 1978; Reitsma, Vergoossen, 1988; Green *et al.*, 1999; Zax, 1994; Champion *et al.*, 2009). Tomēr, kā atzīmē vairāki pētnieki, saikne starp mobilitātes procesiem parasti ir teorētiski labi nostiprināta, lai gan empīriskie pētījumi šajā jautājumā vairāk koncentrējas vai nu uz migrāciju, vai svārstmigrāciju (Eliasson *et al.*, 2003).

Amerikāņu ģeogrāfs Vilburs Zeļinskis (*Wilbur Zelinsky*) definēja jau pieminēto mobilitātes pārnese teoriju jeb hipotēzi (*Hypothesis of the Mobility Transition*), jo pēc viņa novērojumiem cirkulārā migrācija nebija saistīta ar ekonomiska rakstura motīviem (Zelinsky, 1971). Turklāt viņš secināja, ka īstermiņa pārvietošanās kļūst arvien populārāka pretstatā pastāvīgās dzīvesvietas maiņai. Viņš uzskatīja, ka ar laiku tā aizstās ilgtermiņa migrāciju. Zeļinska hipotēzes priekšrocība ir vairāku īslaicīga rakstura iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes veidu kombinācija (King *et al.*, 2008). Savukārt kā būtiskākās nepilnības minētas – laika dimensijas trūkums, pārlietu liberālais formulējums un neatbilstība demogrāfiskajai realitātei (sk. Cadwallader, 1993; Woods, 1993; Skeldon, 1997). Citi autori atklājuši, ka šāda īstermiņa pārvietošanās ir raksturīga Attīstības valstīs, kur pagaidu mobilitātes formas ir izteiktas (Boyle *et al.*, 1998). Svārstmigrācija ir plašāk pazīstamā pagaidu mobilitātes forma. Turklāt to ir viegli definēt un nošķirt no ilgtermiņa migrācijas (Bell, Ward, 2000). Kā jau minēts, svārstmigrācija galvenokārt ir atkarīga no darbavietu izvietojuma, kas ir svarīgi arī migrācijas izpētē. Agrāk veiktā pētījumā secināts, ka vairumā gadījumu, pārceļoties uz citu dzīvesvietu, darbavietu tiek saglabāta (Vickerman, 1984). Turpretī citi atklāj, ka darba vietas maiņas gadījumā ne vienmēr jāmaina arī dzīvesvieta (Hanson, Pratt, 1988). Vienlaicīga darba un dzīves vietas pārcelšana ir retāk sastopama (Zax, 1994).

Makroekonomikas teorija apgalvo, ka pozitīvs migrācijas saldo ir ekonomiski spēcīgos reģionos (Greenwood, 1985; Todaro, 1969; Massey, 1990). Šajos reģionos nepieciešams papildus darbaspēks. Tādējādi ekonomikas izaugsme rada darba vietas un sekmē migrāciju. Tomēr bieži dzīvojamā fonda attīstība atpauk no darba vietu skaita pieauguma ekonomiski spēcīgākajos reģionos (Alonso, 1964). Tas sekmē svārstmigrācijas intensitātes pieaugumu. Mūsdienās, kā prioritāra apdzīvotuma attīstības forma ir izvirzīta policentriska struktūra (Dieleman, Faludi, 1998; Evers, 2008). Šāds apdzīvotums veicina migrācijas plūsmu daudzveidību, kā arī ērtu darbavietu, iepirkšanās un izklaides centru sasniedzamību. Ekonomiskā rakstura jautājumi vairs nav primāri, lai analizētu migrācijas

plūsmas apdzīvojumā. Arvien lielāka vērtība tiek pievērsta migrācijai, ko nosaka pievilcīgas dzīves vides meklējumi un vēlme uzlabot dzīves kvalitāti (Findlay, Rogerson, 1993; Halliday, Coombest, 1995; Rayer, Brown, 2001).

Daži autori apgalvo, ka indivīdi nelabprāt maina savus ikdienas paradumus un ierasto lietu kārtību, kuru ievērojami var izjaukt pārcelšanās uz jaunu dzīvesvietu (Ham van, Hooimeijer, 2005). Pētnieki to apzīmēja kā paaugstinātu imobilitāti, lai gan svārstmigrācijā minētās grupas iesaistās labprāt. Sagatavota speciāli izveidota tipoloģija, lai analizētu saikni starp migrāciju un svārstmigrāciju (Termote, 1980). Atbilstoši tai nodala: gadījumus, kad svārstmigrācija pilnībā aizstāj ilgtermiņa migrāciju (1); gadījumus, kad svārstmigrācijas plūsmas papildina ilgtermiņa migrācijas veidus (2); gadījumus, kad svārstmigrācija un migrācija nav savstarpēji saistītas un neietekmē viena otru (3). Papildus tipoloģijai noteikti jāatzīmē, ka virknē iepriekš veiktu pētījumu dažādās Eiropas valstīs atklāts, ka cilvēki ar migrācijas pieredzi ir daudz mobilāki un atvērti arī citiem mobilitātes veidiem, t.sk. svārstmigrācijai (Artiis *et al.*, 2000; Eliasson *et al.*, 2003; Romaní *et al.*, 2003; Lukić, 2009). Tāpat iepriekš veikti pētījumi atklāj, ka cilvēki daudz labprātāk iesaistās darba mobilitātē blīvi apdzīvotos reģionos ar labu transporta infrastruktūras nodrošinājumu un attīstītu nodarbinātības struktūru (Gordon, 1988; Détang Dessendre *et al.*, 2002; Eriksson *et al.*, 2008; Lundholm, 2009). Savukārt perifēriālos reģionos dominē ilgtermiņa migrācija. Policentriskā pilsētu reģionā dzīvojošajiem ir ievērojamas priekšrocības, jo ģeogrāfiski viņu dzīvesvietas atrodas tuvu galvenajiem nodarbinātības centriem (Ham van, 2001; Ham van, Hooimeijer, 2009). Piepilsētas zonā ilgtermiņa migrāciju aizstāj citas mobilitātes formas, piemēram, svārstmigrācija, kas ir elastīgāka attiecībā pret darba tirgu un dzīvojamo fondu. Cits Nīderlandē veikts pētījums atklāj, ka lieli svārstmigrācijas attālumi var veicināt migrācijas pieaugumu, jo ilgtermiņā tomēr ir ekonomiski izdevīgāk pārcelties tuvāk darba vietai (Evers, Veen van der, 1985). Tādējādi tipoloģiju, kas analizē saikni starp svārstmigrāciju un ilgtermiņa migrāciju var papildināt ar vēl vienu tipu, kad migrācija aizstāj lielāka attāluma svārstmigrāciju.

3. PĒTNIECISKIE JAUTĀJUMI UN HIPOTĒZES

Kopš 20. gs. 90.-to gadu sākuma suburbanizācija Latvijā un citās Austrumu Eiropas reģiona valstīs ir raksturīgākā apdzīvojamā attīstības izpausme ar tai raksturīgajām iekšzemes migrācijas plūsmām. Klasiskajā apdzīvojamā cikliskas attīstības teorijā (Berg van den *et al.*, 1982) suburbanizācijas procesu raksturo straujāks piepilsētas iedzīvotāju skaita pieaugums salīdzinājumā ar centrālo pilsētu. Turklāt piepilsētā iedzīvotāju skaits pieaug migrācijas rezultātā viena funkcionālā lielpilsētas reģiona robežās. Tomēr iedzīvotāju pārvietošanās no centrālās pilsētas uz piepilsētu var būt pakārtota attiecībā pret citām migrācijas plūsmām, piemēram, dzīvesvietas pārcelšanu no attālākiem reģioniem uz centru – galvaspilsētu vai tās apkārtni. Urbanizācijas attīstības gaita, t.sk. piepilsētas apdzīvojamā struktūras iezīmes valsts mērogā tiek analizētas diferencētās urbanizācijas teorijas ietvaros, skaidrojot dažādu apdzīvoto vietu attīstības tendences migrācijas rezultātā (sk. Geyer, Kontuly, 1993). Suburbanizācija ir daudzveidīgs process, kas ģeogrāfiskās mobilitātes ietvaros tiek analizēts plašā kontekstā. Balstoties uz jaunākajām teorētiskajām nostādnēm un ņemot vērā iepriekšējo iedzīvotāju mobilitātes izpēti pieredzi Latvijā, darbā izvirzīti vairāki pētnieciskie jautājumi un hipotēzes.

1. jautājums. *Kādi ģeogrāfiskās mobilitātes veidi un plūsmas nosaka suburbanizācijas procesu attīstību Pierīgas reģionā, kāds ir to apjoms un intensitāte?*

Atbildēt šo jautājumu palīdz pieejamie statistikas dati par iekšzemes migrācijas un svārstmigrācijas apjomu, plūsmām un virzieniem. Tāpat, izvērtējot iepriekšējo pētījumu rezultātus, ir iespējams noteikt iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes lomu suburbanizācijas norisēs (sk. Eglīte *u.c.*, 1997; Bauls, Krišjāne, 2000; Markausa, 2001; Krišjāne, Bauls, 2007; Bērziņš, Krišjāne, 2008; Krišjāne, Bērziņš 2009).

Suburbanizācijas procesu izpēte neapšaubāmi ir aktuāls un nozīmīgs pētījumu lauks postsociālisma valstīs visā Centrāleiropas un Austrumeiropas reģionā. Tomēr, kā norāda vairāki pētnieki (sk. Borén, Gentile, 2007; Leetmaa, Tammaru, 2007), migrācijā uz piepilsētu iesaistīto iedzīvotāju kvalitatīvais sastāvs un pārcelšanās motīvi ir analizēti maz. Galvenokārt to noteicis ierobežotais informācijas avotu klāsts, jo oficiālie migrācijas uzskaites dati nepietiekami atspoguļo ģeogrāfiskās mobilitātes apmēru, iedzīvotāju pārvietošanās paradumus un dzīvesvietas maiņas iemeslus (Sjöberg, Tammaru, 1999). Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes izpēti vajadzībām speciāli apsekojumi tiek veikti samērā reti. Promocijas darbā izmantots šāds iedzīvotāju aptaujas datu masīvs, kas raksturo ģeogrāfisko mobilitāti Latvijā, tādēļ pamatoti var izvirzīt nākamo izpēti jautājumu.

2. jautājums. *Kāds ir ģeogrāfiskajā mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs un sociāli ekonomiskais raksturojums dažādām migrācijas plūsmām, pārceļoties uz Rīgas aglomerāciju; kādas atšķirības pastāv starp mobiliem iedzīvotājiem un ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem?*

Darbā skaidrots ne vien migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs, bet arī sniegta darba mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju raksturojums un salīdzinājums ar nodarbinātajiem, kuru dzīves un darba vieta atrodas vienā pašvaldībā. Dažādas iedzīvotāju grupas atšķirīgi

iesaistās ģeogrāfiskajā mobilitātē, un to selektīvo raksturu nosaka gan iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs, gan sociāli ekonomiskā aktivitāte. Analizējot atšķirības starp mobilām un mazāk mobilām iedzīvotāju grupām, raksturīgākās un biežāk izmantotās pazīmes ir vecums un dzimums (Rogers, 1988; Pedraza, 1991; Greenwood, Hunt, 2003). Bez tam mobilo iedzīvotāju sastāvs jāaplūko ciešā saistībā ar pārcelšanās motīviem, kas iespējami precīzi ļauj novērtēt ne vien mobilitātes iezīmes, bet arī suburbanizācijas procesa iezīmes kopumā. Tomēr jāievēro, ka suburbanizācijas iezīmes Rietumvalstīs un postsociālisma zemēs atšķiras gan pēc iedzīvotāju sastāva, gan dzīvesvietas maiņas motīviem. Piemēram, Rietumvalstīs diferencētās urbanizācijas ietvaros iedzīvotāju dekoncentrācija tradicionāli tiek saistīta ar vēlmi uzlabot dzīves kvalitāti un vidi, kā arī mājokļa apstākļus, bet pilsēttieces migrācijai savukārt raksturīgi ekonomiski apsvērumi (Fielding, 1989; Geyer, Kontuly, 1993; Findlay, Rogerson, 1993; Halliday, Coombes, 1995). Apdzīvojamā cikliskās attīstības teorija arī apstiprina turīgāko mājsaimniecību pārcelšanos uz piepilsētas zonu, izvēloties dzīvot pievilcīgā vidē vai šādi uzlabot mājokļa apstākļus (van den Berg *et al.*, 1982). Iepriekšējie pētījumi liecina, ka postsociālisma valstīs suburbanizācijai ir dažas kopīgas iezīmes, kas minētas, pētot Rietumvalstu pieredzi (sk. Sailer-Fliege, 1999; Nuissl, Rink, 2005; Hirt, 2007). Savukārt, raksturojot iedzīvotāju sastāvu un pārcelšanās motīvus, citu pētījumu rezultāti liecina par atšķirīgām iezīmēm (sk. Ladányi, Szelényi, 1998; Markausa, 1997; Kok, 1999; Kulu, Billari, 2006). Pētījumos atklājas, ka dzīvesvietas pārcelšana uz piepilsētu ne vienmēr ir saistīta ar labklājības pieaugumu, bet gan lētākas dzīves un mājokļa meklējumiem.

Saikne starp ģeogrāfiskās mobilitātes veidiem – migrāciju un svārstmigrāciju darbā tiks skaidrota, izmantojot jaunākās ģeogrāfiskās mobilitātes teorijas atziņas un komplekso raksturu (sk. Cushing, Poot, 2004; Massey *et al.*, 2005; King *et al.*, 2008). Līdzšinējie pētījumi liecina, ka teorijā šī saikne ir plaši analizēta un labi pamatota, bet empīrisku darbu šajā jautājumā ir maz vai tie koncentrēti tikai uz vienu vai otru mobilitātes veidu (Eliasson *et al.*, 2003). Būtisks izpētes jautājums ir novērtēt sakarības starp darbā aplūkotajiem mobilitātes veidiem.

3. jautājums. *Kā migrācijas un svārstmigrācijas saikne atspoguļojas suburbanizācijas procesu izpētē; kādas ir šīs saiknes izpausmes suburbanizācijas norisēs Rīgas aglomerācijā?*

Suburbanizācija tradicionāli nosaka svārstmigrācijas apjoma pieaugumu lielpilsētas reģionā (van den Berg *et al.*, 1982). Turklāt jaunākie pētījumi vairākās Eiropas valstīs liecina, ka arvien pieaug svārstmigrācijas vidējais attālums (Romaní *et al.*, 2003; Leetmaa *et al.*, 2006; Lundholm, 2009; Champion *et al.*, 2009). Tas skaidrojams ar pieaugošo apdzīvojamā dekoncentrāciju vai pilsētvides izplešanos (Fielding 1982; Couch *et al.*, 2007), kā arī ar intensīvu privāto automašīnu izmantošanu un vispārēju transporta infrastruktūras attīstību (Tiggess, Fuguitt, 2003). Savukārt migrācijas literatūrā to interpretē, norādot, ka viens mobilitātes veids aizstāj vai papildina otru (Termote, 1980; Green *et al.*, 1999). Tādēļ ir svarīgi noskaidrot, vai Rīgas aglomerācijā iespējams šāds attīstības scenārijs.

Kontekstā ar formulētajiem darba pētnieciskajiem jautājumiem izvirzītas arī vairākas hipotēzes, kas palīdzēs raksturot iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes lomu

suburbanizācijas norisēs Latvijā. Vispirms saistībā ar iepriekšējo pētījumu rezultātiem un vienu no galvenajiem izpētes jautājumiem izvirzīta šāda hipotēze:

1. hipotēze. *Iedzīvotāju skaita pieaugumu Pierīgā galvenokārt nodrošina iekšzemes migrācijas plūsma no Rīgas. Tā ir nozīmīgas suburbanizācijas procesu attīstībā salīdzinājumā ar citām migrācijas plūsmām.*

20. gs. beigās Centrāleiropas un Austrumeiropas reģionā notikušas visaptverošas strukturālas pārmaiņas politikā, ekonomikā un sabiedrībā, kas turpinās arī 21. gs. pirmajos desmit gados. Suburbanizācija ir raksturīgs šo pārmaiņu piemērs.

Nākamā hipotēze izvirzīta, lai raksturotu mobilitātes procesos iesaistīto iedzīvotāju kvalitatīvo sastāvu salīdzinājumā ar ilgstoši (desmit un vairāk gadus) vienā dzīvesvietā dzīvojošiem.

2. hipotēze. *Pastāvošās atšķirības starp mobiliem un mazāk mobiliem iedzīvotājiem galvenokārt nosaka iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs. Atšķirības mazāk ietekmē sociāli ekonomiskais raksturojums. Augstāka varbūtība iesaistīties ģeogrāfiskajā mobilitātē ir gados jauniem cilvēkiem, pārsvarā vīriešiem, latviešiem un neprecētiem cilvēkiem.*

Turpinot analizēt suburbanizācijai raksturīgās migrācijas plūsmas un to atšķirības, izvirzītas nākamās hipotēzes:

3. hipotēze. *Suburbanizācijas procesiem Rīgas aglomerācijā pēdējā desmitgadē piemīt Rietumvalstīm raksturīgās iezīmes. Cilvēkiem ar augstāku sociāli ekonomisko statusu (izglītība, profesionālā kvalifikācija, ienākumi, ģimenes stāvoklis) ir lielāka varbūtība pārcelties no Rīgas uz piepilsētu nekā pārējiem iedzīvotājiem.*

Iepriekšējie migrācijas pētījumi Latvijā neliecina, ka suburbanizācijai Rīgas aglomerācijā būtu šāds raksturs (sk. Markausa, 1997). Tomēr jaunākās mobilitātes iezīmes, kas analizētas promocijas darbā, iespējams, vairs neatspoguļos pārejas periodam raksturīgās ekonomiskās grūtības un pārkārtojumus. Turklāt pēdējā desmitgade (1999–2008) bijusi samērā noturīgs ekonomiskās izaugsmes posms Latvijas tautsaimniecībā. Lai pārbaudītu hipotēzi, analizētas atšķirības starp mobilajiem iedzīvotājiem, kas no Rīgas pārcēlušies uz piepilsētu (tradicionālais suburbanizācijas virziens), un ilgstoši Rīgā dzīvojošiem.

Lai pārbaudītu atšķirības starp aglomerācijā no Rīgas iebrāukušajiem ar tur ilgstoši dzīvojošiem, izvirzīta nākamā hipotēze:

4. hipotēze. *Suburbanizācijas rezultātā Rīgas aglomerācijā mainījies iedzīvotāju sastāvs. Iebraukušo iedzīvotāju sastāvs no tur ilgstoši dzīvojošiem atšķiras ar augstāku sociāli ekonomisko statusu. Turpretī maza varbūtība ir atšķirībām pēc dzimuma un tautības.*

Iedzīvotāju skaita pieaugumu Rīgas aglomerācijā izskaidro ne tikai suburbanizācijai tradicionāli raksturīgās migrācijas plūsmas, bet arī iedzīvotāju pārcelšanās uz piepilsētu no attālākiem valsts reģioniem. Tādēļ svarīgi noskaidrot iedzīvotāju sastāvu dažādām

migrācijas plūsmām, kas vērstas uz piepilsētu. Turklāt salīdzinājumam lietderīgi izmantot pilsēttieces migrācijas plūsmu iedzīvotāju sastāva struktūru (piemēram, migrācijai uz Rīgu).

5. hipotēze. *Iedzīvotāju sastāvs un motīvi migrācijai uz piepilsētu atšķiras no pilsēttieces plūsmas uz Rīgu. Augstāka varbūtība pārcelties uz piepilsētu saistīta ar mājokli un pievilcīgāku vidi. Turpretī lielāka varbūtība doties uz Rīgu saistīta ar darbu vai mācībām.*

Baltijas valstīs raksturīga mājokļu suburbanizācija, tādēļ vairumā gadījumu piepilsētā iebraukušie darba vietas saglabā aglomerācijas centrā un iesaistās darba svārstmigrācijā (Tammaru, 2005; Leetmaa *et al.*, 2006; Krišjāne, Bērziņš, 2009). Nākamā hipotēze izvirzīta, lai analizētu darba mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju sastāvu Rīgas aglomerācijā un Latvijā kopumā. Uzsvārs likts uz aglomerācijā dzīvojošo svārstmigrantu raksturojumu un motīviem strādāt citā pašvaldībā, salīdzinot darba mobilitāti uz Rīgu ar citām svārstmigrācijas plūsmām. Interpretējot rezultātus, jāņem vērā, ka aglomerācijas svārstmigrantu vidū ir arī tur ilgstoši dzīvojoši iedzīvotāji.

6. hipotēze. *Darba mobilitātē iesaistīto aglomerācijas iedzīvotāju sastāvs braucieniem uz Rīgu un citām pašvaldībām ir atšķirīgs. Augstāka varbūtība doties uz darbu Rīgā ir cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni, labāk kvalificētiem darbiniekiem un cilvēkiem ar lielākiem ienākumiem. Savukārt iemesls tam, lai aglomerācijas iedzīvotāji dotos uz darbu citā pašvaldībā, ir tur pieejamais darbs profesijā.*

Rīgā strādājošo svārstmigrantu sastāva īpatnības nosaka Rīgas nozīme Latvijas darba tirgū, kā arī valsts pārvaldes iestāžu un dažāda profila uzņēmumu blīvums galvaspilsētā salīdzinājumā ar pārējiem reģioniem. Plašas darba iespējas piesaista ne tikai izglītotus profesionāļus ar lielāku atalgojumu, bet arī mazkvalificētus strādniekus. Savukārt lielākam atalgojumam un darbam profesijā var būt izšķiroša loma, lai strādājošais izvēlētos strādāt citā pašvaldībā ārpus galvaspilsētas.

Noslēgumā izvirzīta hipotēze, kas ļaus pārbaudīt migrācijas un svārstmigrācijas saikni, kā arī noteikt abu mobilitātes veidu raksturīgākās iedzīvotāju sastāva pazīmes.

7. hipotēze. *Augstāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā raksturīga iedzīvotājiem, kas pēdējos desmit gados ir mainījuši dzīvesvietu un tiem, kas dzīvo piepilsētā. Raksturojot svārstmigrāciju, statistiski nozīmīgus rezultātus rāda izglītības, kvalifikācijas un darba samaksas rādītāji. Turpretī demogrāfiskie rādītāji – dzimums, vecumstruktūra un etniskā piederība ir statistiski nozīmīga migrantu sastāva analīzē.*

Rīgas aglomerācijas mobilo iedzīvotāju sastāvs un plūsmas ļauj novērtēt svārstmigrācijas un migrācijas saikni, kā arī iespējamo attīstības virzienu, vienam mobilitātes veidam aizstājot vai papildinot otru.

4. PĒTĪJUMA DATI UN METODES

4.1. Pētījuma dati

Pētījuma priekšmets ir iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes procesi Latvijā. Lai izvērtētu to raksturu un lomu suburbanizācijas norisēs, promocijas darbā izmantoti šādi datu avoti:

- Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes publicētie un nepublicētie statistikas dati par iedzīvotāju iekšzemes migrāciju laika periodā no 1999. līdz 2008.gadam.
- Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes publicētie un nepublicētie Darbaspēka apsekojuma rezultāti par iedzīvotāju, vecumā no 15-74 gadiem, darba mobilitāti laika periodā no 2002. līdz 2008.gadam.
- Iedzīvotāju iekšzemes mobilitātes procesu dinamika Latvijā raksturota pieejamās statistikas informācijas ietvaros, analizējot migrācijas un svārstmigrācijas iezīmes gan statistikas reģionu griezumā, gan saskaņā ar administratīvi teritoriālo vienību iedalījumu (līdz administratīvi teritoriālajai reformai 2009.g.).
- Eiropas Savienības struktūrfondu Nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” ietvaros Latvijas Universitātē veikta pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” (Projekta Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0003) iedzīvotāju aptaujas datu masīvs.
- Latvijas Universitātes Cilvēka ģeogrāfijas katedras apkopotie informācijas avoti Rīgas aglomerācijas robežu noteikšanai un citi nepublicēti aglomerācijas izpētes materiāli.

4.1.1. Statistikas dati

Statistikā iedzīvotāju iekšzemes ilgtermiņa migrācija ir iedzīvotāju pārvietošanās no vienas administratīvās teritorijas uz citu dzīvesvietas maiņas nolūkā vai vismaz uz vienu gadu. Iedzīvotāju kustība vienas pilsētas, pagasta vai novada robežās migrācijas statistikā netiek uzskaitīta. Pieejamie statistikas dati migrācijas procesu atspoguļo nepilnīgi. Tas saistīts gan ar pārmaiņām iedzīvotāju reģistrācijas kārtībā, gan ar administratīvi teritoriālo reformu. Ārpus uzskaites paliek arvien biežāk sastopamā īstermiņa un pagaidu pārvietošanās uz nenoteiktu laiku.

Obligātu uzturēšanās reģistrāciju Latvijā atcēla pēc neatkarības atjaunošanas, bet jauna funkcionāla sistēma izveidota tikai 2003. gadā, pārejot no pieraksta sistēmas uz brīvprātīgu dzīvesvietas deklarēšanu. Vairāki pētnieki atzīmē, ka migrācijas uzskaiti pēc dzīvesvietas reģistrācijas datiem bieži vien ietekmē iespējas saņemt dažādus sociālos pabalstus dzīvesvietā (Sjöberg, Tammaru, 1999; Tammaru, Tammur, 2009). Visbiežāk tās ir maznodrošinātās personas, ģimenes ar bērniem un gados vecāki iedzīvotāji. Savukārt jauniešiem, gluži pretēji, ir zema motivācija to darīt, jo no dzīvesvietas reģistrācijas nav ekonomisks ieguvums.

Galvenais statistikas datu avots iekšzemes migrācijas procesu raksturošanai ir Centrālās statistikas pārvaldes apkopotie, bet nepublicētie materiāli par migrāciju starp administratīvi teritoriālajām vienībām. Statistikas dati darbā izmantoti iekšzemes migrācijas apjomu noteikšanai, plūsmu analīzei, kā arī migrācijas saldo un intensitātes aprēķiniem. Iegūtie dati grupēti atbilstoši reģionālajam un administratīvi teritoriālajam dalījumam pilsētu un rajonu līmenī, kā arī atbilstoši apdzīvojuma struktūras hierarhijas līmeņiem. Izveidotā matrica ļauj katrā no aplūkotajiem teritoriālās statistikas, administratīvā iedalījuma vai apdzīvojuma struktūras līmeņiem noteikt iebraukušo un izbraukušo skaitu, aprēķināt migrācijas saldo, intensitāti un migrācijas efektivitāti.

Svārstmigrācijas procesu raksturošanai izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes Darbaspēka apsekojuma dati. Atbilstoši tiem svārstmigranti ir pārskata nedēļā pamatdarbā strādājoši iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem un strādā citas pašvaldības teritorijā. Svarīgs svārstmigrācijas kritērijs ir regulāra (katru dienu, vienu vai vairākas reizes nedēļā) pārvietošanās starp dzīves un darba vietu.

4.1.2. Iedzīvotāju aptaujas datu masīvs

Nozīmīga promocijas darba daļa saistīta ar pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” ietvaros veiktās iedzīvotāju aptaujas datu masīva papildu apstrādi un jauniegūto rezultātu analīzi. Saskaņā ar pētījuma metodiku (sk. Krišjāne *u.c.*, 2007) noteiktais izlases apjoms bija 8 000 respondenti vecumā no 15 līdz 65 gadiem. Aptauja veikta 2006. gadā, kopumā atlasīti 800 izlases punkti, katrā no tiem intervēti 10 respondenti. 2006.gada sākumā saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem Latvijā dzīvoja 1 629 197 iedzīvotāji darbaspējas vecumā. Sasniegtais izlases apjoms ir 8005 respondenti, kas sadalīti divās grupās – Rīgā 1 001 respondents, bet pārējā Latvijas teritorijā 7 004 respondenti. Rīgai zemāks reprezentācijas līmenis izvēlēts tādēļ, ka tā ir viena pašvaldība un vairumā gadījumu migrācijas galamērķis. Suburbanizācijas procesu analizē Rīga ir nozīmīgs migrācijas avots. Pārējie 700 izlases punkti Latvijas reģionos proporcionāli sadalīti starp administratīvi teritoriālajām vienībām, ievērojot apdzīvojuma struktūras īpatnības. Lai sasniegtu noteikto izlases apjomu, intervētāji apmeklēja 14 111 adreses, no kurām 11 680 tika sastapti potenciālie respondenti. Interpretējot šos datus, jāņem vērā, ka tajās adresēs, kur nevienu neizdevās sastapt, nebūt ne vienmēr dzīvoja kāds respondents, kurš netika aptaujāts – iespējams, ka adresē konkrētajā brīdī vispār neviens nedzīvoja vai dzīvoja cilvēki, kas neatbilst izlases nosacījumiem (vecumam). Vecuma nosacījumam neatbilda cilvēki 2 067 no apmeklētajām adresēm, tāpēc tās izlasē netika ietvertas. Atbildēt atteicās 1 500 potenciālie respondenti (Krišjāne *u.c.*, 2007). Tādējādi, kopumā tika saņemtas 8 113 aptaujas anketas, no kurām 108 tika atzītas kā nederīgas datu apstrādē.

Sasniegtās izlases aprēķinātā standartkļūda pie 95% ($t = 1,96$) varbūtības līmeņa ir $\pm 0,0109$. Tas nozīmē, ka 95 gadījumos no 100, veicot iedzīvotāju aptauju tajā pašā laikā ar tādu pašu izlasi, nobīdes uz vienu vai otru pusi no iegūtajiem datiem nedrīkst pārsniegt 1,09%. Iegūtie dati pēc sociāli demogrāfiskajām pazīmēm analizējami vairāku dimensiju griezumā, joprojām saglabājot datu reprezentativitāti. Iedzīvotāju aptaujas reprezentativitātes raksturojums, kā arī nesvērto un svērto rezultātu salīdzinājums sniegts 4.1. tabulā.

4.1. tabula

Iedzīvotāju aptaujas reprezentativitāte, %

	Iedzīvotāji 2006.g.	Izlasē	
		nesvērti dati	svērti dati
Apdzīvotās vietas (reģioni)			
Rīga	31,7	13,1	33,6
Pierīga	16,1	20,6	15,9
Vidzeme	10,6	14,7	11,0
Kurzeme	13,4	18,1	13,2
Zemgale	12,5	15,5	12,4
Latgale	15,7	18,0	13,9
Apdzīvotās vietas (pilsētas un lauki)			
Rīga	31,7	13,1	33,6
pārējās pilsētas	36,2	53,5	40,8
lauku apdzīvotās vietas	32,1	33,4	25,6
Apdzīvotās vietas (aglomerācija)			
Rīga	32,2	13,1	33,6
Rīgas aglomerācija (bez Rīgas)	18,7	23,2	18,6
pārējie reģioni	49,1	63,7	47,8
Dzimums			
vīrietis	46,1	36,1	48,6
sieviete	53,9	63,9	51,4
Vecuma grupas			
15-29	32,1	26,3	32,0
30-49	40,9	42,3	41,0
50-65	27,0	31,4	27,0

N=8005

Avots: izveidojis autors pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes datiem un pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” npublicētajiem materiāliem

Neskatoties uz to, ka Rīga ir nozīmīgs migrācijas plūsmu galamērķis, tā ir galvenā izceļošanas teritorija suburbanizācijai raksturīgajos migrācijas procesos. Sasniegtajā izlasē respondentu sadalījums starp Rīgu un pārējo valsts teritoriju ir neproporcionāls, tāpēc dati tika svērti. Svēršanas rezultātā izlasē palielināts Rīgas īpatsvars. Dati tika svērti arī pēc dzimuma un vecuma struktūras. 4.1.tabulā redzams, ka pēc svēršanas izlasē samazinās sieviešu īpatsvars un gados vecāku iedzīvotāju skaits. Nesvērtie dati izmantoti, lai kopumā raksturotu aptaujas datu masīvu. Savukārt svērtie dati pielietoti logaritmisko regresiju modeļu izveidē, salīdzinot respondentu sastāvu dažādām migrācijas plūsmām un pretstatot nomobilajām iedzīvotāju grupām.

Iedzīvotāju aptaujas rezultātā iegūts unikāls datu masīvs, jo statistika nesniedz tik plašu informāciju par mobilo iedzīvotāju sastāvu. Turklāt migrācijas motīvu analīze nav iespējama, izmantojot tikai statistikas datus. Diemžēl arī iedzīvotāju aptaujai ir savas nepilnības – kā jau minēts, nav zināms, cik reizes respondents desmit gadu laikā ir mainījis dzīvesvietu, iespējams, atgriezies iepriekšējā dzīvesvietā. Respondenti atbildes snieguši par pēdējo sev zināmo pārcelšanās gadījumu. Izlases dati ir reprezentatīvi, raksturojot visus Latvijas iedzīvotājus – gan tos, kas mainījuši dzīvesvietu, gan ilgstoši dzīvojuši vienā dzīvesvietā. Izlase nav veidota, lai raksturotu tikai ģeogrāfiskajā mobilitātē iesaistītos iedzīvotājus.

Izlases kopējais raksturojums, pētāmo iedzīvotāju grupu sadalījums un sastāvs parādīts 4.2. tabulā.

4.2. tabula

Izslases raksturojums pēc galvenajiem rādītājiem, %

	Izslase kopā	Migranti un svārstmigranti	Ne-mobilie iedzīvotāji	Migranti	Svārstmigranti
Dzimums					
vīrietis	36,1	56,8	46,4	51,8	61,8
sieviete	63,9	43,2	53,6	48,2	38,2
Vecuma grupas					
15-29	32,0	42,1	28,7	51,9	32,3
30-49	41,1	44,0	40,5	36,7	51,2
50-65	27,0	13,9	30,8	11,4	16,5
Etniskā piederība					
Latvietis	66,1	74,9	57,6	76,2	73,5
cita tautība	33,9	25,1	42,4	23,8	26,5
Ģimenes statuss					
neprecējies	37,2	31,8	38,9	37,4	26,2
precējies, dzīvo kopdzīvē	62,8	68,2	61,1	62,6	73,8
Mājsaimniecība					
ar bērniem pirmsskolas vecumā	15,5	22,9	13,1	25,7	20,0
bez bērniem pirmsskolas vecumā	84,5	77,1	86,9	74,3	80,0
Iegūtās izglītības līmenis					
pamatskolas	19,9	17,8	20,5	22,2	13,3
vidējā, vidējā profesionālā	58,1	58,3	57,7	59,1	57,6
augstākā	22,0	23,9	21,8	18,7	29,1
Profesionālā kvalifikācija					
mazkvalificēts strādnieks	9,3	8,5	8,0	6,6	10,4
kvalificēti strādnieki	18,8	21,2	19,5	21,1	35,4
ierēdnis, speciālists, valsts darbā strādājošais	26,9	24,3	26,6	24,1	38,6
dažāda līmeņa vadītāji	7,9	11,9	8,3	8,2	15,6
mājsaimnieces, pensionāri, studenti	37,1	34,1	37,6	40,0	-
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli					
zemi (<150 LVL/mēn.)	76,8	67,8	73,7	70,6	64,9
vidēji (150-500 LVL/mēn.)	13,4	16,8	13,0	12,8	20,8
augsti (>500 LVL/mēn.)	0,5	5,9	3,3	4,4	7,3
attiecās atbildēt	9,3	9,5	10,0	12,2	7,0
Faktiskā dzīvesvieta, reģioni					
Rīga	13,1	14,2	38,7	25,8	2,6
Pierīga	20,6	30,3	12,6	16,6	44,1
(Rīgas aglomerācija bez Rīgas)	(18,6)	(34,6)	(14,5)	(20,1)	(49,0)
Vidzeme	14,7	12,6	10,6	13,3	11,9
Kurzeme	18,1	14,4	12,7	15,9	13,0
Zemgale	15,5	17,5	10,9	14,9	20,1
Latgale	18,0	11,0	14,5	13,5	8,3
Faktiskā dzīvesvieta, apdzīvotās vietas					
pilsētas	74,4	63,9	67,1	70,1	57,7
lauku apdzīvotās vietas	25,6	36,1	22,9	29,9	42,3
Svārstmigrācija					
dodas uz darbu citā pašvaldībā	9,9	40,2	-	-	100,0
dzīvo un strādā vienā pašvaldībā	90,1	59,8	100,0	100,0	-
N	8005	1976	6029	1181	795

Iedzīvotāju apsekojumā migrantu grupā iekļauti respondenti, kuri pēdējo desmit gadu laikā pārcēlušies pastāvīgo dzīvesvietu no vienas pašvaldības uz citu. Izlasē kopumā tādu respondentu ir 1 181, no tiem 20,2% dzīvesvietu mainījuši pēdējā gada laikā (2006).

Savukārt ikdienas darba mobilitātē piedalījušies 795 respondenti jeb 9,9% aptaujāto dodas uz darbu citā pašvaldībā. Piektā daļa svārstmigrantu (178 respondenti) ir mainījuši arī dzīvesvietu. Augstāks abos ģeogrāfiskās mobilitātes veidos iesaistīto īpatsvars raksturīgs Rīgas aglomerācijā, kur 40% svārstmigrantu pēdējos desmit gados ir pārcēlušies uz Rīgas aglomerāciju. Tomēr rezultāti neļauj spriest par to, vai respondents svārstmigrācijā iesaistījies pastāvīgās dzīvesvietas maiņas rezultātā, vai, gluži otrādi, nevēloties mainīt pastāvīgo dzīvesvietu.

4.2. tabulā redzams, ka sadalījums starp migrantiem un dzīvesvietu nemainījušiem ir visumā līdzīgs pēc sociāli ekonomiskajiem rādītājiem. Redzamas atšķirības pēc demogrāfiskajiem raksturlielumiem – lielāks ir vīriešu īpatsvars un migrējušo vidū ir vairāk gados jauno cilvēku. Tāpat tradicionāli augstāks ir citu tautību īpatsvars nemobilo iedzīvotāju vidū. Migrācijā un svārstmigrācijā iesaistītajiem ir augstāks izglītības līmenis un ienākumi. Iegūtie dati sakrīt ar iepriekšējo pētījumu rezultātiem. Paaugstināta mobilitāte raksturīga gados jauniem iedzīvotājiem, kā arī cilvēkiem ar augstāku sociāli ekonomisko statusu – izglītību, ienākumiem, profesionālo kvalifikāciju (Detang-Dessendre *et al.*, 2002). Darbā izmantotais rādītāju klāsts ļauj kompleksi novērtēt mobilo un nemobilo iedzīvotāju sastāvu, kā arī atšķirības starp šīm grupām. Vairāki pētnieki atzīmē, ka kompleksa izpētes pieeja pasvīturo darba aktualitāti (Cadwallader, 1989; Stillwell, 2008). Plašs sociāli demogrāfisko rādītāju pielietojums raksturo palīdz analizēt migrācijas paradumus dažādām iedzīvotāju vecumgrupām atšķirīgos dzīves posmos (Fischer, Malmberg, 2001). Tas ir nozīmīgs pētījumu virziens, kurā tiek izmantoti ilglaicīgi iedzīvotāju apsekojuma dati.

Savstarpēji salīdzinot migrantus un svārstmigrantus arī vērojamas demogrāfisko rādītāju atšķirības. Svārstmigrantu vidū ir augstāks vīriešu un vidējās paaudzes iedzīvotāju īpatsvars, salīdzinot ar migrantiem. Tāpat darba svārstmigrantu vidū ir vairāk cilvēku ar augstāko izglītību, augstāku profesionālo kvalifikāciju un ienākumiem. 4.2. tabulā redzams, ka aglomerācijā ir augstāks migrantu un svārstmigrantu īpatsvars nekā pārējos reģionos.

Suburbanizācijai raksturīga paaugstināta iedzīvotāju mobilitāte viena funkcionālā apdzīvojuma areāla robežās, tāpēc ir svarīgi noteikt atšķirības migrācijai starp reģioniem un to robežās. Respondentu sadalījums pēc iepriekš minētajiem reģionālās migrācijas veidiem ir vienmērīgs. Migrācijā starp reģioniem iesaistīti 47,6% visu respondentu, bet reģiona robežās pārvietojušies 52,4% (sk. 4.3. tab.).

4.3. tabula

Reģionālajā migrācijā iesaistīto respondentu sastāvs, %

		Migrācija starp reģioniem	Migrācija reģiona robežās	
			Rīgas aglomerācijā ¹	Pārējie reģioni
Dzimums	vīrietis	63,6	42,2	50,4
	sieviete	36,4	58,8	49,6
Vecuma grupa	15-29	32,7	43,3	49,8
	30-49	40,6	36,1	38,5
	50-65	26,7	20,6	11,7
Etniskā piederība	latvietis	66,0	74,7	80,1
	cita tautība	34,0	25,3	19,9

	Migrācija starp reģioniem	Migrācija reģiona robežās		
		Rīgas aglomerācija ¹	Pārējie reģioni	
Ģimenes statuss	neprecējie	37,5	61,9	63,7
	precējie, dzīvo kopdzīvē	62,5	38,1	36,3
Mājsaimniecība	nav bērnu pirmsskolas vecumā	13,4	67,0	70,1
	ir bērni pirmsskolas vecumā	86,6	33,0	29,9
Iegūtās izglītības līmenis	pamatskolas	19,8	18,9	26,1
	vidējā, vidējā profesionālā	58,1	58,9	59,5
	augstākā	22,1	22,2	14,4
Profesionālā kvalifikācija	mazkvalificēts strādājošais	9,5	8,2	8,5
	kvalificēts strādājošais	18,7	19,8	24,5
	dažāda līmeņa vadītājs	7,7	9,3	7,6
	ierēdnis, speciālists, valsts darbā strādājošais	26,9	25,7	23,9
	mājsaimnieces, pensionāri, studenti	37,2	37,0	35,5
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli	zemi (<150 LVL/mēn.)	77,7	71,1	73,0
	vidēji (150-300 LVL/mēn.)	12,7	19,6	9,2
	augsti (>300 LVL/mēn.)	0,5	5,2	2,8
	atteicās atbildēt	9,1	4,1	15,0
Svārstmigrācija	dodas uz darbu citā pašvaldībā	9,0	27,8	13,4
	dzīvo un strādā vienā pašvaldībā	91,0	72,2	86,6
Migrācijas motīvi	saistīti ar darbu	23,9	5,9	23,1
	saistīti ar izglītību, mācībām	16,8	10,6	15,7
	saistīti ar mājokļa apstākļiem	12,0	21,2	10,7
	saistīti ar dzīves vietas apstākļiem	6,7	9,4	4,2
	saistīti ar ģimenes apstākļiem	37,1	49,4	43,9
	lētāka dzīve	3,5	3,5	2,4
		N	562	97
	%	47,6	8,2	44,2

Piezīme: ¹Rīgas aglomerācija bez Rīgas

4.3. tabulā redzams, ka migrācijā reģiona robežās pieaug sieviešu un gados jauno iedzīvotāju īpatsvars, kā arī neprecēto respondentu skaits. Savukārt iedzīvotāju kustībā starp Rīgas aglomerācijas pašvaldībām ir lielāks respondentu īpatsvars ar augstāko izglītību, vidējiem un augstiem ienākumiem. Aglomerācijas pašvaldībām raksturīgs arī lielāks svārstmigrācijā iesaistīto skaits. Iedzīvotāju pārvietošanās starp reģioniem un to robežās galvenokārt saistīta ar ģimenes apstākļiem. Tā ir visplašākā un biežāk minētā motīvu grupa visām darbā analizētajām migrācijas plūsmām. Pārējo migrācijas motīvu sadalījums parāda, ka migrācija starp reģioniem ir saistīta ar darbu un mācībām. Motīvi kustībai reģionu robežās ir atšķirīgi, salīdzinot Rīgas aglomerāciju ar pārējiem reģioniem. Aglomerācijā dzīves vietas maiņa biežāk saistīta ar mājokļa un dzīves vietas apstākļiem. Turpretī pārējos reģionos ar darbu un mācībām. Lētākas dzīves meklējumi ir visretāk minētais dzīvesvietas maiņas motīvs. Detalizēta motīvu analīze sniegta darba rezultātu sadaļā.

4.2. Izmantotās datu apstrādes metodes

Darbā izmantots daudzveidīgs metožu klāsts:

- Zinātniskās literatūras un iepriekš veikto pētījumu referatīvā analīze.
- Statistiskās analīzes, grupēšanas, salīdzināšanas un loģiski konstruktīvās metodes.
- Ekonometriskās metodes iedzīvotāju aptaujas datu masīva analīzei: binārā logaritmiskā regresija un daudzfaktoru logaritmiskā regresija. Aptaujas datu masīva apstrādē izmantota SPSS programmatūra.
- Kartogrāfiskā metode noteiktu teritoriālo vienību tipoloģijai un grupēšanai, kā arī ilustratīvā materiāla noformēšanai.

4.2.1. Migrācijas pamatrādītāji

Viens no migrācijas pamatrādītājiem, ko plaši izmanto Cilvēka ģeogrāfijā, ir saldo. Migrācijas saldo (M_{saldo}) ir starpība starp iebraukušajiem un izbraukušajiem. Saldo īpatsvaru (‰) uz tūkstošs iedzīvotājiem aprēķina pēc šādas formulas:

$$\text{‰ } M_{saldo} = 1000 \times (M_{saldo} / P) \quad (1)$$

P formulā ir kopējais noteiktā teritorijā dzīvojošais iedzīvotāju skaits pārskata periodā jeb migrācijai pakļautais iedzīvotāju skaits.

Iekšzemes migrācijā nozīmīgs ir arī kopējais no konkrētās teritorijas izbraukušo iedzīvotāju migrācijas koeficients jeb īpatsvars uz tūkstošiem iedzīvotājiem (‰), ko aprēķina pēc sekojošas formulas:

$$\text{‰ } M_{izbr.} = 1000 \times (M_{izbr.} / P_{vid.}) \quad (2)$$

Kur: $P_{vid.}$ ir gada vidējais iedzīvotāju skaits aplūkotajā teritorijā. Līdzīgi tiek aprēķināts arī teritorijā iebraukušo iedzīvotāju migrācijas koeficients. Ieteicams izmantot iepriekšējā gada vai aplūkotā perioda vidējo iedzīvotāju skaitu, tādējādi nepieskaitot tos iedzīvotājus, kas jau tikuši pakļauti migrācijas riskam. Migrācijas kopapjoma rādītāju (M_{kop}) raksturo iebraukušo un izbraukušo summa. Dažkārt to sauc arī par migrācijas apgrozījumu. Rādītāju aprēķina, jo migrācijas saldo arī pie ievērojamiem pārvietošanās apjomiem, var būt niecīgs un maznozīmīgs procesu raksturošanai. Migrācijas intensitāti (‰) noteiktā teritorijā aprēķina pēc sekojošas formulas:

$$M_{\text{‰}} = 1000 \times (M_{kop.} / P) \quad (3)$$

Nozīmīgs rādītājs, kas raksturo iekšzemes migrācijas ietekmi iedzīvotāju izvietojumā ir migrācijas efektivitāte (Plane, Rogerson, 1994; Manson, Groop, 2000). Migrācijas efektivitātes indeksu pielieto, lai noteiktu starpreģionu migrācijas plūsmu līdzsvara pakāpi

un līdz ar to arī migrācijas kopējo efektivitāti iedzīvotāju sadalījumā starp reģioniem (Plane, Rogerson, 1994; Rees, Kupiszewski, 1999). Migrācijas efektivitātes indeksa vienādojums attīstījās, paplašinot viena reģiona migrācijas lietderības koeficienta aprēķinu (Thomas, 1941; Manson, Groop, 2000). Efektivitātes indeksa (*MEI*) aprēķina vienādojums ir sekojošs:

$$MEI = 100 \left\{ \frac{\sum_i |M_{iebr.} - M_{izbr.}|}{\sum_i (M_{iebr.} + M_{izbr.})} \right\} \quad (4)$$

kur $M_{iebr.}$ ir kopējais iebraukušo skaits reģionā i un $M_{izbr.}$ ir kopējais izbraukušo skaits no reģiona i . *MEI* vērtības ir no 0 līdz 100, augstas vērtības norāda, ka migrācija ir efektīvs mehānisms iedzīvotāju starpreģionu pārdalē, bet zemas vērtības norāda, ka starpreģionu migrācijas plūsmas ir līdzsvarotākas un iedzīvotāju reģionālais izvietojums migrācijas rezultātā būtiski nemainās.

Pētījumā vispirms noskaidroti Latvijas starpreģionu migrācijas kopapjoma rādītāji, kā arī migrācijas saldo katram reģionam atsevišķi. Minētie rādītāji aprēķināti viena gada ietvaros, bet laika periodu no 1999. līdz 2008. gadam kopumā raksturo vidējie rādītāji.

4.2.2. *Ekonometriskās metodes aptaujas datu masīva apstrādei*

Nozīmīga darba daļa saistīta ar pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” 2005.–2006. gadā veiktās iedzīvotāju aptaujas datu masīva papildu apstrādi un jauniegūto rezultātu analīzi. Iedzīvotāju aptaujas datu masīva apstrādē promocijas darbā izmantotas Viljama Grīna (*William H. Greene*) ekonometriskās analīzes metodes (sk. Greene, 2003). Tās, pirmkārt, ļauj analizēt iedzīvotāju sastāvu raksturojošos mainīgos atkarībā no tā, vai respondents piedalās migrācijā vai nē. Otrkārt, ar to palīdzību var analizēt varbūtības noteiktām iedzīvotāju sastāva pazīmēm un pārceļšanās motīviem dažādām migrācijas plūsmām. Darbā izmantota gan binārā logaritmiskā regresija, gan daudzfaktoru logaritmiskā regresija. Minētie regresiju modeļi plaši tiek pielietoti iedzīvotāju mobilitātes procesu izpētē (Chushing, Poot, 2004). Binārās logaritmiskās regresijas modelis ir datu analīzes tehnika, kur atkarīgais mainīgais ir binārs – tas var pieņemt tikai divas vērtības 1 vai 0. Piemēram, atkarīgajam mainīgajam piešķirot vērtību ($Y=1$) dzīvesvietas maiņas gadījumā un vērtību ($Y=0$), ja respondents ilgstoši (desmit un vairāk gadus) dzīvo vienā dzīvesvietā. Atkarīgā mainīgā vērtībai pašai par sevi modelī nav nekādas nozīmes, un tā kalpo kā indikators. Neatkarīgo mainīgo pazīmju kopa raksturo iedzīvotāju demogrāfisko sastāvu un sociāli ekonomisko aktivitāti. Binārās logaritmiskās regresijas modelis izsakāms šādā vienādojumā (sk. Greene, 2003):

$$\log \frac{p(Y_i = 1)}{p(Y_i = 0)} = \beta_0 + \sum_{k=1}^k \beta_k x_{ik} \quad (5)$$

Svārstmigrācijas procesu izpētē papildus izmantots arī daudzfaktoru logaritmiskās regresijas modelis, lai noteiktu neatkarīgās pazīmes varbūtības lielumu vairākām atkarīgo

mainīgo grupām. Šajā gadījumā izvēlētas trīs atkarīgo mainīgo grupas jeb alternatīvas ($j=1, 2, 3$): respondenti, kas strādā dzīvesvietā (vienā pašvaldībā), svārstmigranti no aglomerācijas uz Rīgu un svārstmigranti no aglomerācijās uz citām pašvaldībām. Daudzfaktoru logaritmiskās regresijas modelis izsakāms šādā vienādojumā (sk. Greene, 2003):

$$\log \frac{p(Y_i = j)}{1 - p(Y_i = j)} = \beta_0 + \sum_{k=1}^k \beta_{jk} x_{ik} \quad (2)$$

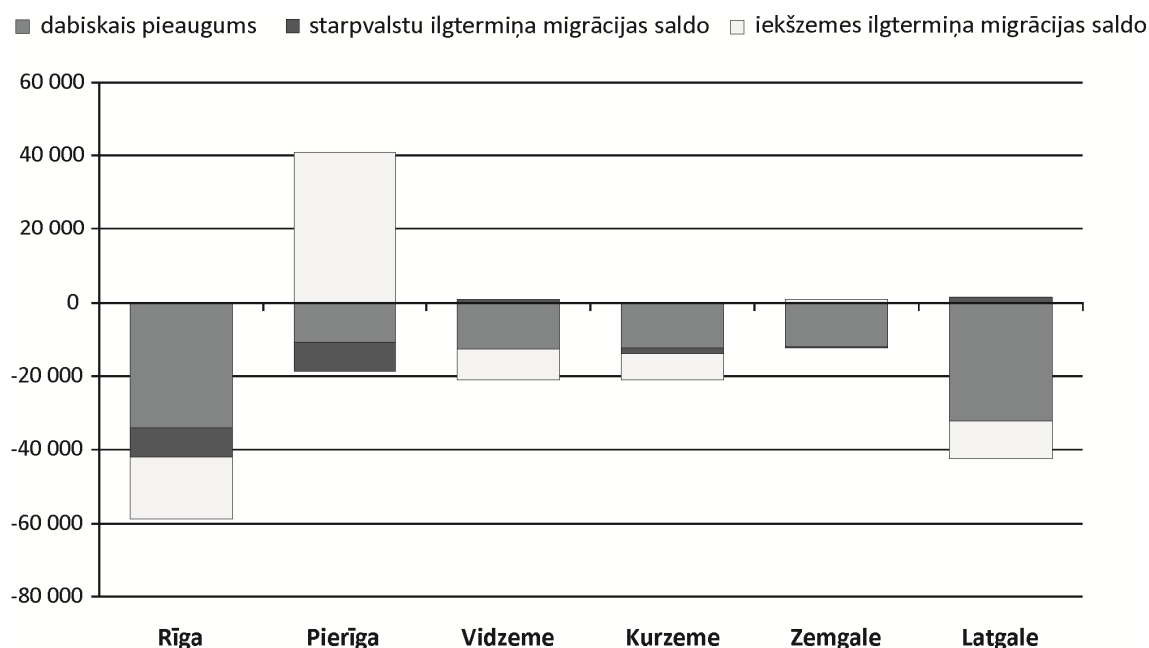
Abos vienādojumos p ir analizē izvēlēta atkarīgā mainīgā Y_i varbūtība; x_{ik} ir neatkarīgā mainīgā k vērtība i -tajam respondentam; $i=1 \dots n$ ir novērojumu skaits izlasē. β_0 ir konstante, bet β_k neatkarīgā mainīgā koeficients. Koeficienta β_k zīme norāda uz mainīgā ietekmes virzienu, savstarpēji salīdzinot konkrētu dzīvesvietas maiņas motīvu vai indivīdu raksturojošās sociāli demogrāfiskās pazīmes noteiktā migrācijas modelī. Augstākas koeficienta vērtības norāda, ka attiecīgais mainīgais ir saistīts ar lielāku varbūtību. Koeficients ar negatīvu zīmi liecina, ka neatkarīgais mainīgais negatīvi ietekmē iespēju mainīt dzīvesvietu aplūkotajā modelī. Savukārt pozitīva zīme norāda uz pozitīvu savstarpējo ietekmi, salīdzinājumā ar atskaites (references) grupu. Atskaites grupas tāpat kā atkarīgie mainīgie katrā modelī atšķiras. Savukārt neatkarīgo mainīgo kopā katrai pazīmei izvēlēta noteikta references grupa, ar ko salīdzināt iegūtos rezultātus. Savstarpējās ietekmēšanas pakāpe jeb ietekmes stiprums palielinās, pieaugot koeficienta absolūtajai vērtībai. Jo lielāks ir ietekmes stiprums, jo lielāka ir novērtētā koeficienta absolūtā vērtība. Datu apstrāde un analīze veikta, izmantojot statistikas programmu *SPSS for Windows 18.0*. Promocijas darbā sagatavoti vairāki logaritmisko regresiju modeļi, ar kuru palīdzību apstiprinātas vai noraidītas izvirzītās hipotēzes.

5. IEDZĪVOTĀJU ĢEOGRĀFISKĀ MOBILITĀTE SUBURBANIZĀCIJAS NORISĒS LATVIJĀ

Promocijas darbā izvērtēti raksturīgākie iedzīvotāju iekšzemes ģeogrāfiskās mobilitātes procesi Latvijā. Pētījumā analizēts mobilo iedzīvotāju sastāvs un pārcelšanās motīvi. Iedzīvotāju pārvietošanās iezīmes pēdējā desmitgadē (1999–2008) saistītas ar salīdzinoši noturīgu ekonomiskās izaugsmes laika posmu Latvijas tautsaimniecībā. Suburbanizācijas norises raksturotas, analizējot iedzīvotāju mobilitāti Rīgas aglomerācijā.

5.1. Iedzīvotāju skaita un izvietojuma izmaiņas

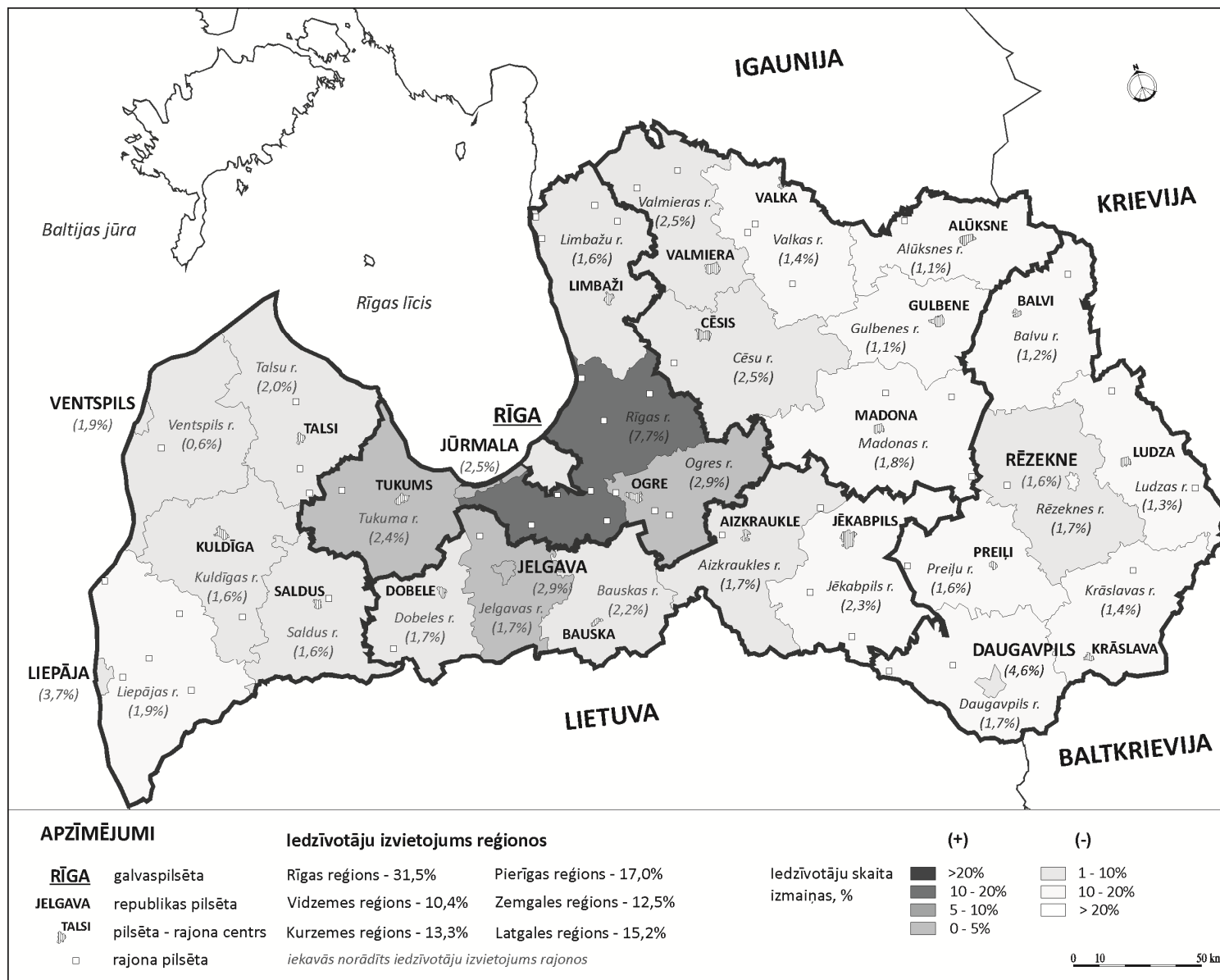
Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas iedzīvotāju skaits samazinās gan negatīvas dabiskās ataudzes rezultātā, gan pastiprinoties darbaspēka emigrācijai (Zvidriņš, 2004, 2006; Eglīte, Krišjāne, 2009). Dabiskās kustības īpatsvars iedzīvotāju skaita sarukumā aplūkotajā desmitgadē (1999–2008) vidēji veidoja 77,0%. Sabiedrības novecošanās būtiski maina iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes paradumus, jo augstāka pārvietošanās intensitāte raksturīga gados jauniem cilvēkiem.

5.1. att. Iedzīvotāju skaita izmaiņas ietekmējošie rādītāji statistikas reģionos, 1999-2008

Avots: izveidojis autors pēc LR Centrālā statistikas pārvaldes datiem

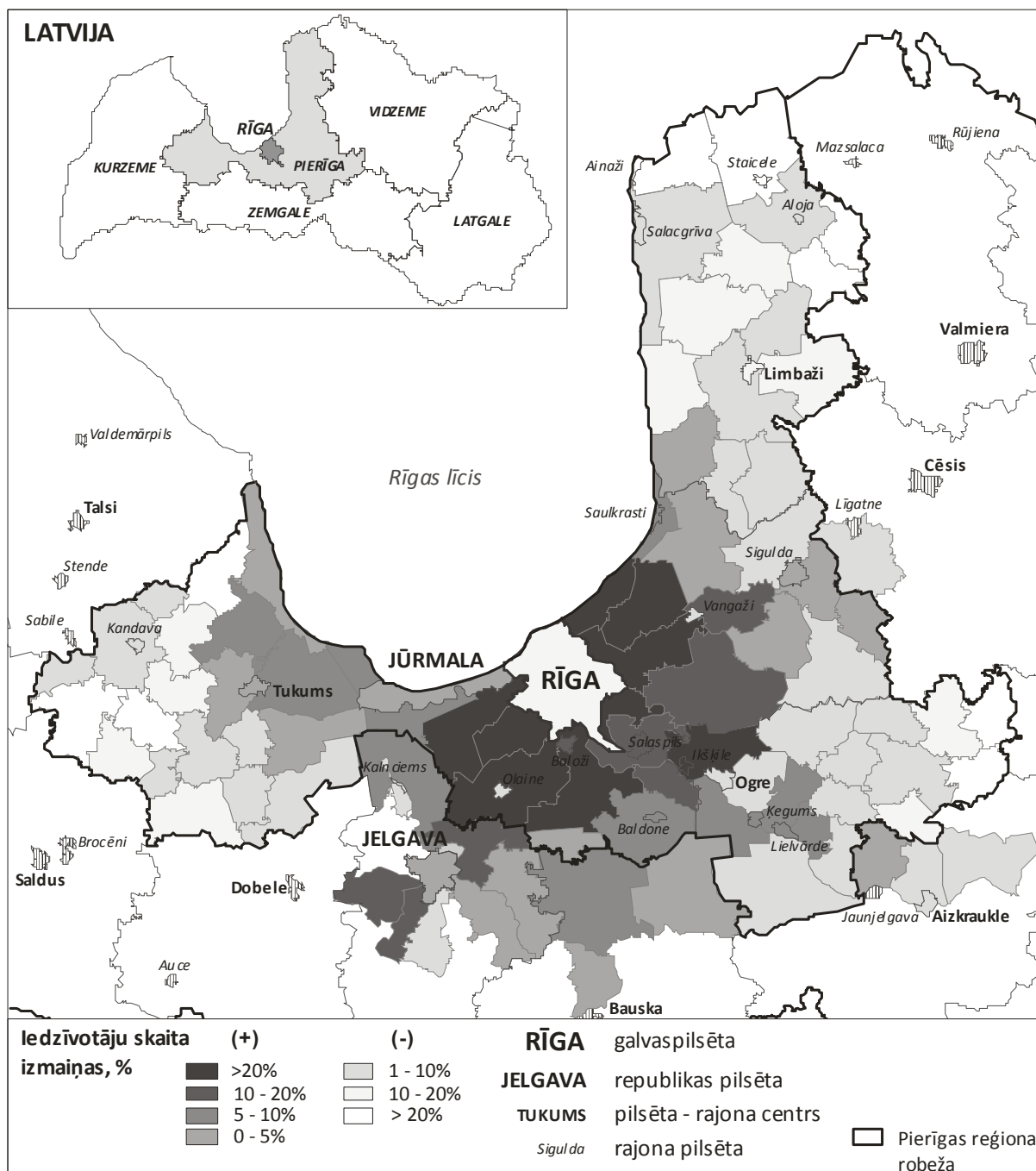
2009.gada sākumā Latvijas iedzīvotāju skaits bija 2,25 milj. cilvēku. Gandrīz puse no valsts iedzīvotāju kopskaita jeb 48,3% dzīvo Rīgā un Pierīgā, bet pārējos reģionos katrā dzīvo 13-15%. Iedzīvotāju sarukums vērojams visos Latvijas statistikas reģionos, izņemot Pierīgu. To izskaidro gan minētā negatīvā dabiskā ataudze, gan arī dominējošā iekšzemes migrācijas plūsmu struktūra, kuras rezultātā pieaug iedzīvotāju skaits un pastiprinās to izvietojuma koncentrācija ap galvaspilsētu (sk. 5.2. att.).

5.2. att. Iedzīvotāju izvietojums un skaita izmaiņas, 1999-2008
 Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

Latvijas iedzīvotāju skaits no 1999. līdz 2008. gadam sarucis gandrīz par 139 tūkstoši cilvēku jeb 6,1%. Iedzīvotāju skaita sarukumā visbūtiskākais samazinājums ir Rīgā, kas zaudējusi turpat 11% iedzīvotāju. Pārējās pilsētās iedzīvotāju skaits vidēji sarucis par 5,0% jeb par vairāk nekā 20 tūkstoši cilvēku. Lauku apdzīvotajās vietās pārskata periodā iedzīvotāju skaits sarucis par 4,3% jeb vairāk par 30 tūkstoši cilvēku.

Atšķirīga situācija vērojama Pierīgas reģionā un Rīgas aglomerācijā ārpus galvaspilsētas (sk. 5.3. att.). Pierīgas reģionā aplūkotajā periodā (1999–2008) iedzīvotāju skaits vidēji pieaudzis par 20 tūkstošiem cilvēku.

5.3. att. Iedzīvotāju skaita izmaiņas Rīgā un tās apkārtnē, 1999–2008

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

Tomēr, kā rāda 5.1. tabulā un 5.3. attēlā apkopotie statistikas dati, skaitliskais pieaugums nav viendabīgs visā Pierīgas reģionā.

5.1. tabula

Iedzīvotāju skaita izmaiņas ietekmējošie rādītāji Pierīgas reģionā, 1999-2008

	Iedzīvotāju skaita izmaiņas		Dabiskais pieaugums	Migrācijas saldo	
	Pavisam	%		Starpvalstu	Iekšzemes
Rīga	-58 637	-8,2	-33 892	-8 995	-16 451
Pierīgas reģions	22 838	6,0	-12 376	-2 267	41 257
Jūrmala	-214	-0,4	-3 714	-928	4 667
Rīgas rajons	23 904	14,2	-2 621	-840	32 561
Ogres rajons	1 970	3,0	-2 016	-292	4 348
Limbažu rajons	-3 000	-8,0	-1 912	-111	-1 611
Tukuma rajons	178	0,3	-2 113	-96	1 292
Pārējie reģioni	-92 555	-7,7	-77 259	-7 392	-26 545

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes Demogrāfijas statistikas datu krājumus

Limbažu un Tukuma rajons iedzīvotājus zaudē, bet Ogres un Rīgas rajonā vērojams iedzīvotāju skaita pieaugums. Rīgas aglomerācija ir viendabīgāka un kompaktāka teritorija nekā Pierīgas statistikas reģions. Aglomerācijā iedzīvotāju skaits pieaudzis par vairāk nekā 22 tūkst. cilvēku. Rīgai tuvākās pašvaldības piesaista iedzīvotājus, jo ir ērti sasniedzamas (sk. 5.3. att.). Piemēram, Garkalnes novadā aplūkotajā periodā iedzīvotāju skaits pieaudzis par 41,5%, Mārupes pagastā un Carnikavas novadā par vairāk kā 20%. Iedzīvotāju skaita pieaugums un apdzīvojuma blīvums samazinās līdz ar attālumu no Rīgas. Minētās tendences norāda uz intensīvu suburbanizācijas procesu Rīgas tuvumā. Iedzīvotāju skaita pieaugums aglomerācijā saistīts ar Latvijai, kā arī visam Centrālās un Austrumeiropas reģionam raksturīgo mājokļu suburbanizāciju (Timár, Váradi, 2001; Tammaru *et al.*, 2004; Brown, Schafft, 2002; Krišjāne, Bauls, 2007; Bērziņš, Krišjāne, 2008).

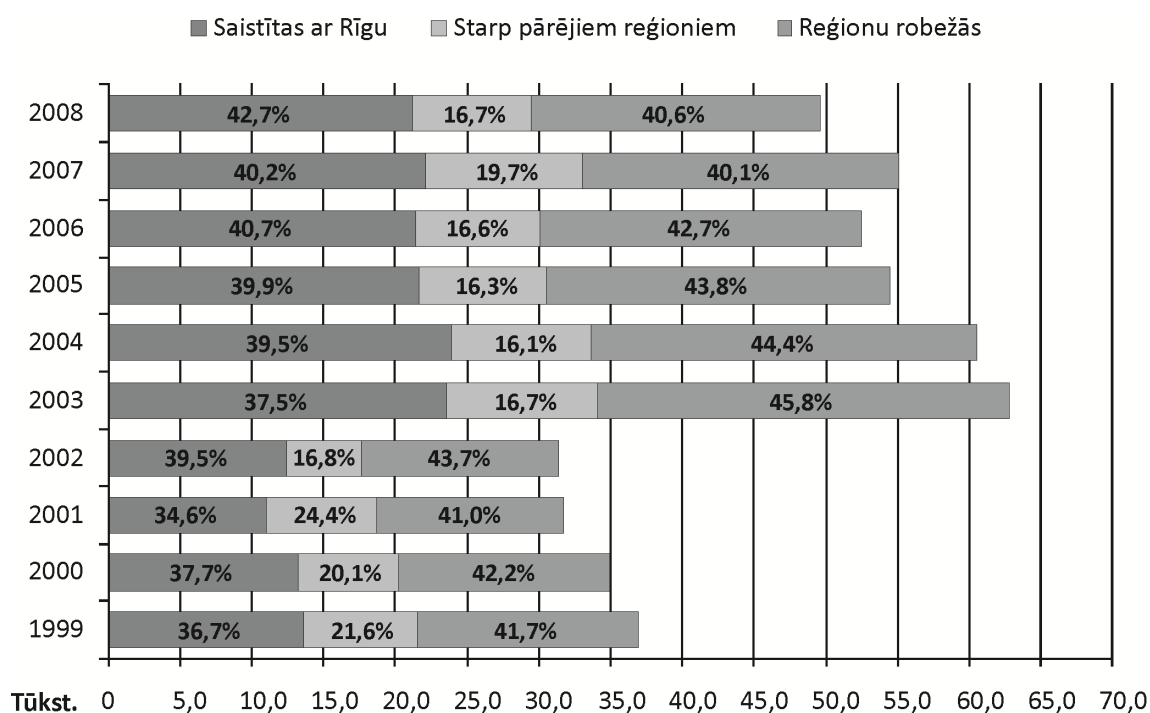
5.2. Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes raksturs

Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes rādītājiem Latvijā un citās Eiropas valstīs ir līdzīgas iezīmes (sk. Rees, Kupiszewski, 1999; Vandenbrande *et al.*, 2006). Vidēji no 1999. līdz 2008. gadam iekšzemes migrācijā katru gadu iesaistīti 2% no kopējā iedzīvotāju skaita, bet darba mobilitātē no 2005. līdz 2008. gadam vidēji piedalījās 9% valsts iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem.

5.2.1. Iekšzemes migrācijas apjomi un galvenās iezīmes

Iekšzemes migrācijai ir nozīmīga loma iedzīvotāju ģeogrāfiskā izvietojuma pārmaiņās Latvijā. Tās vidējais īpatsvars pēdējos desmit gados (1999–2008) veidoja 87% no reģistrētās ilgtermiņa migrācijas kopapjoma. Rietumeiropā un ASV vidēji gadā 2-4%

valsts iedzīvotāju maina pastāvīgo dzīvesvietu (Poot *et al.*, 2008). Pasaules Bankas pētījumā secināts, ka iekšzemes migrācijas apjomi jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir mazāki salīdzinājumā ar vecajām dalībvalstīm. Vidēji migrācijā piedalās 1% no visiem strādājošajiem (Paci *et al.*, 2010). Bez tam laika gaitā iekšzemes migrācija samazinās un tā ir vāji saistīta ar bezdarba līmeņa reģionālajām atšķirībām. Tomēr daži autori uzsver, ka migrācijas rādītāji Baltijas valstīs ir līdzvērtīgi vai pat augstāki nekā Dānijā un Nīderlandē (Hazans, 2003a). Citi pētnieki savukārt Baltijas valstis pieskaita Ziemeļeiropai ar augstu urbanizācijas līmeni (Champion, 2008) un līdz ar to pieaugošiem ģeogrāfiskās mobilitātes rādītājiem (Krieger, 2008).

5.4. att. Iekšzemes migrācijas kopapjoma dinamika pēc galvenajām plūsmām

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētajiem datiem

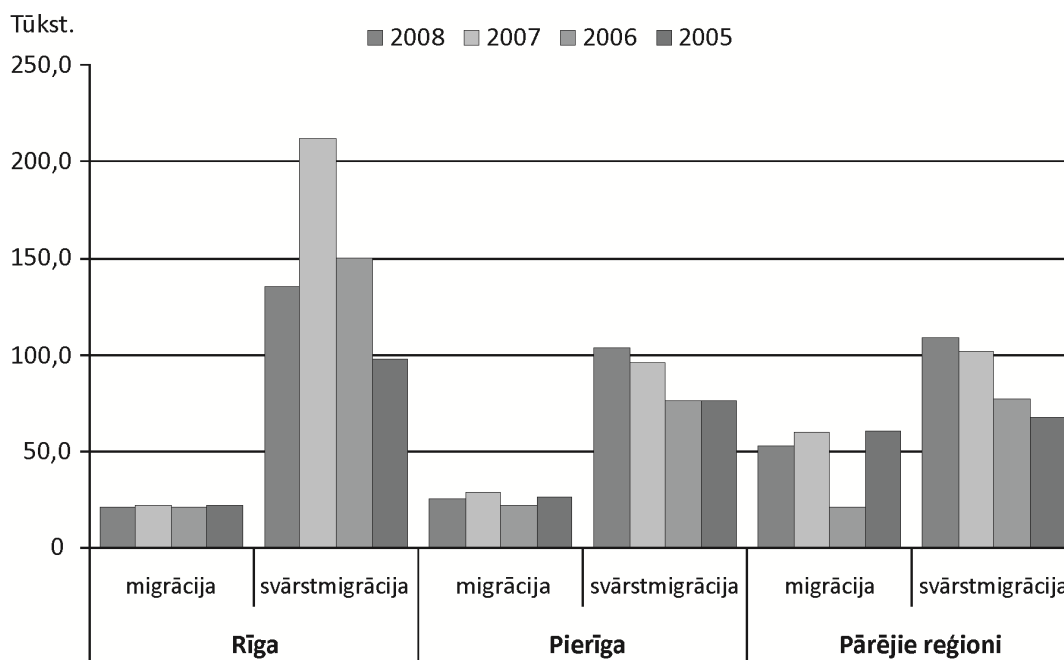
5.4. attēlā redzama iekšzemes migrācijas kopapjoma dinamika aplūkotajā desmitgadē. Turklāt šis attēls uzskatāmi demonstrē migrācijas rādītāju pieaugumu, mainoties iedzīvotāju reģistrācijas kārtībai. Pārejot no pieraksta sistēmas uz brīvprātīgu dzīvesvietas deklarēšanu, ievērojami pieauga migrācijas apjomi. Galvenokārt tas izskaidrojams ar iepriekšējos gados notikušo dzīvesvietas maiņas gadījumu deklarēšanu (Krišjāne, Bauls, 2005). Nākamajos gados iekšzemes pārvietošanās apmēri pakāpeniski sarūk. Periodā vidēji katru gadu reģistrēti 46,3 tūkstoši pastāvīgās dzīvesvietas maiņas gadījumi. Salīdzinot ar 80.-to gadu beigām un 90.to gadu sākumu, kopējais iekšzemes migrācijas apjoms 21. gs. sākumā bija samazinājies (Eglīte *u.c.*, 1997; Krišjāne, Bauls, 2005). Būtiski ilgtermiņa migrācijas intensitāte un virzieni mainījās 90.to gadu pirmajā pusē (Krišjāne *u.c.*, 2007). Starpvalstu migrācijas saldo kopš 1990. gada ir negatīvs, bet iekšzemes migrācijas rezultātā pieauga iedzīvotāju skaits lauku apvidos. Tā, galvenokārt,

bija vecāka gada gājuma pilsētnieku atgriešanās laukos, atgūstot denacionalizētos īpašumus, meklējot lētāku iztikšanu vai izmantojot pārmaiņu perioda piedāvātās iespējas (Eglīte, 1997; Markausa, 1997). Turpmāko gadu iekšzemes migrācijas plūsmas parāda, ka iedzīvotāju atgriešanās laukos bija tikai pagaidu iezīme, kas raksturoja valstī notiekošos sociāli ekonomiskos pārstrukturēšanās procesus (Krišjāne, Bauls, 2005).

Lai gan notiek iekšzemes migrācijas kopapjoma svārstības, reģionālā struktūra ir salīdzinoši noturīga. 37-43% no migrācijas plūsmām saistītas ar Rīgu. Turklāt to īpatsvars pēdējos gados ir nedaudz pieaudzis. Rīgas plūsmu, pieskaitot ar Pierīgas reģionu saistīto pārvietošanās apjomu, vidējais īpatsvars pieaug līdz pat 49,8% no reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoma. Iedzīvotāju kustība reģionu robežās vidēji periodā no 1999. līdz 2008. gadam veido 42,8% no statistikā reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoma.

5.2.2. Darba mobilitātes rādītāji

Statistikā apkopotie darba mobilitātes rādītāji pārsniedz iekšzemes migrācijas apjomus. To apstiprina Darbaspēka apsekojuma rezultāti dažādās Eiropas Savienības valstīs (Paci *et al.*, 2010). Svārstmigrācijas dinamika Latvijā (2005–2008) pēc Darbaspēka apsekojuma datiem atspoguļota 5.5. attēlā. Apsekojuma rezultāti sniedz vispārēju informāciju par svārstmigrācijas apjomiem reģionu līmenī. Iepriekš veiktajā pētījumā par svārstmigrācijas apjomiem starp Latvijas pašvaldībām secināts, ka 19,3% no pilna laika nodarbinātajiem ir iesaistīti svārstmigrācijā (Hazans, 2003b). Arī 5.5. attēlā redzams, ka darba svārstmigrācija Latvijā ir nozīmīgs mobilitātes veids.

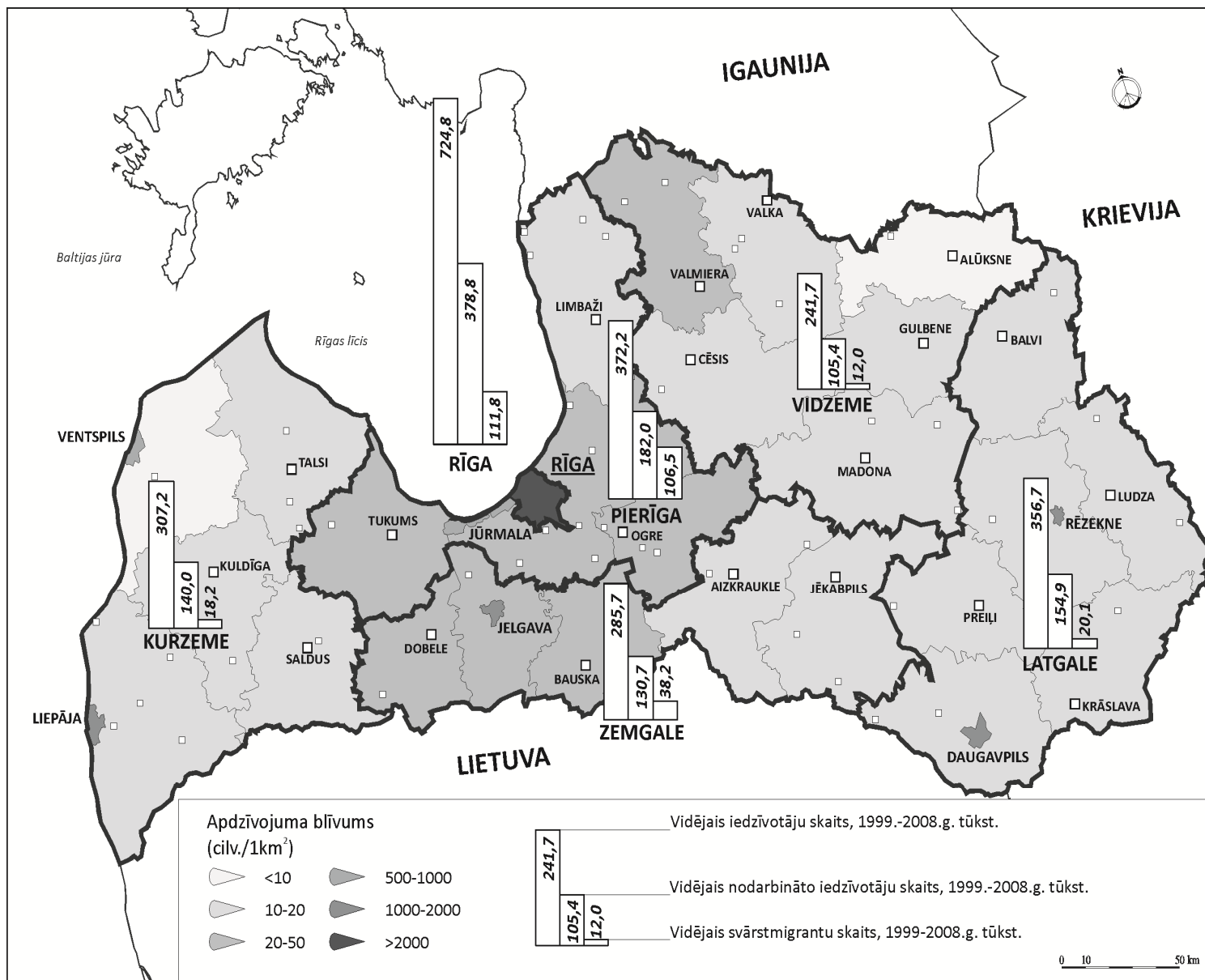

5.5. att. Migrācijas un svārstmigrācijas apjomu dinamika Latvijā

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētajiem datiem

Visaugstākie darba mobilitātes rādītāji ir Rīgā, kas ir galvenais valsts apdzīvojuma un nodarbinātības centrs, jo uz turieni ir virzītas lielākās svārstmigrantu plūsmas no visiem pārējiem reģioniem. Ekonomiskās aktivitātes un cilvēka darbības telpiskās izmaiņas vērojamas ne tikai lielajās pilsētās, bet arī mazpilsētās un lauku apvidos. Tā rezultātā pieaug svārstmigrācijas plūsmu daudzveidība un veidojas dažāda lieluma funkcionālie areāli. Svārstmigrācijas intensitāte šādos areālos ir atkarīga no mājokļu nodrošinājuma un izvietojuma, darbavietu sasniedzamības, kā arī no transporta infrastruktūras attīstības pakāpes. Šāda telpiskā struktūra raksturīga Rīgas aglomerācijai. Tā kā Latvija ir teritoriāli maza valsts, tad pieaug uz Rīgu strādāt braucošo iedzīvotāju skaits arī no attālākiem reģioniem. To sekmē Rīgas novietojums attiecībā pret citām apdzīvotajām vietām, kā arī darbavietu mazais skaits ārpus Rīgas.

Interpretējot svārstmigrācijas statistikas datus jāņem vērā arī to uzskaites īpatnības. Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes veikto Darbaspēka apsekojumu svārstmigranti ir pārskata nedēļā pamatdarbā strādājoši iedzīvotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem, kas strādā citas pašvaldības teritorijā. Tātad uz darbu svārstmigranti var doties arī reizi nedēļā, nevis katru dienu. Tas daļēji izskaidro, kāpēc svārstmigrācijas apjomi ir ievērojami lielāki kā iekšzemes migrācijā. Tomēr arī citās valstīs svārstmigrācijas apjomu noteikšanai tiek izmantoti Darbaspēka apsekojuma dati (sk. Vandenbrande *et al.*, 2006).

5.6. att. Svārstmigrācijas apjomi Latvijas reģionos

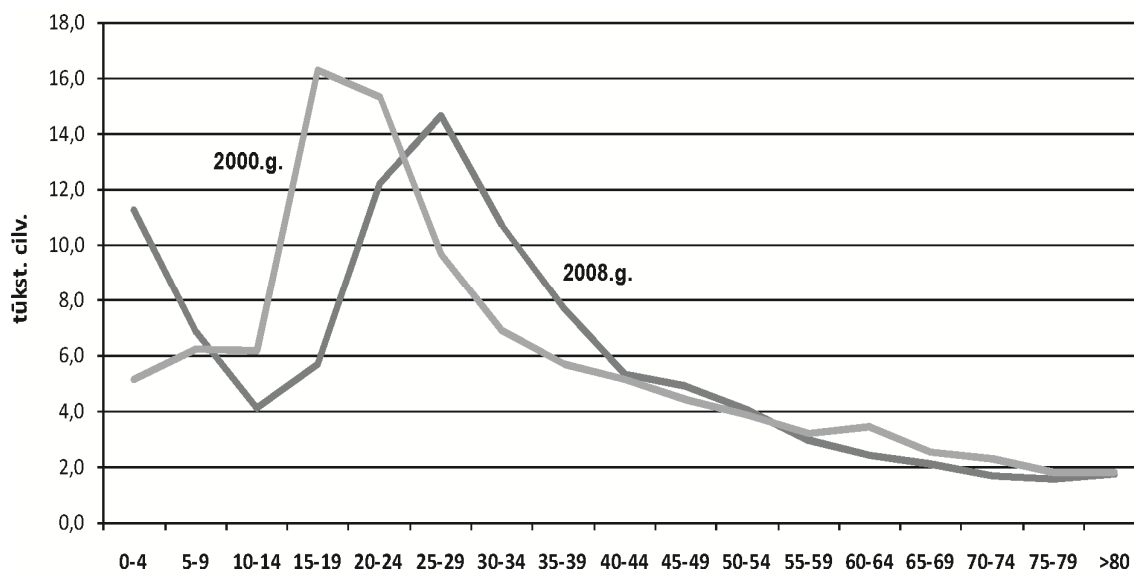
Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

Visaugstākā svārstmigrācijas intensitāte un ievērojamākās plūsmas ir starp Rīgu un Pierīgu. Lielākā daļa svārstmigrantu no pārējiem reģioniem arī dodas darbā uz Rīgu. Reģionu robežās, starp rajoniem, liels svārstmigrantu īpatsvars ir Kurzemē, Zemgalē un Latgalē. Tas liecina, ka cilvēki izvēlas darbavietu tuvāk dzīvesvietai. Zīmīgi, ka Pierīgā svārstmigrācija reģiona robežās ir ar zemāku intensitāti, kā pārējos reģionos, izņemot Vidzemi. Tas skaidrojams ar Rīgas ietekmi, ciešām funkcionālajām saitēm starp galvaspilsētu un Pierīgas pašvaldībām. Neapšaubāmi to veicina esošā transporta infrastruktūra un salīdzinoši ērtā Rīgas sasniedzamība.

5.2.3. Migrantu un svārstmigrantu raksturojums

Iedzīvotāju ģeogrāfiskā mobilitāte ir selektīva (Rogers, 1988). Izteikti atšķiras mobilo un nemobilo iedzīvotāju vecumstruktūra. Augstāka migrācijas intensitāte parasti ir gados jaunākiem cilvēkiem. Cilvēka vecums būtiski ietekmē migrācijas paradumus un ir svarīgs rādītājs, analizējot migrāciju dažādos indivīda dzīves posmos. Gados jauniem cilvēkiem raksturīgi dzīves notikumi, kas bieži ir saistīti ar dzīvesvietas maiņu – izglītības iegūšana, darba gaitu uzsākšana, ģimenes veidošana u.c.

Ilgtermiņa migrācijā iesaistīto Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūra 2000. un 2008. gadā atspoguļota 5.7. attēlā. Statistikas dati apstiprina, ka migranti pārsvarā ir gados jauni iedzīvotāji vecumā no 15-29 gadiem.

5.7. att. Ilgtermiņa migrācijā iesaistīto iedzīvotāju vecumstruktūra 2000. un 2008. gadā

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

Iepriekš veiktā pētījumā Igaunijā prognozēts, ka tuvākajā laikā valstī suburbanizācijas procesi mazināsies, jo 20. gs. 80.-tajos gados dzimušo paaudze, kas šobrīd atrodas migrācijas aktīvajā vecumā, tiks aizstāta ar 90.-to gadu demogrāfiskās krīzes

paaudzi (Tammaru, Tammur, 2009). Jaunākās paaudzes iedzīvotāju skaitliskais sastāvs ir divreiz mazāks. Līdzīga izpausme būs vērojama arī Latvijā, jo 90.-to gadu pirmajā pusē ievērojami saruka dzimstības rādītāji.

Lai raksturotu atšķirības starp migrantiem, svārstmigrantiem un ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem, izveidots binārās regresijas modelis, kurā mobilās grupas ir salīdzinātas ar iedzīvotājiem, kas pēdējo desmit gadu laikā dzīvesvietu nav mainījuši.

5.2. tabula

Migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs

		1.Modelis	
		(ref.: dzīvesvietu nav mainījis)	
		migrants	svārstmigrants
		β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	-0,379 ***	-0,245 ***
Vecuma grupas (ref.: 15-29)	30-49	-0,774 ***	0,354 ***
	50-65	-1,614 ***	-0,043 ***
Etniskā piederība (ref.: latvietis)	citas tautības	-0,844 ***	-0,671 ***
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies, šķīries, atraitis/-e)	precējies, dzīvo kopdzīvē	-0,239 **	0,067
Mājsaimniecība (ref.: nav bērni pirmsskolas vecumā)	ir bērni pirmsskolas vecumā	-0,348 ***	0,085
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamatskolas)	vispārējā vidējā	0,520 ***	0,125
	vidējā profesionālā	0,393 ***	0,132
	augstākā	0,301 *	0,222
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	dažāda līmeņa vadītāji	0,039	0,319 *
	speciālisti un ierēdņi	0,098	0,294 **
	kvalificēti strādnieki	0,225	0,362 ***
	students	0,237	0,695 ***
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL)	vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	0,126	0,047
	augsti, >500 LVL/mēn.)	0,208	0,356 **
	atteicās atbildēt	0,006	0,207

-2 Log-Likelihood: 589,726

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

Iegūto rezultātu statistiskā nozīmīguma analīze 5.2. tabulā parāda ciešu kopsakarību starp mobilitātes veidu atkarīgajiem mainīgajiem un iedzīvotāju sastāvu raksturojošiem demogrāfiskajiem mainīgajiem. Tāpat redzama cieša sakarība starp svārstmigrāciju un profesionālās kvalifikācijas rādītājiem. Tas apstiprina hipotēzi, ka atšķirības starp mobiliem un mazāk mobiliem iedzīvotājiem galvenokārt nosaka iedzīvotāju demogrāfiskais sastāvs. Statistiski nozīmīgas atšķirības vienā vai otrā mobilo iedzīvotāju grupā uzrāda arī sociāli ekonomiskie mainīgie.

Kopumā ģeogrāfiskajā mobilitātē, salīdzinot ar ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem, retāk iesaistās sievietes. Lielāka varbūtība mainīt dzīvesvietu tradicionāli raksturīga gados jauniem cilvēkiem. Savukārt doties uz darbu citā pašvaldībā lielāka

varbūtība vidējās paaudzes (30-49) iedzīvotājiem. Latviešiem pēdējā desmitgadē kopumā bijusi lielāka varbūtība mainīt dzīvesvietu un iesaistīties svārstmigrācijā, salīdzinot ar citu tautību iedzīvotājiem. Neprecētie iedzīvotāji biežāk bija iesaistīti iekšzemes migrācijā, salīdzinot ar precētiem vai kopdzīvē dzīvojošiem. Retāk dzīvesvietu ir mainījušas ģimenes ar bērniem pirmsskolas vecumā. Migrantiem ir augstāks iegūtās izglītības līmenis. Turpretī svārstmigrācijā iesaistītie iedzīvotāji ir augstāk kvalificēti. Darba mobilitātē iesaistīto vidū vairāk ir cilvēku ar augstiem ienākumiem.

5.2.4. Ilgtermiņa migrācijas plūsmu reģionālā struktūra

Migrācijas plūsmu reģionālo struktūru Latvijā tāpat kā citās Centrāleiropas un Austrumeiropas post-sociālisma zemēs nosaka apdzīvojuma struktūras attīstības īpatnības. Sociālisma zemēs bija raksturīga plānota un regulēta industrializācija, izvietojot dažādu rūpniecības nozaru uzņēmumus lielajās pilsētās (Szelényi, 1996). Tas piesaistīja ievērojama iedzīvotāju migrācijas plūsmas. Raksturīga lielo pilsētu iezīme bija salīdzinoši kompaktā apbūve, neveidojot plašas piepilsētas dzīvojamās zonas, kā tas bija Rietumvalstīs (Kempen van, Murie, 2009). Baltijas valstīs urbanizāciju veicināja starpvalstu migrācija no citām Padomju Savienības republikām (Eglīte, 1967; Marksoo, 1999). Latvijā un Igaunijā imigrācija nodrošināja augstu urbanizācijas līmeni un rūpniecības attīstību 20. gs. 60.-70.tajos gados (Tammaru, 2001).

Iedzīvotāju izvietojumu un migrācijas reģionālās plūsmas padomju periodā noteica arī administratīvie ierobežojumi un obligātā pieraksta sistēma (Eglīte, 2002; Tammaru, 2003; Tosics, 2004). Administratīvo un pieraksta sistēmas ierobežojumu rezultātā migrācijas plūsmas bieži vien tika novirzītas uz zemākiem apdzīvojuma līmeņiem, veicinot lauku apvidu urbanizāciju (Sjöberg, 1992; Szelenyi, 1996). Raksturīgs piemērs tam ir arī Rīgas aglomerācijas veidošanās 20. gs. 70.to gadu pirmajā pusē. Minētie procesi veicināja mono-centriskas apdzīvojuma struktūras attīstību, kas vēl šodien nosaka migrācijas plūsmu reģionālo raksturu Latvijā.

Saistībā ar Rīgas aglomerācijas attīstību jāmin arī Igaunijā dokumentētais piepilsētas migrācijas virziens, kuru sekmēja pieaugošā agrofīrma attīstība 80.-to gadu beigās (Tammaru, 2001; Leetmaa, Tammaru, 2007). Līdzīgi kā Igaunijā arī Rīgas tuvumā attīstījās virkne veiksmīgu agrofīrma ar kvalitatīvāku dzīvojamo fondu un plašākām iespējām nodrošināt ar mājokli savus darbiniekus, kā arī rūpniecībā nodarbinātos pilsētniekus (Bauls, 1978; Kūle, 2009). Šāda piepilsētas apdzīvojuma attīstība nebija raksturīga Rietumvalstīs. Tas norāda par suburbanizācijas procesu aizsākumiem sociālisma zemēs 20. gs. 80.-to gadu beigās (sk. Brown, Schafft, 2002).

5.3. tabula

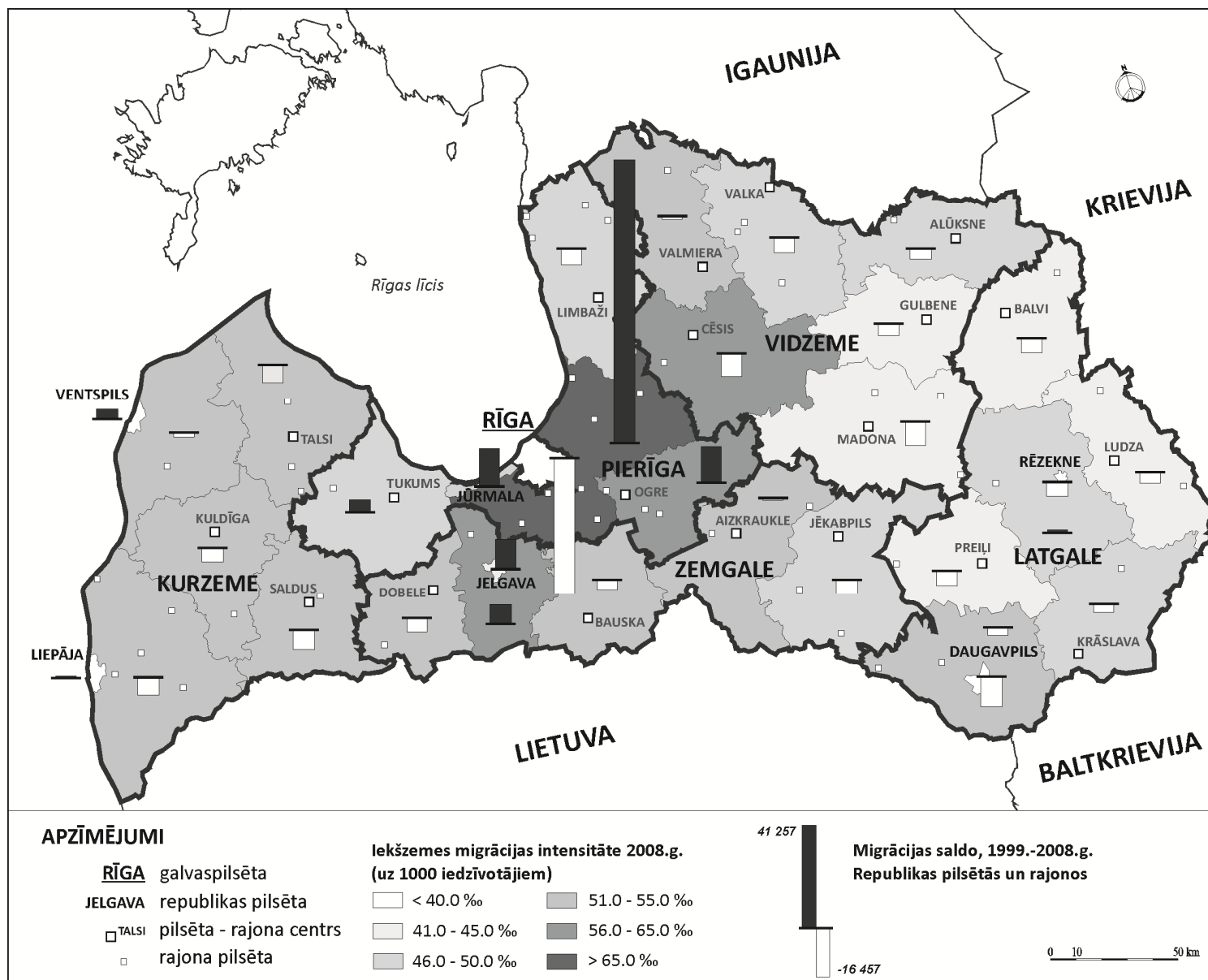
Migrācijas saldo rādītāji un plūsmas starp reģioniem, 1999-2008

	Izbrauca							
	Kopā	Rīgas	Pierīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
Kopā		100 277	84 452	66 114	64 934	72 646	81 641	
Rīga	83 820	x	31 058	12 378	11 378	15 193	13 813	
<i>saldo</i>	<i>-16 457</i>	<i>0</i>	<i>-31 477</i>	<i>4 377</i>	<i>4 836</i>	<i>573</i>	<i>5 234</i>	
Pierīga	125 709	62 535	33 136	8 435	6 035	9 254	6 314	
<i>saldo</i>	<i>41 257</i>	<i>31 477</i>	<i>0</i>	<i>2 823</i>	<i>2 052</i>	<i>1 427</i>	<i>3 478</i>	
Iebrauca	Vidzeme	58 009	8 001	5 612	36 616	1 219	3 385	3 176
	<i>saldo</i>	<i>-8 105</i>	<i>-4 377</i>	<i>-2 823</i>	<i>0</i>	<i>-386</i>	<i>-920</i>	<i>401</i>
Kurzeme	58 035	6 542	3 983	1 605	41 591	3 283	1 031	
	<i>saldo</i>	<i>-6 899</i>	<i>-4 836</i>	<i>-2 052</i>	<i>386</i>	<i>0</i>	<i>-605</i>	<i>208</i>
Zemgale	73 522	14 620	7 827	4 305	3 888	37 653	5 259	
	<i>saldo</i>	<i>906</i>	<i>-573</i>	<i>-1 427</i>	<i>920</i>	<i>605</i>	<i>0</i>	<i>1 381</i>
Latgale	70 939	8 579	2 836	2 775	823	3 878	52 048	
	<i>saldo</i>	<i>-10 702</i>	<i>-5 234</i>	<i>-3 478</i>	<i>-401</i>	<i>-208</i>	<i>-1 381</i>	<i>0</i>

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētos datus

Rīgai ir negatīvs kopējais migrācijas saldo, lai gan iedzīvotājus pilsēta iegūst apmaiņā ar visiem reģioniem, izņemot Pierīgu. Pierīgas migrācijas saldo ir pozitīvs starpreģionu migrācijas plūsmās un lielākā daļa no iebraukušajiem ir Rīgas iedzīvotāji. Pozitīvs kopējais migrācijas saldo ir arī Zemgalē, kur vairāk iebraukušo kā izbraukušo ir no Latgales, Vidzemes un Kurzemes. Latgale zaudē iedzīvotājus iekšzemes migrācijas rezultātā, jo reģionam ir negatīvs migrācijas saldo plūsmās ar pārējiem reģioniem. Līdzīgi arī Vidzemē izbraukušo skaits ir lielāks, kā no citiem reģioniem iebraukušo skaits, izņemot iedzīvotāju apmaiņā ar Latgali.

Migrācija reģiona robežās vidēji periodā no 1999. līdz 2008.gadam veido 42,8% no statistikā reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoma. Turklāt iedzīvotāju pārvietošanās sava reģiona robežās katrā reģionā atšķiras. Latgalē pēdējā dekādē tā veido 34% no migrācijas kopapjoma reģionā. Kurzemē un Vidzemē migrācijas īpatsvars reģiona robežās bija attiecīgi 32% un 29%. Vismazākās plūsmas ir starp administratīvajām teritorijām Zemgales reģionā (25%), kā arī Pierīgā, kur tās veido tikai 16%. Rīgas un Pierīgas savstarpējās plūsmas veido 24% no reģistrētās migrācijas kopapjoma abos reģionos. Pārējo reģionu savstarpējās plūsmas veido vismazāko migrācijas plūsmu daļu.

5.8. att. Iekšzemes migrācijas rādītāji Latvijā

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem

Reģionālā migrācija ietekmē iedzīvotāju skaitu un sastāvu izbraukšanas un iebrukšanas reģionos (Poot *et al.*, 2008). Migrācijas efektivitātes rādītāji Latvijas reģionos raksturo pēdējās desmitgades migrācijas plūsmu ietekmi iedzīvotāju izvietojumā, kā arī migrācijas plūsmu līdzsvara pakāpi. Visaugstākie migrācijas kopapjoma rādītāji konstatēti Rīgā, tad seko Latgale un Pierīga. Viszemākie migrācijas kopapjoma rādītāji ir Kurzemē un Vidzemē (sk. 5.3. tab.). Pozitīvs migrācijas saldo visā periodā ir Pierīgai un Zemgalei. Konstanti negatīvs migrācijas saldo visā periodā ir Rīgai. Pārējiem reģioniem tas gadu no gada ir bijis mainīgs, bet kopš 2003. gada visiem reģioniem, atskaitot Pierīgu, šis rādītājs ir bijis negatīvs.

Tāpat migrācijas efektivitātes indekss (*MEI*) pozitīvs ir tikai Pierīgā (+23,1%) un Zemgalē (+0,7%). Pārējos reģionos tas ir negatīvs, turklāt iegūtie rezultāti ir samērā līdzīgi – Rīga (-7,4%), Vidzeme (-6,0%), Kurzeme (-4,9%), Latgale (-6,2%). Tas liecina, ka migrācijas efektivitātei vislielākā loma ir iedzīvotāju apmaiņā starp Pierīgu un pārējiem valsts reģioniem. Pozitīvs migrācijas saldo un efektivitātes indekss Zemgalē izskaidrojams ar to, ka daļa reģiona, t.sk. reģiona lielākā pilsēta Jelgava, atrodas Rīgas aglomerācijas funkcionālajā zonā. Jo tieši Rīgas aglomerācijā migrācijas rezultātā ievērojami pieaudzis iedzīvotāju skaits. To apstiprina arī citi nesen veikti migrācijas pētījumi Latvijā (Krišjāne, Bauls, 2007; Bērziņš, Krišjāne, 2008). Savukārt migrācijā starp pārējiem valsts reģioniem efektivitātes indekss augstāks ir Rīgā, bet zemākais Kurzemē.

Migrācija reģiona robežās jāanalizē saistībā ar iedzīvotāju pārvietošanos starp dažādiem apdzīvojuma hierarhijas līmeņiem. Pētījumi Igaunijā liecina, ka ne visu reģionu un rajonu centrālās pilsētas zaudē iedzīvotājus suburbanizācijas rezultātā (Kontuly, Tammaru, 2006). Latvijā republikas pilsētas (līdz 2009.gada 1.jūnijam) ir reģionu nodarbinātības centri un līdz ar to piesaista vairumu reģiona robežās notiekošo migrācijas plūsmu. Savukārt Rīga, kā valsts mēroga nodarbinātības centrs ar augstāku darbaspēka atalpojumu, piesaista starpreģionu plūsmas no visiem valsts reģioniem.

5.2.5. Ilgtermiņa migrācijas plūsmas apdzīvojuma struktūrā

Migrācijā starp apdzīvotajām vietām raksturīgas šādas plūsmas: starp pilsētām, starp pilsētām un laukiem, un starp lauku apdzīvotajām vietām (sk. 5.4. tab.).

5.4. tabula

Iekšzemes migrācijas plūsmas un to dinamika apdzīvojuma struktūrā

Migrācijas plūsmas	1999		2008		1999-2008	
	apjoms	%	apjoms	%	apjoms	%
pilsētas → pilsētas	11 500	31,1	15 195	31,0	152 411	32,7
pilsētas → lauki	11 552	31,2	14 459	29,5	130 938	28,1
lauki → pilsētas	10 075	27,2	12 942	26,4	125 289	26,8
lauki → lauki	3 856	10,5	6 379	13,1	57 928	12,4
iebrauca Rīgā	5 650	15,3	9 367	19,1	83 826	18,0
iebrauca citās pilsētās	15 925	43,1	19 153	38,7	196 159	41,8
iebrauca laukos	15 408	41,6	21 055	42,2	190 085	40,2

Migrācijas plūsmas	1999		2008		1999-2008	
	apjoms	%	apjoms	%	apjoms	%
izbrauca no Rīgas	7 910	21,4	11 806	24,1	100 277	21,5
izbrauca no citām pilsētām	15 142	40,9	18 234	36,8	185 953	39,6
izbrauca no laukiem	13 931	37,7	19 535	39,1	183 840	38,9
Kopā	36 983	100,0	48 975	100,0	466 566	100,0

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes npublicētos datus

Rīgā, kur dzīvo trešdaļa valsts iedzīvotāju, ir vismazākais reģistrētās migrācijas kopapjoms. Savukārt lauku apdzīvotās vietas, kur dzīvo mazāk kā trešdaļa visu iedzīvotāju, veido 40% no iekšzemes migrācijas plūsmām. Laukos ir vērojama vislielākā migrācijas apjoma intensitāte – 38,9%. Laika posmā no 1999. līdz 2008. gadam raksturīgas iekšzemes migrācijas plūsmas starp pilsētām un lauku apdzīvotajām vietām. Tās veido 28,1% no reģistrētās iekšzemes migrācijas kopapjoma. Starppilsētu plūsmu īpatsvars ir lielāks – 32,7%, kaut gan šo plūsmu īpatsvars desmitgadē ir bijis visai mainīgs. Vismazākās ir iekšzemes migrācijas plūsmas ir starp lauku apdzīvotām vietām – vidēji 12,4% no kopējā iekšzemes migrācijas apjoma.

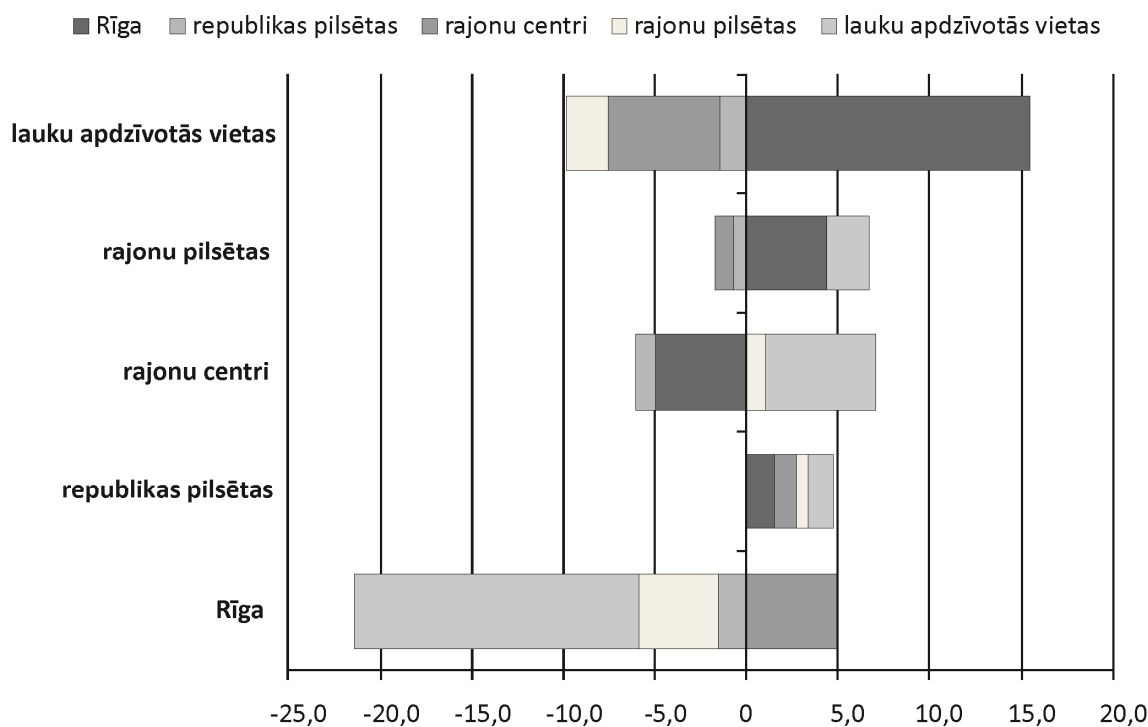
5.5. tabula

Migrācijas saldo rādītāji un plūsmas apdzīvojamā struktūrā, 1999-2008

		Izbrauca			
		Kopā	Rīga	Citas pilsētas	Lauku apdzīvotās vietas
Iebrauca	Kopā		100 277	179 841	183 217
	Rīga	83 820	x	48 039	35 784
	<i>saldo</i>	<i>-16 457</i>	<i>0</i>	<i>-956</i>	<i>-15 501</i>
	Citas pilsētas	190 580	48 995	52 133	89 505
	<i>saldo</i>	<i>10 792</i>	<i>956</i>	<i>0</i>	<i>9 836</i>
	Lauku apdzīvotās vietas	188 866	51 282	79 669	57 928
<i>saldo</i>	<i>5 665</i>	<i>15 501</i>	<i>-9 836</i>	<i>0</i>	

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes npublicētos datus

Darbā aplūkotajā desmitgadē (1999–2008) iekšzemes migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits lauku apdzīvotajās vietās ir pieaudzis par vairāk kā 6 tūkst. cilvēku. Turklāt iedzīvotāju skaita pieaugums laukos noticis, galvenokārt pateicoties ieceļotājiem no Rīgas (sk. 5.5. tab.). Lauku apdzīvotajās vietās iedzīvotāju skaita pieaugums būtu vēl lielāks, ja lauki nezaudētu iedzīvotājus apmaiņā ar republikas pilsētām, rajonu centriem un rajonu pilsētām (sk. 5.9. att.). Republikas un rajonu pilsētās migrācijas saldo ir pozitīvs. Rajonu centros iedzīvotāju skaits iekšzemes migrācijas rezultātā pieaudzis mazāk, tikai par nepilniem tūkstošiem cilvēkiem. Rīgai turpretī ir negatīvs migrācijas saldo ar visām zemāka hierarhijas ranga apdzīvotām vietām, izņemot rajonu centrus. Šajā laikā kopumā pilsētās ir samazinājies iedzīvotāju skaits iekšzemes migrācijas rezultātā. Samazinājumu galvenokārt noteica Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaita samazināšanās. 46% no Rīgā iebraukušajiem ir lauku iedzīvotāji.

5.9. att. Migrācijas saldo dažāda hierarhijas līmeņa apdzīvotajās vietās, 1999-2008

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētajiem datiem

Republikas pilsētās iedzīvotāju skaits migrācijas rezultātā ir pieaudzis apmaiņā ar pārējām apdzīvotajām vietām. 36% no kopējā pieauguma nodrošinājusi Rīgas pilsēta (jo īpaši Jūrmalā). 50% no visiem republikas pilsētās iebraukušajiem ir lauku iedzīvotāji. Tāpat no republikas pilsētām izbraukušie galvenokārt dodas uz laukiem (53%) un Rīgu (22%). Starp republikas pilsētām migrācija ir salīdzinoši neliela – apjoms nepārsniedz 7%. No republikas pilsētām pozitīvs migrācijas saldo ir tikai Jūrmalā, Jelgavā un Ventspilī. Rajonu pilsētās migrācija pārskata periodā ir veicinājusi iedzīvotāju skaita pieaugumu, vidēji par 284 iedzīvotājiem katru gadu. Šo pieaugumu tāpat nodrošināja Rīgas pilsēta. Migrācijas pieaugums būtu vēl lielāks, ja rajonu pilsētām nebūtu negatīvs migrācijas saldo apmaiņā ar republikas pilsētām un rajonu centriem. Rajonu pilsētām ap 40% no visām migrācijas plūsmām ir saistītas ar laukiem, pēc tam seko Rīga. Rajonu centriem ir negatīvs migrācijas saldo, jo no tām vairāk aizbrauc uz Rīgu un republikas pilsētām, nekā no augstāka hierarhijas ranga apdzīvotajām vietām iebrauc rajonu centros. Līdz ar to rajonu centriem migrācijas saldo ir pozitīvs, bet pieaugums neliels. 50% no visām plūsmām rajonu centros ir saistītas ar laukiem.

Analizējot migrācijas plūsmas starp pilsētām, varam secināt, ka Rīgā bieži iebrauc iedzīvotāji no rajonu pilsētām. Republikas pilsētas piesaista darbaspēku no apkārtējās teritorijas un rajonu pilsētām. Turpretī uz rajonu pilsētām, kas nav rajonu centri, pārceļas galvenokārt Rīgas iedzīvotāji.

5.2.6. Iedzīvotāju sastāvs migrācijas plūsmās reģionos un apdzīvojuma struktūrā

Iepriekšējie pētījumi liecina, ka iedzīvotāju kustība starp reģioniem bieži ir saistīta ar darba migrāciju un mācībām. Turpretī migrācija reģiona robežās un vietēja līmeņa pārvietošanās pārsvarā ir saistīta ar ģimenes, mājokļa un dzīves vides apstākļiem (Boyle *et al.*, 1998). Tāpat reģionālās migrācijas plūsmas tiek uzlūktas ciešā saistībā ar cilvēka „dzīves cikla” modeli. Lai analizētu migrācijas plūsmas starp reģioniem un reģionu robežās, promocijas darbā izveidots jauns binārās logaritmiskās regresijas 2. modelis.

5.6. tabula

Reģionālajā migrācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs

		2. Modelis	
		(ref.: migrācija reģiona robežās)	(ref.: migrācija starp reģioniem)
		migrācija starp reģioniem	Rīgā iebraukušie
		β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	-0,419	-0,931 ***
Vecuma grupas (ref.: 15-29)	30-49	-0,209	0,038
	50-65	-0,367	-0,951 **
Etniskā piederība (ref.: latvietis)	citas tautības	-0,564 ***	-0,226
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies)	precējies, dzīvo kopdzīvē	-0,071	0,054
Mājsaimniecība (ref.: nav bērnu pirmsskolas vecumā)	ir bērni pirmsskolas vecumā	-0,527 ***	-0,733 ***
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamata)	vispārējā vidējā	0,907 ***	1,198 ***
	vidējā profesionālā	0,760 ***	0,755 **
	augstākā	1,414 ***	1,296 ***
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	dažāda līmeņa vadītāji	0,800 **	1,079 ***
	speciālisti un ierēdņi	0,757 ***	1,199 ***
	kvalificēti strādnieki	0,503 *	0,466
	bezdarbnieks, darba meklētājs	0,427	-0,226
	pašnodarbinātais, t.sk. mājsaimniece	1,232 ***	1,917 ***
	students, skolnieks	0,722 **	0,491
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL/mēn.)	vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	0,318 *	-0,412
	augsti, >500 LVL/mēn.)	0,725 **	0,401
Dzīvesvietas maiņas motīvi (ref.: ģimenes apstākļi, ar ģimeni saistīti)	ar darbu saistīt	-0,101	0,641 ***
	ar izglītību saistīti	0,414 *	1,706 ***
	lētāka dzīve	1,104 ***	-0,850
	ar mājokli saistīti	0,562	-0,797 **
	ar dzīves vidi saistīti	-0,772 **	-0,765 **

-2 Log-Likelihood: 438,522

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

Izveidotajā 2. modelī vispirms tiek salīdzināti migrācijā starp reģioniem iesaistītie iedzīvotāji ar tiem, kas pārvietojas reģiona robežās. Kā nākamās nodalītas plūsmas uz Rīgu, salīdzinot ar pārējo starpreģionu migrāciju. Mazāka varbūtība iesaistīties migrācijā starp reģioniem ir citu tautību pārstāvjiem, salīdzinot ar latviešiem. Migrācija starp reģioniem nav raksturīga ģimenēm ar bērniem pirmsskolas vecumā. Šīm grupām ir lielāka iespēja pārvietoties reģionu robežās. Turpretī lielāka varbūtība pārvietoties starp reģioniem ir iedzīvotājiem ar augstāku izglītības līmeni, lielākiem ienākumiem, augstāku profesionālo kvalifikāciju, kā arī skolniekiem un studentiem. Vīriešiem, jauniešiem, labāk izglītotiem, kā arī speciālistiem, ierēdņiem un dažāda līmeņa vadītājiem ir augstāka varbūtība doties uz Rīgu, salīdzinot ar tiem, kas dodas uz citiem reģioniem. Interesanti, ka bezdarbs, kas tiek minēts saistībā ar migrāciju, šajā modelī neparādīja statistiski nozīmīgus rezultātus. Līdzīgi rezultāti iegūti arī citos pētījumos (Pissarides, Wadsworth, 1989). Lielāka varbūtība mainīt dzīvesvietu starp reģioniem nekā reģiona robežās ir mājsaimniecēm. Iespējams liela daļa šo personu ir „saistītie migranti” (*tied-movers*), kas seko partnerim vai dzīvesbiedram (Mincer, 1978). Citos pētījumos tiek norādīts uz dzimumu nevienlīdzību migrācijā (Hirt, 2008). Savukārt migrācijas motīvu analīze uzskatāmi apstiprina līdzšinējo pētījumu rezultātus, ka pārcelšanās uz Rīgu saistīta ar labākām darba un izglītības iespējām. Turpretī augstāka varbūtība migrācijai reģiona robežās ir saistībā ar dzīves vides apstākļiem.

5.7. tabula

Iedzīvotāju sastāvs migrācijā uz Rīgu un laukiem, salīdzinot ar nemobilām grupām

		3. Modelis	4. Modelis
		(ref.: dzīvo ārpus Rīgas)	(ref.: dzīvo pilsētās)
		Rīgā iebraukušie	laukos iebraukušie
		β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	-0,758 ***	-0,368 **
Vecuma grupas (ref.: 15-29)	30-49	-1,370 ***	-1,029 ***
	50-65	-3,251 ***	-1,715 ***
Etniskā piederība (ref.: latvietis)	citas tautības	0,255	1,187 ***
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies)	precējies, dzīvo kopdzīvē	0,480 **	0,613 ***
	Mājsaimniecība (ref.: nav bērni pirmsskolas vecumā)	ir bērni pirmsskolas vecumā	-0,484 *
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamata)	vispārējā vidējā	1,800 ***	-0,390
	vidējā profesionālā	1,311 ***	-0,057
	augstākā	1,892 ***	-0,652 **
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	dažāda līmeņa vadītāji	0,824 **	-0,269
	speciālisti un ierēdņi	1,288 ***	-0,293
	kvalificēti strādnieki	0,730 **	-0,675 **
	studenti, skolēni	0,923 **	-1,157 ***
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL/mēn.)	vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	0,010	-0,276
	augsti, >500 LVL/mēn.)	1,224 ***	-0,319
	-2 log-likelihood:	1226,618	1008,253

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

Nākamajos modeļos (3. un 4. Modelis) promocijas darbā analizēts iedzīvotāju sastāvs, savstarpēji salīdzinot migrāciju uz Rīgu un laukiem. Kā references grupas šajos binārās regresijas modeļos izvēlēti ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošie. 5.7. tabulā redzams, ka Rīgā iebraukušie salīdzinājumā dzīvesvietu nemainījušiem pārejā valsts teritorijā, ir jaunāki, precēti vai kopdzīvē dzīvojoši iedzīvotāji, kā arī ģimenes bez bērniem pirmsskolas vecumā. Tāpat iedzīvotāju ar augstāku izglītības līmeni un profesionālo kvalifikāciju ir to vidū, kas pēdējās desmitgades laikā pārcēlušies uz Rīgu. Galvaspilsētā dzīvesvietu pārsvarā izvēlējušies vīrieši. Rīgā iebraukušajiem ir augstāki ienākumi, salīdzinot ar tiem, kuri dzīvo citās apdzīvotajās vietās un dzīvesvietu nav mainījuši. Salīdzinot laukos iebraukušos ar pilsētās dzīvojošajiem, redzams, ka lielāka varbūtība doties uz laukiem bijusi vīriešiem, jauniem cilvēkiem, citu tautību pārstāvjiem, precētiem pāriem un ģimenēm ar pirmsskolas vecuma bērniem. Pārcelšanās uz laukiem nav raksturīga iedzīvotājiem ar augstāko izglītību, kā arī studentiem un skolēniem.

5.8. tabula

Iedzīvotāju sastāvs migrācijā uz Rīgu, laukiem un pārejām pilsētām

		5. Modelis	
		(ref.: pārejās pilsētās iebraukušie)	
		Rīgā iebraukušie	laukos iebraukušie
		β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	-0,794 ***	-0,196
Vecuma grupas (ref.: 15-29)	30-49	-0,265	0,097
	50-65	-1,704 ***	-0,089
Etniskā piederība (ref.: latvietis)	citas tautības	0,136	0,264
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies)	precējies, dzīvo kopdzīvē	0,033	0,245
	Mājsaimniecība (ref.: nav bērnu pirmsskolas vecumā) ir bērni pirmsskolas vecumā	-1,404 ***	0,114
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamata)	vispārējā vidējā	1,472 ***	-0,849 **
	vidējā profesionālā	1,336 ***	-0,359
	augstākā	1,543 ***	-0,654 *
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	dažāda līmeņa vadītāji	0,910 *	-0,174
	speciālisti un ierēdņi	1,156 ***	0,078
	kvalificēti strādnieki	0,538	-0,222
	studenti, skolēni	0,858 **	-0,456
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL/mēn.)	vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	0,764 ***	-0,757 *
	augsti, >500 LVL/mēn.)	0,112	-0,593 **
	Dzīvesvietas maiņas motīvi (ref.: ģimenes apstākļi, ar ģimeni saistīti)		
	ar darbu saistīti	0,910 **	-0,786 *
	ar izglītību saistīti	1,704 **	-0,998 *
	lētāka dzīve	-0,764	1,475 ***
	ar mājokli saistīti	-0,265	1,157 **
	ar dzīves vidi saistīti	-0,894 *	1,027 **

-2 Log-Likelihood: 623,917

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

5.8. tabulas 5. modelī salīdzinātas uz Rīgu un laukiem vērstās migrācijas plūsmas ar iedzīvotājiem, kas pārcēlušies uz citām pilsētām. 5.8. tabulā redzams, ka migrācijā uz Rīgu, salīdzinot ar pārcelšanos uz citām pilsētām, lielāka varbūtība iesaistīties ir vīriešiem, jauniešiem, ģimenēm bez bērniem, cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni un profesionālo kvalifikāciju. Doties uz Rīgu, nevis pārējām pilsētām, izvēlas iedzīvotāji ar vidējiem ienākumiem. Galvenie pārcelšanās motīvi tradicionāli ir darbs un mācības. Pārcelties uz laukiem, salīdzinot ar migrāciju uz pārējām pilsētām, mazāka varbūtība ir iedzīvotājiem ar vidējo un augstāko izglītību, kā arī vidējiem un augstiem ienākumiem. Dzīvi laukos iedzīvotāji izvēlas, jo tur ir lētāka iztikšana un pievilcīgāka dzīves vide. Augsts varbūtības līmenis migrācijai uz laukiem, salīdzinot ar pilsētām, ir saistībā ar mājokli.

Pētījumā iegūtie rezultāti par migrācijas plūsmu sastāvu norāda, ka reģionālajā migrācijā iesaistītas dažādas iedzīvotāju grupas ar līdzīgām demogrāfiskām pazīmēm, bet atšķirīgiem pārcelšanās motīviem migrācijā starp reģioniem un to robežās. Analizējot migrācijas procesus apdzīvojuma struktūrā, vērojamas atšķirīgas iezīmes migrācijai uz Rīgu.

5.3. Suburbanizācijas procesi Rīgas apkārtnē un Latvijā

Būtiskas politiskās un sociāli ekonomiskās pārmaiņas ir ietekmējušas suburbanizācijas norises post-sociālisma zemēs. Ekonomikā ievērojami saruka rūpniecības un lauksaimniecības sektora nozīme, kā arī nodarbināto skaits. Kopš 90.-to gadu beigām Latvijas iekšzemes kopprodukta struktūrā pieauga mazumtirdzniecības, finanšu starpniecības un būvniecības sektoru loma. Iepriekšējie pētījumi ļauj secināt, ka liberālas ekonomiskās pārmaiņas ietekmēja procesus sabiedrībā – pieauga patēriņš, tika atjaunotas īpašumtiesības, norisinājās privatizācija un iedzīvotājiem kļuva pieejami hipotekārie kredīti (sk. Borén, Gentile, 2007; Kempen van, Murie, 2009; Smith, Timár, 2010; Smith, Swain, 2010). Tas aktivizēja mājokļu tirgu, pieauga pieprasījums pēc jauniem mājokļiem, kas visredzamāk izpaudās piepilsētas zonā. Mājokļu suburbanizācija pašlaik ir raksturīgākā iezīme piepilsētas apdzīvojuma struktūrā Centrālās un Austrumu Eiropas reģiona valstīs (Kok, Kovács, 1999; Timár, Váradi, 2001; Hirt, 2007; Brade *et al.*, 2009), t.sk. Baltijas valstīs un Rīgas aglomerācijā (Tammaru *et al.*, 2009; Leetmaa *et al.*, 2009; Bloze, 2009; Juskevicius, Burinskiene, 2007; Krišjāne, Bauls, 2007; Bērziņš, Krišjāne, 2008).

Rīgas aglomerācija kā funkcionāls pilsētregions sāka veidoties 20. gs. 70.tajos gados. Daļa aglomerācijas teritorijas atrodas ārpus Pierīgas statistikas reģiona robežām un neietver lielāko daļu Limbažu, Ogres un Tukuma rajona pašvaldību. Statistika par iedzīvotāju skaita pārmaiņām un migrācijas procesiem aglomerācijā ir ierobežota. Tomēr pieejamie statistikas dati ļauj spriest par suburbanizācijas procesiem aglomerācijas kodolā (Rīgas rajons) un perifērijā (sk. 5.9. tab.). Salīdzinot Rīgas rajonu ar attālākiem Pierīgas rajoniem, redzamas atšķirīgas iedzīvotāju skaita izmaiņas, apdzīvojuma attīstības un migrācijas iezīmes.

5.9. tabula

Suburbanizācijas raksturs Pierīgā

	Pierīga	Jūrmala	Rīgas rajons	Ogres rajons	Tukuma rajons	Limbažu rajons
Iedzīvotāju skaits, 2008	380 347	33 580	167 774	64 811	54 753	37 429
Iedzīvotāju blīvums, cilv./km ² 2008	37,5	555,8	53,3	35,3	22,4	14,4
Iedzīvotāju izvietojums, %	100,0	14,6	44,1	17,1	14,4	9,8
Skaita izmaiņas, 1999-2008	22 838	-214	23 904	1 970	178	-3 000
Migrācijas saldo, 1999-2008	41 257	4 667	32 561	4 348	1 292	-1 611
Migrācijas apjoma intensitāte, ‰	57,6	49,7	66,6	57,5	46,5	49,8
Iebraukušie, kopā	125 709	16 151	66 773	20 409	13 417	8 959
Intensitāte, ‰	34,5	29,1	44,0	32,2	24,4	22,9
Izbraukušie, kopā	84 452	11 484	34 212	16 061	12 125	10 570
Intensitāte, ‰	23,2	20,7	22,5	25,3	22,1	27,0
Rīgas īpatsvars ienākošajās plūsmās	49,7%	66,6%	60,6%	32,6%	19,9%	22,1%
Citu reģionu īpatsvars ienākošajās plūsmās, neskaitot Pierīgu	24,1%	20,0%	22,4%	27,1%	31,8%	26,1%

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes publicētos un nepublicētos datus

Migrācijas intensitāte no Rīgas uz Pierīgu ir 17,2‰ jeb vidēji 17 cilvēki no 1000 Rīgā dzīvojošajiem pēdējos desmit gados pārcēlušies uz Pierīgu. Tas norāda uz suburbanizācijas intensitātes pieaugumu. Pārējo reģionu īpatsvars Pierīgā iebraukušo kopējā skaitā ir 24,1%. Migrācijas plūsmas raksturojošo statistikas datu analīze apstiprina hipotēzi, ka iedzīvotāju skaita pieaugumu Pierīgā galvenokārt nodrošina iekšzemes migrācijas plūsmas no Rīgas. Jūrmalas un Rīgas rajona iedzīvotāju skaita pieaugumā ir augsts no Rīgas iebraukušo īpatsvars (virs 60%). Savukārt attālākās Pierīgas reģiona teritorijās šis īpatsvars ir mazāks un suburbanizācijai raksturīgo plūsmu aizstāj migrācija no citiem reģioniem.

5.10. tabula

Suburbanizācijas raksturs citu Latvijas lielo pilsētu apkārtnē

Pilsētas	Daugavpils	Liepāja	Jelgava	Ventspils	Rēzekne	Valmiera	Jēkabpils
Iedzīvotāju skaits, 2008	105 958	85 050	65 635	43 299	35 883	27 423	26 645
Skaita izmaiņas, 1999-2008	-9 492	-10 377	-5 296	-3 202	-4 674	-1 170	-1 739
Iekšzemes migrācijas, saldo 1999-2008	-3 325	223	3 609	1 296	-1 704	1 007	-255
Piepilsētas zona (raj.)	Daugavpils	Liepājas	Jelgavas	Ventspils	Rēzeknes	Valmieras	Jēkabpils
Iedzīvotāju skaits, 2008	38 574	43 306	37 278	13 818	39 784	57 938	52 076
Skaita izmaiņas, 1999-2008	-5 479	-6 376	2 481	-150	-3 373	-2 236	-5 020
Iekšzemes migrācijas, saldo 1999-2008	-721	-1 988	1 750	-452	302	-1 422	-1 111
Rajona centra īpatsvars ienākošajās plūsmās	50,4%	42,3%	41,9%	38,7%	38,1%	31,3%	28,5%
Citu reģionu īpatsvars ienākošajās plūsmās	30,1%	26,3%	45,8%	46,5%	41,8%	45,5%	48,7%

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes publicētos un nepublicētos datus

Suburbanizāciju pārējo Latvijas lielo pilsētu apkārtnē ir grūti novērtēt pēc pašreiz pieejamajiem statistikas datiem. Migrāciju raksturojošā statistika rajonu līmenī nedod iespēju padziļināti izvērtēt šos procesus. Savukārt pagastu vai novadu līmenī atbilstoši normatīvajiem dokumentiem, kas nosaka fizisko personu datu aizsardzību, to nav iespējams veikt. Citi pieejamie dati un lauka studijas liecina, ka bez Rīgas, suburbanizācijai raksturīgas iezīmes vērojamas arī Jelgavas, Liepājas un Daugavpils apkārtnē. Atsevišķas pazīmes liecina par suburbanizāciju arī pārējo lielo pilsētu apkārtnē. Turpmākajiem pētījumiem nepieciešami detalizētāki ar lielajām pilsētām saistīto migrācijas un svārstmigrācijas plūsmu struktūru (tieces areālu) raksturojoši dati.

5.3.1. Suburbanizācijai raksturīgo migrācijas plūsmu struktūra

Darbā aplūkotajā desmitgadē no 1999. gada līdz 2008. gadam iekšzemes migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits Pierīgas reģionā pieaudzis par 41,2 tūkst. cilvēku. Pierīga iedzīvotājus iegūst apmaiņā ar visiem reģioniem, bet no Rīgas iebraukušo iedzīvotāju īpatsvars ir 49,7%. Šis rādītājs liecina, ka migrācijas plūsma no Rīgas ir galvenā suburbanizācijas procesu veicinātāja.

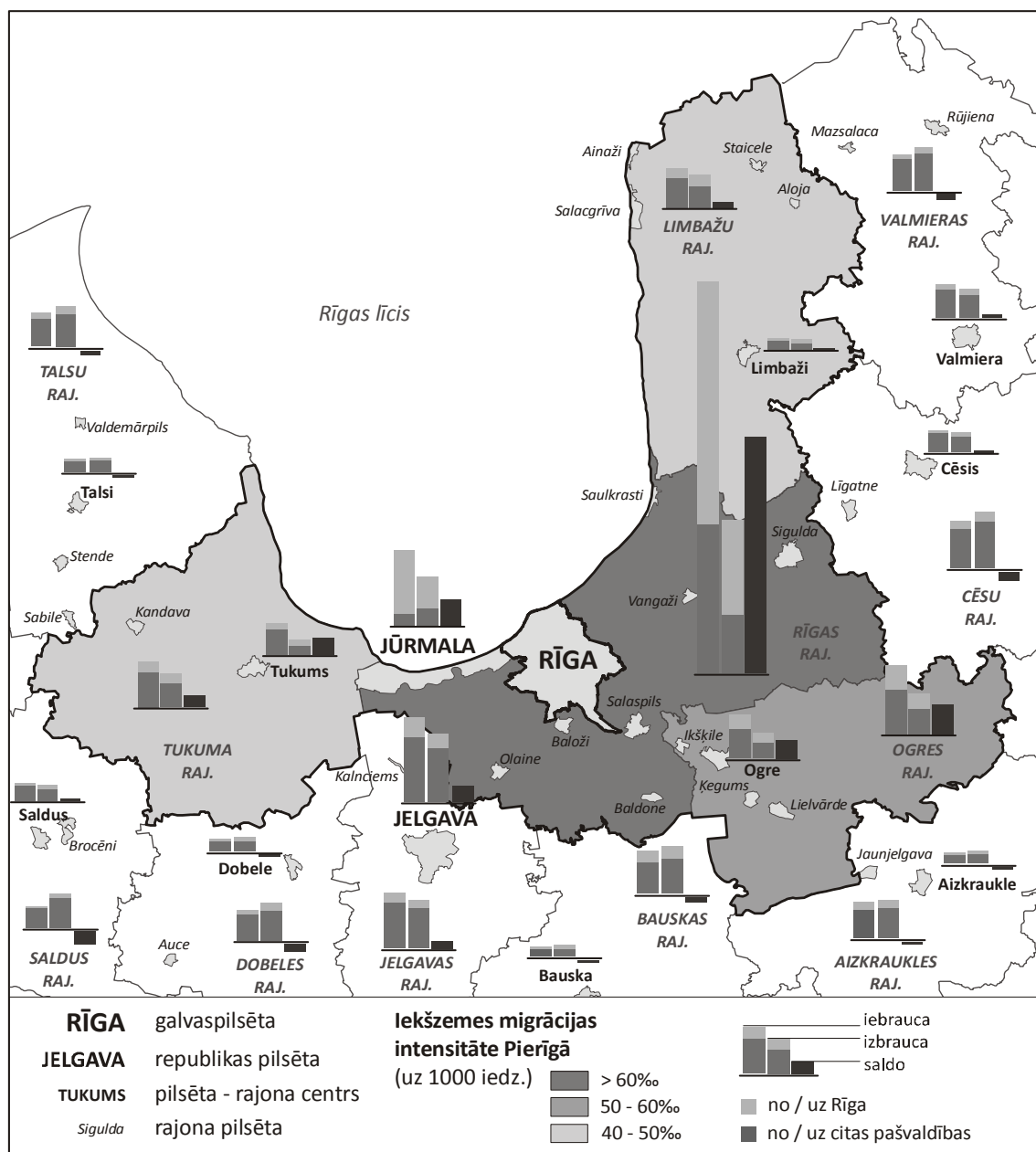
5.11. tabula

Iekšzemes migrācijas plūsmu raksturs Rīgā un Pierīgā

Migrācijas plūsmas	1999		2008		1999-2008	
	apjoms	%	apjoms	%	apjoms	%
pilsētas → pilsētas	3 804	44,8	6 117	38,7	54 772	43,9
pilsētas → lauki	3 029	35,7	5 970	37,7	42 447	34,0
lauki → lauki	159	1,9	832	5,3	5 175	4,1
lauki → pilsētas	1 486	17,6	2 900	18,3	22 406	18,0
iebrauca Rīgā no Pierīgas	2 037	24,0	3 744	23,6	31 058	24,9
iebrauca Pierīgā no Rīgas	4 538	53,5	8 343	52,8	62 535	50,1
migrācija Pierīgas reģiona robežās	1 903	22,5	3 732	23,6	31 207	25,0
Kopā	8 478	100,0	15 819	100,0	124 800	100,0
Rīgas saldo iedzīvotāju apmaiņā ar Pierīgu	-2 501		-4 599		-31 477	

Avots: izveidojis autors, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes npublicētos datus

5.11. tabulā atspoguļotie dati liecina, ka 10 gadu laikā no 1999. līdz 2008. gadam Rīgā un Pierīgā raksturīgas nozīmīgas iekšējās migrācijas plūsmas starp pilsētām, kā arī plūsmas starp pilsētām un lauku apdzīvotajām vietām. Vidēji periodā migrācijas plūsmu īpatsvars starp pilsētām veido 43,9% no iekšējās migrācijas apjoma Rīgā un Pierīgā. To īpatsvars desmit gadu periodā ir sarucis no 44,8% līdz 38,7%. Turpretī par 2% pieaudzis suburbanizācijai raksturīgais migrācijas virziens no pilsētām uz laukiem. Vismazākās migrācijas plūsmas ir starp lauku apdzīvotām vietām – vidēji 4,1%. Tomēr arī šo plūsmu īpatsvars aplūkotajā laika periodā (1999–2008) ir pieaudzis. Urbanizācijai raksturīgo migrācijas plūsmu – no laukiem uz pilsētām – īpatsvars vidēji veido 18% no iekšējās migrācijas apjoma Rīgā un Pierīgā.

5.10. att. Iekšzemes migrācijas struktūra un intensitāte Pierīgā, 1999-2008

izveidojis autors pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes nepublicētajiem datiem

5.3.2. Suburbanizācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvs un pārcelšanās motīvi

Darbā iepriekš analizētas nozīmīgākās iekšzemes migrācijas plūsmas un tajās iesaistīto iedzīvotāju sastāvs, kā arī pārvietošanās motīvi. 5.12. tabulā raksturots iedzīvotāju aptaujas respondentu sadalījums migrācijas plūsmām Rīgas aglomerācijā. Aptaujā iegūtie dati atbilst iepriekš raksturotajām suburbanizācijas iezīmēm, kas pamatotas ar statistikas datu analīzi.

5.12. tabula

Respondentu sadalījums Rīgas aglomerācijā ienākošajās migrācijas plūsmās

		Iebrauca		Izbrauca	
		Kopā	Rīgas	Rīgas aglomerācija	Pārējie reģioni
Rīgas aglomerācija ¹	Pavisam	341	138	97	106
Rīgas aglomerācija ¹	iekšējā zona	198	114	40	44
	ārējā zona	143	24	57	62
Rīgas aglomerācija ¹	pilsētas	186	82	45	59
	lauki	155	56	52	47
Rīgas aglomerācija ¹	iesaistīti svārstmigrācija	109	58	27	24

Piezīme: ¹Rīgas aglomerācija bez Rīgas

Avots: izveidojis autors pēc pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte npublicētajiem materiāliem

Lielākā daļa respondentu uz dzīvi aglomerācijā pārcēlušies no Rīgas. Turklāt lielākā daļa dzīvesvietai izvēlējusies aglomerācijas iekšējo zonu. Nedaudz mazāk respondentu uz aglomerāciju pārcēlušies no citiem reģioniem. Trešā grupa ir aglomerācijas robežās dzīvesvietu mainījušie iedzīvotāji. Vairums no Rīgas iebraukušo pārcēlušies uz aglomerācijas pilsētām. Turpat puse no Rīgas iebraukušo ir svārstmigranti.

5.13. tabula

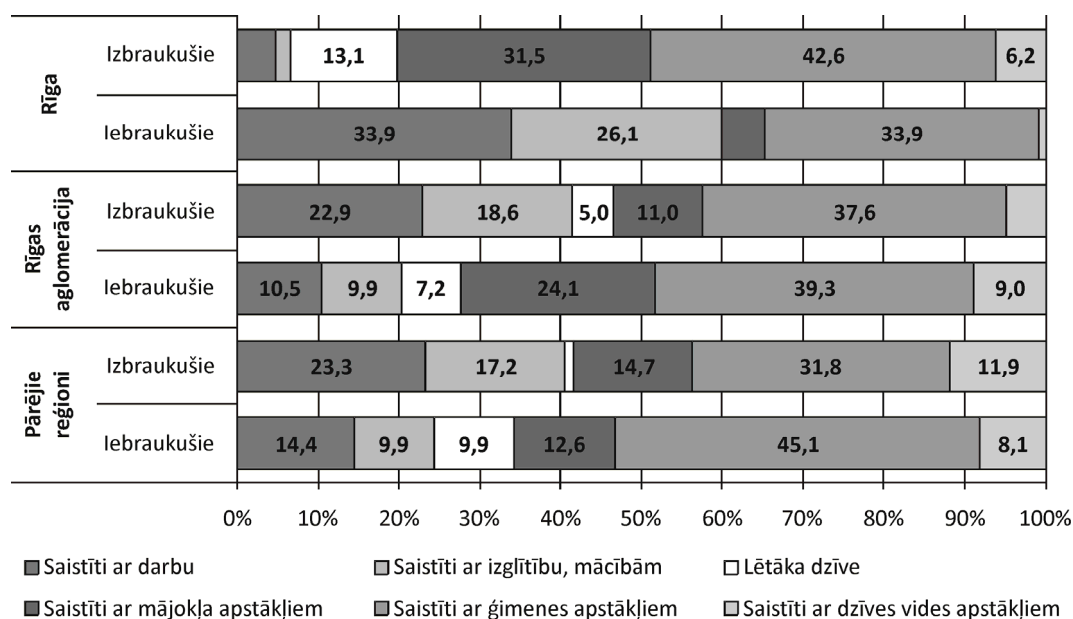
Rīgas aglomerācijā iebraukušo un tur ilgstoši dzīvojošo respondentu sastāvs, %

		Dzīvesvietu nemainījušie	Visi iebraukušie	no Rīgas	no citiem reģioniem
Dzimums	vīrietis	34,2	40,5	49,1	55,5
	sieviete	65,8	59,5	50,9	44,5
Vecuma grupa	15-29	22,2	50,1	47,6	65,6
	30-49	41,1	32,6	34,9	25,6
	50-65	36,7	17,3	17,5	8,8
Etniskā piederība	latvietis	61,8	73,1	65,3	81,4
	cita tautība	38,2	26,9	34,7	18,6
Ģimenes statuss	neprecējies	53,9	55,9	44,9	64,3
	precējies, dzīvo kopdzīvē	46,1	44,1	55,1	35,7
Mājsaimniecība	nav bērnu pirmsskolas vecumā	87,6	71,3	63,2	82,4
	ir bērni pirmsskolas vecumā	12,4	28,7	36,8	17,6
Iegūtās izglītības līmenis	pamatskolas	20,6	19,2	9,9	30,8
	vidējā, vidējās profesionālā	58,6	55,1	57,7	50,1
	augstākā	20,8	25,7	32,4	19,1
Profesionālā kvalifikācija	mazkvalificēts strādājošais	7,0	5,6	3,4	6,1
	kvalificēts strādājošais	18,9	19,2	19,8	24,8
	dažāda līmeņa vadītājs	9,0	11,2	19,8	4,6
	ierēdnis, speciālists, valsts darbā strādājošais	30,3	28,3	31,4	26,3
	mājsaimnieces, pensionāri, studenti	34,8	35,7	25,6	38,2

	Dzīvesvietu nemainījušie	Visi iebraukušie	no Rīgas	no citiem reģioniem
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli				
zemi (<150 LVL/mēn.)	73,2	64,8	52,2	66,5
vidēji (150-300 LVL/mēn.)	15,0	23,2	32,9	20,8
augsti (>300 LVL/mēn.)	4,5	6,5	10,9	4,0
atteicās atbildēt	7,3	5,5	4,0	8,7
Svārstmigrācija				
dodas uz darbu citā pašvaldībā	22,3	32,6	45,2	24,4
dzīvo un strādā vienā pašvaldībā	77,7	67,4	54,8	75,6
	N	1512	341	106

5.13. tabula raksturots Rīgas aglomerācijā iebrāukušo un tur ilgstoši dzīvojošo respondentu sastāvs raksturots. Aglomerācijā iebrāukušo un tur ilgstoši dzīvojošo vidū ir augstāks sieviešu un latviešu īpatsvars, vairāk neprecētu cilvēku un respondentu bez bērniem. Turpretī migrantu vidū pieaug gados jauno iedzīvotāju skaits un kopumā ir lielāks cilvēku īpatsvars, kas ieguvuši augstāko izglītību. Arī profesionālā kvalifikācija un ienākumi migrantiem ir augstāki nekā ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem. Aglomerācijā no Rīgas iebrāukušo vidū ir augsts svārstmigrantu īpatsvars. Šis rādītājs ir ievērojami augstāks nekā citām grupām.

Lai novērtētu migrācijas procesus un plūsmas, svarīgi noskaidrot migrācijas motīvus. Tie dod iespēju izskaidrot ne tikai suburbanizācijas iezīmes, bet arī iedzīvotāju mobilitātes atšķirības reģionos un starp dažādiem apdzīvojuma struktūras līmeņiem. Saskaņā ar pētījumā izmantotās iedzīvotāju aptaujas datiem, Latvijā kopumā no visiem pārcelšanās iemesliem dominējošie ir ģimenes apstākļi (48%), pēc tiem seko darbs (30%). Sadzīves un ģimenes apstākļi raksturīgi migrācijai nelielā attālumā – viena reģiona robežās (sk. Portes, 1998; Cadwallader, 1989; Nivalainen, 2004; Malmberg, Pettersson, 2007).

5.11. att. Dzīvesvietas maiņas motīvi dažādām migrācija plūsmām

izveidojis autors pēc pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte npublicētajiem materiāliem

Suburbanizācijai raksturīgo migrācijas motīvu analizē jāņem vērā, ka dzīve piepilsētā tradicionāli tiek saistīta ar mājokli un pievilcīgāku dzīves vidi. Turpretī pilsēttieces migrācija saistīta ar iedzīvotāju aktivitāti darba tirgū un izglītību. Rīgas aglomerācijā iebraukušajiem, kā otrs biežāk minētais motīvs pēc ģimenes apstākļiem, ir mājoklis (24%). Darbu kā iemeslu migrācijai uz Rīgu minēja 34% respondentu, bet izglītību 26%. Arī citos izvērtējumos, kur izmantoti pētījuma „Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte” iedzīvotāju aptaujas dati, ģimenes apstākļi ir visbiežāk minētais pārvietošanās motīvs (Krišjāne, Bauls, 2007; Bērziņš, Krišjāne, 2008).

Lai raksturotu suburbanizācijā iesaistīto iedzīvotāju sastāvu Rīgas aglomerācijā, darbā izmantoti vairāki binārās logaritmiskās regresijas modeļi. Vispirms aglomerācijā iebraukušie iedzīvotāji salīdzināti ar ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem.

5.14. tabula

Rīgas aglomerācijā iebraukušo iedzīvotāju sastāvs

		6. Modelis		7. Modelis		8. Modelis	
		(ref.: dzīvo aglom.)		(ref.: dzīvo Rīgā)		(ref.: dzīvo citā reģionā)	
		visi iebraukušie		no Rīgas iebraukušie		no cita reģiona iebraukušie	
		β		β		β	
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	0,030		0,002		0,092	
Vecuma grupa (ref.: 15-29)	30-49	-1,223 ***		-1,229 ***		-1,838 ***	
	50-65	-1,041 ***		-1,125 ***		-2,671 ***	
	Etniskā piederība (ref.: Latvietis)	cita tautība	0,222		-0,787 ***		-0,674 **
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies)	precējies, dzīvo ar partneri	0,139		0,142		0,151	
Mājsaimniecība (ref.: nav bērnu pirmsskolas vecumā)	ir bērni pirmsskolas vecumā	1,390 ***		1,611 ***		-0,227	
Izglītības līmenis (ref.: pamata)	vispārējā vidējā, vidējā profesionālā	0,948 **		0,399		0,468	
	augstākā	1,070 **		0,102		0,161	
	Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	kvalificēti strādnieki	0,648		0,337		0,868 *
	dažāda līmeņa vadītāji	0,902		1,045 *		0,239	
	speciālisti un ierēdņi	0,524		0,327		0,860 *	
	nestrādājošie (bezdarbnieks u.c.)	-0,065		0,100		0,125	
	pašnodarbinātais, t.sk. mājsaimniece	0,615		0,120		1,073 **	
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL/mēn.)	vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	0,782 ***		0,595 **		1,040 ***	
	augsti, >500 LVL/mēn.)	0,773 **		0,763 **		1,274 **	
	atteicās atbildēt	-0,856		-0,739		-0,504	
	-2 log-likelihood:	626,807		744,447		799,669	

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

5.14. tabulā atspoguļotie dati apstiprina hipotēzi, ka suburbanizācijas rezultātā Rīgas aglomerācijā ir mainījies iedzīvotāju sastāvs. Aglomerācijā iebraukušie no tur ilgstoši dzīvojošiem iedzīvotājiem atšķiras ar augstāku izglītības līmeni. Turklāt izglītotajiem iedzīvotājiem ir arī augstāki ienākumi. Visi modeļi (6.–8.) parāda, ka aglomerācijā

iebraukušie ir ar augstākiem ienākumiem. Tāpat augstāka varbūtība pārcelties uz piepilsētu raksturīga ģimenēm ar bērniem. Minētās pazīmes norāda uz Rietumvalstīm raksturīgām suburbanizācijas iezīmēm Latvijā, kur dzīvi piepilsētā vairumā izvēlas turīgi iedzīvotāji ar augstu sociālo statusu, kā arī ģimenes ar bērniem (sk. Fielding, 1992). Šis modelis apstiprina promocijas darba pirmo hipotēzi. Suburbanizācija pēc dzimuma un etniskajām pazīmēm nav izteikta, lai gan citos pētījumos ir analizēti dzimuma aspekti suburbanizācijas procesos post-sociālisma zemēs (Hirt, 2008). Vecumstrukturā vērojamas atšķirības, jo vairumā valstu suburbanizācijā iesaistās vidējās paaudzes cilvēki (sk. Berg van den, *et al.*, 1982). Latvijā dzīvot piepilsētā izvēlas gados jauni iedzīvotāji. To apstiprina visu modeļu rezultāti. Tāpat aplūkotajā periodā (1999–2008) salīdzinoši vairāk migrējuši latvieši. Cilvēkiem ar augstāku profesionālo kvalifikāciju (dažāda līmeņa vadītāji, speciālisti, ierēdņi un kvalificētie strādnieki) ir lielāka varbūtība pārcelties uz aglomerāciju, kā ārpus aglomerācijas dzīvojošiem citu profesiju pārstāvjiem. Šīs profesionālās grupas varētu būt gan ar augstāku izglītības līmeni, gan augstākiem ienākumiem, nekā ārpus aglomerācijas ilgstoši vienā dzīvesvietā dzīvojošiem. Kopumā, salīdzinot aglomerācijā iebraukušos ar ilgstoši tur dzīvojošiem iedzīvotājiem, redzams, ka mazāka varbūtība migrēt ir vecāka gadagājuma cilvēkiem (abās vecumgrupās 30-49 un 50-56), savukārt augsāka varbūtība, ka aglomerācijā iebraukušie no tur ilgstoši dzīvojošiem atšķirsies ar augstākiem ienākumiem.

Tālāk darbā tiks analizēts tikai migrantu sastāvs. Binārās regresijas modeļos migrējošo iedzīvotāju grupas tiks salīdzinātas savā starpā.

5.15. tabula

Rīgas aglomerācijā iebraukušo iedzīvotāju sastāva un motīvu atšķirības

	9. Modelis	10. Modelis
	(ref.: Rīgā no aglom. iebraukušie)	(ref.: pārējie aglom. iebraukušie)
	aglomerācijā no Rīgas iebraukušie	
	β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)		
sieviete	1,057 **	0,043
Vecuma grupas (ref.: 15-29)		
30-49	-1,664 ***	0,163
50-65	0,616	0,936 ***
Etniskā piederība (ref.: latvietis)		
cita tautība	1,355 ***	1,148 ***
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies)		
precējies, dzīvo kopdzīvē	0,320	0,154
Mājsaimniecība (ref.: nav bērnu pirmsskolas vecumā)		
ir bērni pirmsskolas vecumā	1,394 ***	0,730 ***
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamata)		
vispārējā vidējā	1,556 **	0,793 ***
vidējā profesionālā	1,379 **	0,606 **
augstākā	1,185 *	0,932 ***
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)		
kvalificēti strādnieki	-0,079	-0,162
dažāda līmeņa vadītāji	0,728	0,201
speciālisti un ierēdņi	-0,417	0,019
pašnodarbinātais, t.sk. mājsaimniece	-2,495 **	0,092

	9. Modelis (ref.: Rīgā no aglom. iebraukušie)	10. Modelis (ref.: pārējie aglom. iebraukušie)
	aglomerācijā no Rīgas iebraukušie	
	β	β
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL/mēn.)		
vidēji, 150-500 LVL/mēn.)	1,155 ***	1,201 ***
augsti, >500 LVL/mēn.)	0,463	1,021 ***
atteicās atbildēt	-0,800	-0,742
Svārstmigrācija (ref.: dzīvo un strādā vienā pašvaldībā)		
dodas uz darbu Rīgā	-	1,006 **
Dzīvesvietas maiņas motīvi (ref.: ar ģimeni saistīti)		
ar darbu saistīt	-3,334 ***	-2,211 ***
ar izglītību saistīti	-4,611 ***	-3,300 ***
lētāka dzīve	-	2,674 **
ar mājokli saistīti	1,480 ***	1,101 *
ar dzīves vidi saistīti	3,075 **	-0,815
-2 log-likelihood:	250,810	655,118
*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%		

Vairāki pētījumi liecina, ka aglomerācijā vērojama iedzīvotāju dekoncentrācija, kamēr iekšzemes migrācijas plūsmas valstī kopumā liecina par iedzīvotāju koncentrāciju apdzīvojumā (sk. Leetmaa, Tammaru, 2007). Tādēļ darbā analizētas atšķirības starp aglomerācijā iebraukušajiem no Rīgas ar tiem, kas pārcēlušies uz aglomerāciju no citiem reģioniem. Tas ļauj noskaidrot, vai pastāv atšķirības starp aglomerācijā iebraukušo iedzīvotāju grupām.

9. modeļa rezultāti 5.15. tabulā liecina, ka lielāka varbūtība pārcelties uz aglomerāciju, salīdzinot ar migrāciju uz Rīgu, raksturīga sievietēm, citu tautību iedzīvotājiem, ģimenēm ar bērniem, kā arī iedzīvotājiem ar augstāku izglītības līmeni un cilvēkiem ar vidējiem ienākumiem. Līdzīgas iezīmes parādās arī 10. modelī, lai gan šis ir atšķirīgas migrācijas plūsmas. 10. modelī savstarpēji salīdzināti aglomerācijā iebraukušie no Rīgas un citiem Latvijas reģioniem. Šajā modelī dzimums neuzrāda statistiski nozīmīgus rezultātus. Abos modeļos atšķiras vecuma grupas. No Rīgas uz aglomerāciju dodas gados vecāki cilvēki, bet Rīgā no aglomerācijas iebraukušie ir jaunāki. Citu tautību iedzīvotāju īpatsvars no Rīgas aglomerācijā iebraukušo vidū skaidrojams ar paaugstinātu dažādu tautību iedzīvotāju koncentrāciju lielajās pilsētās. Tādēļ varbūtība citu tautību iedzīvotājiem no Rīgas doties uz aglomerāciju ir ievērojami lielāka, nekā pārcelties uz aglomerāciju no citiem valsts reģioniem. Raksturīga pazīme aglomerācijā iebraukušajiem ir darba svārstmigrācija uz Rīgu.

5.15. tabulas regresijas modeļi apstiprina, ka iedzīvotāju koncentrācijas (aglomerācijā no citiem reģioniem iebraukušie) un de-koncentrācijas (aglomerācijā no Rīgas iebraukušie) motīvi atšķiras. Migrācijā no citiem reģioniem uz Rīgas aglomerāciju lielāka varbūtība pārcelties ir saistībā ar darbu un mācībām. Turpretī suburbanizācijai raksturīgs pārcelšanās motīvs saistīts ar mājokli. Mājokļa motīvs un ar to saistītā dzīves apstākļu uzlabošana citos pētījumos apstiprina Rietumu stila suburbanizācijas iezīmes Latvijā. Tomēr jāveic papildus pētījumi, lai precizētu, vai šāda veida migrācija ir piepilsētu dzīvojamās zonas izplešanās ar jaunu privātmāju izbūvi, vai ir saistīta ar jau esošo

dzīvojamo fondu piepilsētas apdzīvojumā. Jautājuma izpētei būtu nepieciešams izziņāt mājokļa veidus un apstākļus Rīgas aglomerācijā.

Specifisku pazīmju kopumu suburbanizācijā veido pie iedzīvotāju sastāva raksturojuma minētā pirmspensijas vecuma iedzīvotāju grupa un pārceļšanās motīvs, kas saistīts ar lētākas dzīves meklējumiem. Regresijas modeļu rezultāti liecina, ka aglomerācijā iebraukušo vidū veidojas sociālo grupu polarizācija. Suburbanizācijai Rīgas aglomerācijā no vienas puses ir raksturīgs Rietumu tipa suburbanizācijas iezīmes pēc iedzīvotāju sastāva un pārceļšanās motīviem, bet no otras puses tā saucamais „izstumšanas” efekts, ko sekmē pārejas periodam raksturīgās ekonomiskās grūtības, kas saistītas ar dzīvi pilsētā (augstākas izmaksas, grūtības piemēroties darba tirgus pārmaiņām u.c.). Tas nosaka to, ka daļa pilsētnieku ir spiesti atgriezties vai pārcelties uz laukiem, t.sk. arī piepilsētas zonā esošajām lauku teritorijām.

Nozīmīga motīvu grupa dzīvesvietas pārceļšanai no Rīgas uz aglomerāciju ir saistīta ar dzīves vidi. Tā ir plaša motīvu grupa, kas kopumā raksturo teritorijas pievilcību un sasniedzamību. Dzīves vides apstākļi šajā kontekstā jāuzlūko ne tikai kā dabas vides pievilcība, bet arī kā atbilstoša infrastruktūra un pieejami pakalpojumi (bērnudārzi, izklaide, iepirkšanās u.c.). Salīdzinot motīvus starp zonām, iekšējā aglomerācijas zonā iebraukšajiem pārceļšanās noteikti nav bijusi saistīta ar izglītošanos. Skaidrojums tam ir fakts, ka aglomerācijas iekšējā zonā bez vispārīzglītojošajām skolām katrā pašvaldībā, citu mācību iestāžu tik pat kā nav. Turpretī ārējā zonā atrodas trešā lielākā Latvijas augstskola pēc studējošo kopskaita. Tā ir Latvijas Lauksaimniecības universitāte, kas atrodas Jelgavas pilsētā. Citi pārceļšanās motīvi neuzrādīja iekšējās zonas pievilcību salīdzinājumā ar ārējo zonu.

Aptaujas rezultāti ļauj izvērtēt dažādu grupu pārceļšanās motīvus. Ar mājokli saistītie motīvi raksturo suburbanizācijas apmērus Rīgas aglomerācijā. Mājokļa nozīme suburbanizācijā ir plaši analizēta arī citos Centrālās un Austrumeiropas pētījumos. Līdzās dažādiem ar mājokli saistītiem motīviem, aptaujas rezultāti uzrādīja arī lētāku dzīvi kā vērā ņemamu suburbanizācijas motīvu. Aglomerācijas gadījumā tas apstiprināja jau iepriekšminēto sociālo grupu polarizāciju suburbanizācijas procesos. Vēl viens nozīmīgs motīvs, kas parādījās, ir labāki dzīves vides apstākļi. Šī pārceļšanās motīva varbūtība parādījās migrācijas plūsmās no Rīgas uz piepilsētu. Dzīves vides apstākļi šajā kontekstā jāuzlūko ne tikai kā dabas vides pievilcība, bet arī kā atbilstoša infrastruktūra un pieejamie pakalpojumi (bērnudārzi, izklaide, iepirkšanās u.c.).

Rīgas aglomerācijā notiekošie iedzīvotāju pārvietošanās procesi apstiprina gan aglomerācijai raksturīgo iedzīvotāju dekoncentrāciju, gan starpreģionu migrācijai raksturīgo iedzīvotāju teritoriālo koncentrāciju. Regresijas modeļi parāda, ka suburbanizācijas procesos iesaistītās iedzīvotāju grupas atšķiras no migrācijas plūsmām, kas vērstas uz Rīgu un aglomerāciju no citiem Latvijas reģioniem.

Izvērtējot pieejamos statistikas datus, par iedzīvotāju skaita izmaiņām un migrācijas iezīmēm Rīgas aglomerācijā, ir redzams, ka aglomerācijas iekšējā zona ir daudz pievilcīgāka kā dzīves vieta, jo iedzīvotājiem tas nodrošina ātrāku darbavietu sasniedzamību. Turklāt iekšējā zonā pieejamā infrastruktūra ir labāk attīstīta kā ārējās zonas apdzīvotajās vietās. Savstarpēji salīdzinot dažādu iedzīvotāju grupu varbūtību

pārcelties uz Rīgas aglomerācijas iekšējo zonu, lielāka tā ir ģimenēm ar bērniem. Raksturīga pazīme iekšējā zonā iebraukušajiem ir darba svārstmigrācija uz Rīgu. Citas demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās pazīmes, kas raksturo atšķirības starp migrantu grupām aglomerācijas zonās, neuzrāda statistiski nozīmīgus rezultātus un atsevišķs modelis pētījumā netika iekļauts.

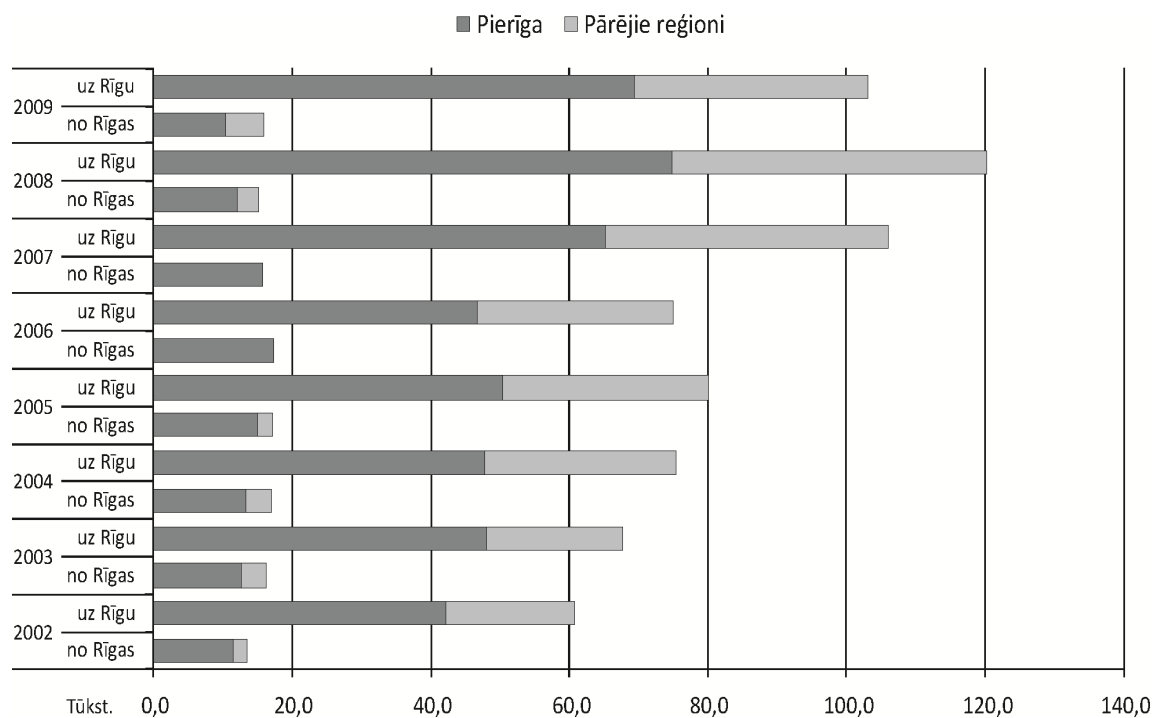
Kopumā iedzīvotāju sastāva un pārceļšanās motīvu analīze Rīgas aglomerācijā liecina par suburbanizācijas heterogēno raksturu. Augstāka varbūtība pārcelties uz aglomerāciju raksturīga gados jauniem iedzīvotājiem, cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni, augstākiem ienākumiem un vēlmi uzlabot mājokļa vai vides apstākļus. Vienlīdz augsta varbūtība iesaistīties suburbanizācijā raksturīga arī pirmspensijas vecuma iedzīvotājiem un cilvēkiem, kas meklē lētākus dzīves apstākļus. Tas liecina, ka suburbanizācijai Rīgas aglomerācijā ir ne vien Rietumvalstīm raksturīgās iezīmes, bet saglabājas arī 20. gs. 90. to gadu pārmaiņu perioda fenomens. Trūcīgākie pilsētnieki atgriežas vai ir spiesti doties uz laukiem, t.sk. piepilsētas zonu, lai pārvarētu ekonomiskās grūtības.

5.4. Rīgas svārstmigrācijas areāls un svārstmigrantu grupas

Latvijas apdzīvojuma struktūrā Rīga ir galvenais centrs. Suburbanizācijas rezultātā Rīgas apkārtnē ir pieaudzis iedzīvotāju skaits un apdzīvojuma blīvums, kamēr galvaspilsētā tas turpina sarukt. Apdzīvojuma telpiskās struktūras pārmaiņas maz ietekmējušas nodarbinātības dekoncentrāciju Rīgas aglomerācijā. Mājokļu suburbanizācijas rezultātā 21. gs. sākumā ievērojami pieaugusi svārstmigrācijas intensitāte, jo galvaspilsēta saglabā nodarbinātības centra funkcijas. Nelielā valsts teritorija un ekonomiskās attīstības reģionālās atšķirības nodrošina svārstmigrācijas pieaugumu ne tikai starp galvaspilsētu un tās aglomerāciju, bet arī starp Rīgu un attālākiem reģioniem.

5.4.1. Rīgas svārstmigrācijas plūsmas un tieces areāls

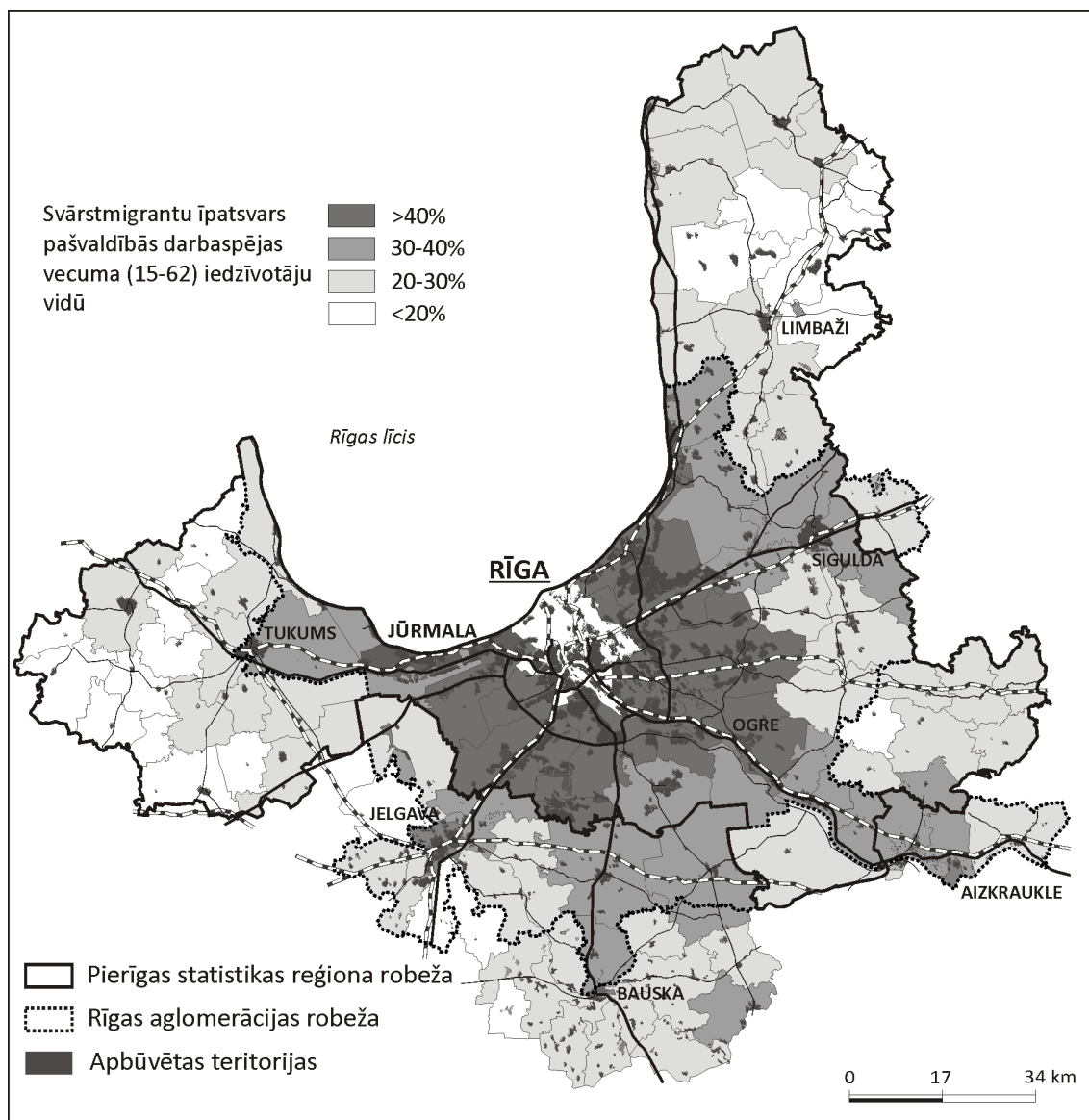
Rīgas svārstmigrācijas plūsmu dinamika parāda svārstmigrācijas apjomu pieaugumu uz Rīgu laika periodā no 2002. līdz 2009. gadam (sk. 5.12. att.). Turpretī no Rīgas izejošie svārstmigrācijas apjomi visā periodā saglabājas gandrīz nemainīgi. Svārstmigrācijas struktūrā dominē plūsmas starp Rīgu un Pierīgas reģionu. Pieaugot Rīgā iebraukušo nodarbināto skaitam un samazinoties no Rīgas izbraukušo skaitam, pieaug darba svārstmigrācijas saldo. 2003. gadā Rīgas svārstmigrācijas saldo ir 54,5 tūkstoši strādājošie, kas ir apmēram 15% no visiem galvaspilsētā strādājošiem. 2007. gadā svārstmigrācijas saldo sasniedz jau 90 tūkstošus cilvēku. Domājams, ka šādi darbaspēka apsekojuma dati par svārstmigrāciju ir pārspīlēti, jo par darba svārstmigrantiem tajā tiek uzskatītas arī tās personas, kas nedēļā vismaz vienu stundu veic kādu darbu ārpus dzīvesvietas.

5.12. att. Rīgas svārstmigrācijas plūsmas

Avots: izveidojis autors pēc Centrālās statistikas pārvaldes apkopotajiem Darbaspēka apsekojuma datiem

2005.gadā Rīgas svārstmigrācijas areāls jeb aglomerācija aizņēma 6 984 km² lielu teritoriju (Bauls, Krišjāne, 2005). Kopējais iedzīvotāju skaits šajā teritorijā bija 1,148 tūkst. cilvēku. Svārstmigrācijas areāla noteikšanai kā kritēriju izmanto svārstmigrantu skaitu pašvaldībās, attiecinot to pret darbaspējas vecuma vai nodarbināto iedzīvotāju skaitu. Parasti par robežvērtību svārstmigrācijas tieces areāla noteikšanai izvēlas 15% svārstmigrantu īpatsvaru (sk. Berg van den *et al.*, 1982). Pierīgas reģiona un Rīgas aglomerācijas pašvaldībās ievērojams skaits iedzīvotāju darbaspējas vecumā dodas uz darbu Rīgā. Vidējais svārstmigrantu īpatsvars pašvaldībās ir turpat 30% no darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita. Rīgai līdzās esošajās pilsētu un lauku pašvaldībās tas veido līdz pat 40-60%. 5.13. attēlā atspoguļots Rīgas svārstmigrācijas tieces areāls pēc 2007. Gadā veiktiem aprēķiniem. Tas aizņem daudz plašāku teritoriju, kā 1996. gadā noteiktā Rīgas aglomerācijas robeža un 2005. gadā Rīgas teritorijas plānojuma ietvaros noteiktā Rīgas aglomerācijas robeža (sk. Bauls u.c., 1996; Cilvēka ģeogrāfijas katedra, 2005). Bez svārstmigrācijas intensitātes darbaspējas vecuma iedzīvotāju vidū, nosakot aglomerācijas robežas, analizēta arī apdzīvojuma struktūra, tās blīvums, transporta infrastruktūra un uzņēmumu izvietojums

5.13. att. Rīgas svārstmigrācijas tieces areāls, 2007.g.

Avots: izveidojis autors pēc Cilvēka ģeogrāfijas katedras un Centrālās statistikas pārvaldes npublicētajiem materiāliem

5.4.2. Svārstmigrantu grupu raksturojums Rīgas aglomerācijā

Pētījumā nodalītas divas galvenās svārstmigrantu grupas. Pirmkārt, nodarbinātie, kas no aglomerācijas dodas uz darbu Rīgā. Otrkārt, aglomerācijā dzīvojošie, kas dodas uz darbu citā pašvaldībā. Šajā grupā esošie svārstmigranti strādā gan aglomerācijas pašvaldībās ārpus Rīgas, gan citās pašvaldībās ārpus aglomerācijas. Daudzfaktoru logaritmiskās regresijas modelī par references grupu izmantoti iedzīvotāji, kas dzīvo un strādā vienā pašvaldībā.

5.16. tabula

Rīgas aglomerācijā dzīvojošo svārstmigrantu un dzīvesvietā strādājošo sastāvs

11. Modelis		
(ref.: strādā dzīvesvietā – Rīgas aglomerācijā)		
	brauc uz darbu Rīgā	brauc uz darbu citā pašvaldībā
	β	β
Pēdējo desmit gadu laikā mainījis dzīvesvietu	0,453 **	0,446 *
Vīrietis	0,322 *	0,342
Vecums	-0,025 ***	-0,013
Precējies, dzīvo ar partneri	0,147	-0,073
Mājsaimniecība, kurā ir bērni pirmsskolas vecumā	-0,370 *	0,054
Etniskā piederība (ref.: latvietis)		
citas tautības	0,358 **	-0,455 *
Izglītības līmenis (ref.: vidējā vispārējā)		
pamatskolas	-0,551	0,174
vidējā profesionālā	-0,092	0,089
augstākā	0,558 **	0,461
Profesionālā kvalifikācija (ref.: kvalificēts strādnieks)		
dažāda līmeņa vadītāji	0,602 **	-0,904 **
speciālisti un ierēdņi	0,144	-0,638 **
mazkvalificēti strādnieki	-0,116	-0,034
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: vidēji 150-500 LVL/mēn.)		
zemi, <150 LVL	-0,834 ***	-0,605 **
augsti, >500 LVL/mēn.)	0,143	-0,089
atteicās atbildēt	-0,456	-0,683
Mājoklis atrodas privātpašumā	0,539 **	-0,101
Log psedolikelihood: -917,400		

*, **, *** - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

11. modeļa rezultāti 5.16. tabulā liecina, ka aglomerācijā augstāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā uz Rīgu nekā strādāt dzīvesvietas pašvaldībā raksturīga vīriešiem, citu tautību iedzīvotājiem, cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni un profesionālo kvalifikāciju, kā arī tiem, kuri mājokli iegādājušies privātpašumā, nevis to īrē. Braucieniem uz darbu citā pašvaldībā augstāka varbūtība iesaistīties aglomerācijā dzīvojošiem latviešiem, kvalificētiem strādājošiem, cilvēkiem ar vidējiem ienākumiem. Zema varbūtība kļūt par svārstmigrantu ir iedzīvotājiem ar maziem ienākumiem. Lielāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā ir tiem, kas pēdējo desmit gadu laikā ir mainījuši dzīvesvietu. Tas apstiprina migrācijas un svārstmigrācijas ciešo saikni aglomerācijā. Mazāka varbūtība doties uz aglomerāciju strādāt ir citu tautību iedzīvotājiem, salīdzinot ar pārējiem svārstmigrantiem. Aglomerācijā strādājošie svārstmigranti pārsvarā ir ar vidējiem ienākumiem. Salīdzinot iegūtos rezultātus, ir redzamas etniskas atšķirības. Tāpat svārstmigrācijā uz Rīgu biežāk dodas cilvēki ar augstāku profesionālo kvalifikāciju, jo ir labāks darba vietu piedāvājums. Turpretī cilvēki ar zemiem ienākumiem praktiski svārstmigrācijā nepiedalās.

Migrāciju raksturojošais mainīgais tika iekļauts modelī, lai pārbaudītu hipotēzi, ka augstāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā raksturīga iedzīvotājiem, kas pēdējos desmit gados ir mainījuši dzīvesvietu. Iegūtie rezultāti apstiprina hipotēzi, ka aglomerācijā iebrāukušajiem ir augstāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā gan uz Rīgu, gan citām

pašvaldībām nekā strādāt dzīvesvietā, salīdzinājumā ar tur ilgstoši dzīvojošiem. Tas apstiprina mājokļu suburbanizācijas raksturu Rīgas aglomerācijā – cilvēki pārsvarā pārceļas uz dzīvi piepilsētā, bet saglabā esošās darbavietas iepriekšējās dzīves vietas pašvaldībā. Augstais statistiskās nozīmības līmenis saiknei starp migrāciju un svārstmigrāciju norāda uz ģeogrāfiskās mobilitātes intensitātes kopēju pieaugumu Rīgas aglomerācijā. Tādējādi svārstmigrācija papildina suburbanizācijai raksturīgās migrācijas plūsmas.

5.5. Migrācijā un svārstmigrācijā iesaistīto iedzīvotāju grupu salīdzinājums

Aktuāls pētījuma virziens, kas ietverts promocijas darbā, ir savstarpējs mobilo iedzīvotāju grupu salīdzinājums. Regresijas modelī salīdzinātas migrantu un svārstmigrantu grupas.

5.17. tabula

Ģeogrāfiskajā mobilitātē iesaistīto iedzīvotāju sastāva atšķirības

		12. Modelis		
		(ref.: svārstmigrants, nav migrants)	(ref.: migrants, nav svārstmigrants)	
		Migrants, nav svārstmigrants	Svārstmigrants, ir arī migrants	Svārstmigrants, ir arī migrants
		β	β	β
Dzimums (ref.: vīrietis)	sieviete	-0,134	0,120	0,254 *
Vecuma grupas (ref.: 15-29)	30-49	-0,420 ***	-0,352 **	0,068
	50-65	-0,871 ***	-0,569 **	0,302
Etniskā piederība (ref.: Llatvietis)	citas tautības	0,173	0,376 **	0,203
Ģimenes statuss (ref.: neprecējies, šķīries, atraitis/-e)	precējies, dzīvo kopdzīvē	0,172	0,091	-0,081
Mājsaimniecība (ref.: nav bērnu pirmsskolas vecumā)	ir bērni pirmsskolas vecumā	-0,299 **	0,756 ***	0,458 **
Iegūtās izglītības līmenis (ref.: pamatskolas)	vispārējā vidējā	0,395 ***	-0,016	-0,411 *
	vidējā profesionālā	0,261	-0,398	-0,651 *
	augstākā	0,079	-0,183	-0,262
Nodarbinātības statuss (ref.: mazkvalificēts strādnieks)	dažāda līmeņa vadītāji	-0,280	0,085	0,365
	speciālisti un ierēdņi	-0,196	0,221	0,417
	kvalificēti strādnieki	-0,137	-0,191	-0,054
	students	-0,457 **	-0,656 *	-0,198
Ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli (ref.: zemi <150 LVL)	vidēji (150-500 LVL/mēn.)	-0,174	0,039 *	0,513 **
	augsti (>500 LVL/mēn.)	-0,147	0,274	0,421
	atteicās atbildēt	0,213	0,274	0,061
Faktiskā dzīvesvieta (ref.: Rīga un tās aglomerācija)	Pārējie valsts reģioni	-0,312 ***	-0,353 **	0,041

-2 Log-Likelihood: 500,726

, **, * - vērtējums ir statistiski būtisks ar ticamības varbūtību, respektīvi, 90%, 95% vai 99%

Rezultāti apstiprina, ka vecums ir nozīmīgs iedzīvotāju ģeogrāfisko mobilitāti raksturojošs rādītājs. Migrācija raksturīga gados jauniem iedzīvotājiem, savukārt svārstmigrantu skaits palielinās līdz ar vecumu. Dzimuma struktūra, etniskā piederība un ģimenes stāvoklis nesniedz būtiskus rezultātus. Turpretī ģimenēm ar bērniem nav raksturīgi pārcelties uz dzīvi citur, bet gan iesaistīties svārstmigrācijā. Rezultāti norāda, ka lielāka varbūtība iesaistīties svārstmigrācijā, kā mainīt dzīvesvietu, ir studentiem un skolēniem. Regresijas modeļi norāda, ka migrantiem ir augstāks iegūtās izglītības līmenis, bet svārstmigrācijā biežāk iesaistās iedzīvotāji ar pamata izglītību, salīdzinot ar vidējo un vidējo profesionālo izglītību ieguvušajiem. Tomēr profesionālās kvalifikācijas un izglītības raksturlielumi bija vāji saistīti, salīdzinot varbūtības konkrētajām grupām. Rezultāti liecina, ka svārstmigrantu vidū ir vairāk cilvēku ar vidējiem ienākumiem. Migrācija un svārstmigrācija ir raksturīga Rīgas aglomerācijai, salīdzinot ar pārējiem valsts reģioniem.

Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes plūsmu struktūra liecina par suburbanizācijas un svārstmigrācijas intensitātes pieaugumu Rīgas apkārtnē. Migrācijas rezultātā pastiprinās darba tirgus un sociāli ekonomiskās attīstības reģionālās atšķirības starp Rīgu, tās aglomerāciju un pārējiem reģioniem. Rīgai tuvākajās pašvaldībās vērojamā piepilsētas apdzīvojuma attīstība piesaista arvien jaunas migrācijas plūsmas no galvaspilsētas. Vienlaicīgi Rīga joprojām ir galvenais nodarbinātības centrs, kas piesaista migrācijas un svārstmigrācijas plūsmas no pārējiem reģioniem. Tas sekmē iedzīvotāju skaita pieaugumu ekonomiski attīstītajā Rīgas aglomerācijā. Pārējie reģioni iedzīvotājus iekšzemes pārvietošanās rezultātā zaudē un Latvijā migrācija nav efektīvs mehānisms reģionālo atšķirību mazināšanā. Makroekonomikas teorijā ilgstoši diskutēts par migrācijas lomu reģionālo atšķirību izlīdzināšanā (Todaro, 1969; Carlino, Mills, 1987), bet empīriskie pierādījumi liecina, ka reģionālās atšķirības migrācijas rezultātā turpina augt (sk. Greenwood, 1985; Massey, 1999). Viens no Latvijas apdzīvojuma ilgtspējīgas attīstības mērķiem ir veicināt policentrisku apdzīvojuma struktūru. Tomēr līdzšinējā pieredze Latvijā un pārējās Austrumu Eiropas valstīs rāda, ka teritoriālās kohēzijas mērķi tiek īstenoti lēni (Stanilov, 2007; Hirt, Stanilov, 2009; Kūle *u.c.*, 2010). Turklāt Latvijā, negatīvas dabiskās ataudzes un darbaspēka emigrācijas ietekmē, turpināsies darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita sarukums un sastāva novecošanās. Demogrāfisko norišu atvēršanā iedzīvotāju mobilitāte ir nozīmīga, jo tradicionāli augstāki migrācijas nodomi raksturīgi gados jauniem iedzīvotājiem. Tas ietekmē demogrāfisko struktūru noteiktās izbraukšanas un iebrukšanas vietās, kā arī nosaka šo teritoriju sociāli ekonomiskās attīstības potenciālu. Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes procesu izpētei turpmāk tiks pievērsta pastiprināta uzmanība, novērtējot darbaspēka emigrācijas un imigrācijas aspektus, kā arī analizējot iekšzemes mobilitātes iezīmes apdzīvojuma struktūras un iedzīvotāju izvietojuma pārmaiņas.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Promocijas darba mērķis ir sasniegts – pētījumā izvērtēts iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes procesu raksturs un loma suburbanizācijas norisēs Latvijā. Iepriekšējo pētījumu analīze, darbā izmantotā statistikas datu un iedzīvotāju apsekojuma rezultātu interpretācija atspoguļota šādos secinājumos:

1. Latvijā iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes rādītāji 21. gs. pirmajā dekādē ir līdzīgi kā vairumā Eiropas valstu, bet zemāki nekā Amerikas Savienotajās Valstīs. Vidēji no 1999. līdz 2008. gadam iekšzemes migrācijā katru gadu iesaistīti 2% no kopējā iedzīvotāju skaita, bet darba mobilitātē no 2005. līdz 2008. gadam vidēji piedalījās 9% valsts iedzīvotāju vecumā no 15 līdz 74 gadiem. Valsts nelielā teritorija, mazais iedzīvotāju skaits un samērā ērtā visu reģionu sasniedzamība nav būtiskākie mobilitāti ietekmējošie faktori.
2. Pēdējās desmitgades (1999–2008) iedzīvotāju pārvietošanās procesu raksturs Latvijā ir noturīgs un turpina pastiprināt iedzīvotāju teritoriālo koncentrāciju galvaspilsētas apkārtnē. Nozīmīgākās iekšzemes migrācijas plūsmas ir saistītas ar Rīgu un Pierīgu. To vidējais īpatsvars valstī migrējušo kopskaitā ir 49,8%. Iedzīvotāju kustība katra reģiona robežās veido 42,8% no statistikā reģistrētās migrācijas kopapjoma. Pārējie 7,4% ir migrācija starp Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales reģioniem. Augstākā iekšzemes migrācijas intensitāte vērojama Pierīgā (57,6%). Vidēji 57 no 1000 Pierīgas reģionā dzīvojošajiem bija iesaistīti iekšzemes migrācijā. Zemākā iekšzemes migrācijas intensitāte ir Rīgā (24,8%) un Kurzemes reģionā (39,2%).
3. Laika periodā no 1999. līdz 2008. gadam iedzīvotāju skaits iekšzemes migrācijas rezultātā pieaudzis Pierīgā (41,2 tūkst. cilvēki) un nedaudz arī Zemgales reģionā (906 cilvēki). Pierīga iedzīvotājus iegūst apmaiņā ar visiem reģioniem, bet no Rīgas iebraukušo iedzīvotāju īpatsvars (49,7%) ir galvenais suburbanizācijas procesu veicinātājs. Pārējo reģionu īpatsvars no Pierīgā iebraukušo kopējā skaita ir 24,1%.
4. Iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina, ka augstāka varbūtība iesaistīties ģeogrāfiskajā mobilitātē Latvijā raksturīga gados jauniem cilvēkiem, vīriešiem un latviešiem, kā arī cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni un labāku profesionālo kvalifikāciju.
5. Latvijā un citās valstīs pilsēttieces migrācija tradicionāli saistīta ar iedzīvotāju aktivitāti darba tirgū un plašākām izglītošanās iespējām pilsētās. Turpretī, pārceļoties uz piepilsētām, iedzīvotāji vēlas uzlabot mājokļa apstākļus un dzīvot pievilcīgā vidē. Rīgas aglomerācijā raksturīga mājokļu suburbanizācija. To apstiprina pārceļšanās gadījumu īpatsvars (24%), kas saistīts ar mājokļa apstākļiem. Dzīvesvietas pārceļšanai uz Rīgu 34% respondentu par iemeslu minēja darbu, bet 26% izglītību.

6. Iedzīvotāju sastāva un pārceļšanās motīvu analīze liecina par suburbanizācijas heterogēno raksturu Rīgas aglomerācijā. Augstāka varbūtība pārcelties uz aglomerāciju raksturīga gados jauniem iedzīvotājiem, cilvēkiem ar augstāku izglītības līmeni, augstākiem ienākumiem un vēlmi uzlabot mājokļa vai vides apstākļus. Vienlīdz augsta varbūtība iesaistīties suburbanizācijā raksturīga arī pirmspensijas vecuma iedzīvotājiem un cilvēkiem, kas meklē lētākus dzīves apstākļus. Tas norāda, ka suburbanizācijai Rīgas aglomerācijā ir ne vien Rietumvalstīm raksturīgās iezīmes, bet joprojām saglabājas arī 20. gs. 90. gadu pārmaiņu perioda fenomens. Lai pārvarētu ekonomiskās grūtības, trūcīgākie pilsētnieki atgriežas vai ir spiesti doties uz laukiem, t.sk. uz piepilsētas zonu.
7. Atšķirīgas iezīmes pēc iedzīvotāju sastāva un pārceļšanās motīviem vērojamas ne tikai suburbanizācijai raksturīgajās migrācijas plūsmās no galvaspilsētas uz aglomerāciju, bet arī salīdzinājumā ar citām migrācijas plūsmām. Augstāka varbūtība iebraukt Rīgas aglomerācijā no citiem reģioniem raksturīga profesionāļiem, kā arī cilvēkiem ar vidējiem un augstiem ienākumiem.
8. Dzīves un darba vietu ģeogrāfiskais izvietojums un attālums nosaka ikdienas kustības areālus un funkcionālās saites reģionu apdzīvojumā. Mājokļu suburbanizācijas rezultātā Rīgas aglomerācijā svārstmigrācijas apjoms pēdējo pāris gadu laikā (2002–2008) pieaudzis par 38%. Darba mobilitātes pieaugumu uz Rīgu nosaka izteikta darba vietu koncentrācija galvaspilsētā salīdzinājumā ar pārējiem valsts reģioniem. Augstāks svārstmigrācijas apjoma īpatsvars kustībai viena reģiona robežās raksturīgs no Rīgas attālākajos Latgales (58,9%) un Kurzemes (50,7%) reģionos.
9. Iedzīvotāju aptaujas rezultāti liecina, ka 9,9% no visiem aptaujātajiem Latvijas iedzīvotājiem ir svārstmigranti. Turklāt 49,1% darba mobilitātē iesaistīto faktiskā dzīvesvieta ir Rīgas aglomerācijā. Regulāri uz darbu Rīgā dodas 69,7% aglomerācijā dzīvojošie svārstmigranti. Gandrīz puse (45,6%) Rīgas aglomerācijā dzīvojošo svārstmigrantu uz piepilsētu pārcēlušies pēdējo desmit gadu laikā, bet turpat trešdaļai (28,1%) iepriekšējā dzīvesvieta bijusi galvaspilsēta. Promocijas darba rezultāti liecina, ka svārstmigrantiem ir augstāks izglītības līmenis, profesionālā kvalifikācija un ienākumi nekā tiem, kuru dzīves un darba vieta atrodas vienā pašvaldībā.
10. Abu darbā aplūkoto ģeogrāfiskās mobilitātes veidu analīze apstiprināja, ka augstāka varbūtība svārstmigrācijai raksturīga pēdējā desmitgadē dzīvesvietu mainījušiem respondentiem un tiem, kuru faktiskā dzīvesvieta atrodas Rīgas aglomerācijā. Tas norāda uz ģeogrāfiskās mobilitātes intensitātes kopēju pieaugumu, jo svārstmigrācija papildina suburbanizācijai raksturīgās migrācijas plūsmas.

Priekšlikumi turpmākajiem pētījumiem

Ģeogrāfiskās mobilitātes turpmākajiem pētījumiem Latvijā izvirzīti šādi priekšlikumi:

- iepriekšējos pētījumos maz analizēti mājokļa apstākļi, lai gan tas ir būtisks rādītājs suburbanizācijas norišu izpētē Rīgas aglomerācijā un Latvijā kopumā. Turklāt mājokļa apstākļi ir būtiski, novērtējot pašreizējās ekonomiskās krīzes sekas;
- ģeogrāfiskās mobilitātes izpēte Latvijā jāpaplašina, analizējot saikni starp dažādiem mobilitātes veidiem – iekšzemes un starpvalstu migrāciju, pastāvīgu dzīvesvietas maiņu un īslaicīgu pārvietošanos starp noteiktām pagaidu uzturēšanās vietām;
- piepilsētas zonas dinamiskais raksturs nosaka nepieciešamību turpmākam darbam, analizējot dažāda lieluma pilsētu tieces areālu apdzīvojuma attīstības iezīmes iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes kontekstā;
- Rīgas aglomerācijā būtu lietderīgi analizēt telpiskās atšķirības ne tikai starp centru, aglomerāciju un pārējiem reģioniem, bet arī viena funkcionālā areāla apdzīvojumā;
- iedzīvotāju darba mobilitātes izpētē turpmākajos pētījumos vairāk jāņem vērā jaunākās tendences darba tirgū, piemēram, darbs vairākās darba vietās, nepilns darba laiks, profesija ar elastīgu darba laiku, teledarbs u.c.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Åberg, M. (2005) Baltic orientations: Globalization, regionalization, or “EU-ization”? In: I. F. E. Hamilton, K. D. Andrews, N. Pichler-Milanović (eds.) *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*, pp. 399–427. Tokyo: United Nations University Press.
- Alonso, W. (1964) *Locations and land use*. Cambridge: Harvard University Press, p. 204.
- Artiis, M., Romani, J., Suriñach J. (2000) Determinants of Individual Commuting in Catalonia, 1986-1991: Theory and Empirical Evidence. *Urban Studies*, 37 (8), 1431–1450.
- Bauls, A. (1978) Commuting in the suburban zones of some cities of the Latvian SSR. *Soviet Geography*, 19 (6), 406–415.
- Bauls, A., Krišjāne, Z., Melbārde, Z., Šķiņķis, P. (1996) Aglomerācijas formēšanas faktori, noteikšanas kritēriji un Rīgas aglomerācijas izpētes analīze nacionālā plānojuma iespējamā modeļa izstrādāšanai. Npublicēts materiāls. Rīga: VARAM.
- Bauls, A., Krišjāne, Z. (2000) Latvian population mobility in the transition period. *Folia Geographica X*, 24–35.
- Baccaini, B., Courgeau, D. (1996) The spatial mobility of two generations of youth adults in Norway. *International Journal of Population Geography*, 2, 333–359.
- Beale, C. L. (1977) The recent shift of United States population to nonmetropolitan areas, 1970–75. *International Regional Science Review* 2 (2), 113–122.
- Beale, C. L. (1982) U.S. population: Where we are; Where we're going? *Population Bulletin*, 37, 1-59
- Bell, M., Ward, G. (2000) Comparing temporary mobility with permanent migration. *Tourism Geographies*, 2 (1), 87–107.
- Bengtsson, T., Johansson, M. (1994) Internal migration. In: T. Bengtsson (Ed.), *Population, Economy, and Welfare in Sweden*. Heidelberg, Springer-Verlag Berlin.
- Berg van den, L., Drewett van den, R., Klaassen, H. L., Rossi, A., Vijverberg, T. H. C. (1982) *A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon Press, p. 162.
- Berry, B. J. L. (ed.) (1976) *Urbanization and Counterurbanization*. Sage Publications: Beverly Hills.
- Berry, B. J. L. (1988) Migration reversals in perspective: The long-wave evidence, *International Regional Science Review*, 11, 245–251.
- Bērziņš, M., Krišjāne, Z. (2008) Amenity Migration in Post-socialist Metropolis: The Case of Rīga Agglomeration. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences*, 62 B (1/2), 71–77.
- Bizet, B. (2002) Deconcentration versus Decentralisation of Administration in France: A Centre-Periphery Dilemma. *Canadian Journal of Regional Science*, 25 (3), 475–490.
- Bleiere, D. (2005) *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga : Jumava. 488 lpp.
- Bloze, G. (2009) Interregional migration and housing structure in an East European transition country: A view of Lithuania 2001-2008. *Baltic Journal of Economics*, 9 (2), 47–66.
- Borgegard, L. E., Hakansson, J., Malmberg, G. (1995) Population redistribution in Sweden - long term trends and contemporary tendencies. *Geografiska Annaler*, 77B (1), 31–45.
- Borjas, G. J. (1989) Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*, 23, 457–485.

- Borén, T., Gentile, M. (2007) Metropolitan Processes in Post-Communist States: an Introduction. *Geografiska Annaler B*, 89 (2), 95–110.
- Bornhorst, F., Commander, S. (2006), Regional unemployment and its persistence in transition countries, *Economics of Transition*, 14(2), 269–288.
- Bourne, L. S., Simmons, W. J. (Eds.) (1978) *Systems of cities: Readings on structure, growth, and policy*. Oxford University Press: New York.
- Bourne, L. S. (1997) Reinventing the suburbs: old myths and new realities. *Progress in Planning*, 46 (3), 163–184.
- Boyle, P., Halfacree, K. (1994) Service class migration in England and Wales, 1980–1981: identifying gender-specific mobility pattern. *Regional Studies*, 29 (1), 43–51.
- Boyle, P. (1994) Metropolitan out-migration in England and Wales, 1980-1981. *Urban Studies*, 31, 1707–1722.
- Boyle, P., Halfacree, K., Robinson, V. (1998) *Exploring Contemporary Migration*. Longman: Essex, p. 282.
- Boudeville, J. R. (1967) *Problems of regional economic planning*. Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Bunce, M. (1994) The countryside ideal. Anglo-American images of landscape. London: Routledge.
- Brade, I., Herfert, G., Wiest, K. (2009) Recent trends and future prospects of socio-spatial differentiation in urban regions of Central and Eastern Europe: A lull before the storm? *Cities*, 26, 233–244.
- Brown, D., Schafft, K. A. (2002) Population Deconcentration in Hungary during the Post-Socialist Transition. *Journal of Rural Studies*, 18, 233–244.
- Buckley, C. (1995) The Myth of Managed Migration: Migration Control and Market in the Soviet Period. *Slavic Review*, 54 (4), 896–916.
- Buursink, J. (1986) Economic urbanization and desuburbanization within the Dutch settlement continuum. In: Borchert, J., Bourne, L., Sinclair, R. (Eds.), *Urban Systems in Transition. Netherlands, Geographical Studies No.16*. Department of Geographical Studies, Department of Geography, University of Utrecht: Utrecht, pp. 206–221.
- Cadwallader, M. (1989) A conceptual framework for analysing migration behaviour in the developed world. *Progress in Human Geography*, 13 (4), 494–511.
- Cadwallader M. (1993), Commentary on Zelinsky's model, *Progress in Human Geography*, 17 (2), 215–217.
- Campani, G. (1995) Women Migrants: From Marginal Subjects to Social Actors. In: Cohen, R. (Ed.), *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge: Cambridge University Press, 546–551.
- Carlino, G. A., Mills, E. S. (1987) The determinants of county growth. *Journal of Regional Science*, 27 (1), 39–54.
- Castles, S., Miller, J. M. (2003) *The age of migration: International population movements in the modern world*. New York: The Guilford Press, p. 338.
- Cerrutti, M. Massey, D. S. (2001) On the Auspices of Female Migration from Mexico to the United States. *Demography* 38 (2): 187-201.
- Champion, A. G. (1990) Counterurbanization: the conceptual and methodological challenge. In: Champion, A. G. (Ed.), *Counterurbanization: The Changing Pace and Nature of Population Deconcentration*. Edward Arnold: London, pp. 19–33.

- Champion, A. G. (1992) Urban and regional demographic trends in the developed world. *Urban Studies*, 29 (3–4), 461–482.
- Champion, T. (2001) Urbanization, suburbanization, counterurbanization and re-urbanization. In: Paddison, R. (Ed.), *Handbook of urban studies*. London: Sage Publications, pp. 143–161.
- Champion, T., Hugo, G. (2004) Introduction: Moving Beyond the Urban-Rural Dichotomy. In: Champion, T., Hugo, G. (eds.) *New Forms of Urbanization: Beyond the Urban-Rural Dichotomy*. Aldershot : Ashgate, pp. 3–24.
- Champion, A. (2008) The changing nature of urban and rural areas in the UK and other European countries. United Nations expert group meeting on population distribution, urbanization, internal migration and development. New York: United Nations Secretariat, Department of Economic and Social Affairs.
- Champion T. (2009) Urban-Rural Differences in Commuting in England: A Challenge to the Rural Sustainability Agenda? *Planning Practice and Research*, 24 (2), 161–183.
- Champion T., Coombes, M., Brown, D. (2009), Migration and longer distance commuting in rural England. *Regional Studies*, 43 (10), 1245–1259.
- Chorev, S. B. (1975) Problemy gorodov: urbanizācija i edinaja sistēma rasselenija v SSSR. Moskva: Nauka, p. 427.
- Cilvēka ģeogrāfijas katedra (2005) Rīgas aglomerācijas robežu noteikšana. Nepublicēts materiāls. Rīga: Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte.
- Clarke, I. J. (2000) *The Human Dichotomy: The Changing Numbers of Males and Females*. Amsterdam: Pergamon.
- Clark V. A. W. (2007) Human mobility in a globalizing world: urban development trends and policy implications. In: H. S. Geyer (ed) *International Handbook of Urban Policy*, Volume 1, pp. 22 – 58. Cheltenham: Edward Elgar.
- Coleman, J. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Couch, C., Leontidou, L., Arnstberg K. O. (2007) Introduction: Definitions, Theories and Methods of Comparative Analysis. In: Couch, C., Leontidou, L., Petschel-Held, G. (Eds.), *Urban Sprawl in Europe: Landscapes, Land-use change & Policy*. Oxford: Blackwell, pp. 3–38.
- Cushing, B., Poot, J. (2004) Crossing boundaries and borders: Regional science advances in migration modelling. *Papers in Regional Science*, 83, 317–338.
- Dahms, F.A. and McComb, J. (1999) ‘Counterurbanization’, interaction and functional change in a rural amenity area – a Canadian example. *Journal of Rural Studies*, 15 (2), 129–146.
- De Jong, F. G., Fawcett, J. (1981) Multidisciplinary Framework and Models of Migration Decision-Making. In: De Jong, G. and Gardner, R. (Eds.), *Migration Decision Making*. New York: Pergamon Press, pp. 13-58.
- De Jong, F. G. (2000) Expectations, Gender, and Norms in Migration Decision-Making. *Population Studies*, 54, 307–319.
- Dieleman, M. F., Faludi, A. (1998) Polynucleated metropolitan regions in Northwest Europe: Theme of the special issue. *European Planning Studies*, 6 (4), 365–378.
- Détang-Dessendre, C., Piguët, V., Schmitt, B., Rabenoro, M. (2002) Life Cycle Variability in the Microeconomic Determinants of Urban-Rural Migration. *Population*, 57 (1), 31–56.

- Eglite, P. (1967) Основные итоги изучения миграции населения в Латвийской ССР. Рига, Институт экономики АН Латвийской ССР, (ДСП), 72 стр.
- Eglīte, P., Markausa, I. M., Ivbulis, B., Gņedovska, I. Zariņa, B. I. (1997). Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē. *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem*, 1, 82 lpp.
- Eglīte, P. (2002) Latvijas iedzīvotāju skaita un etniskā sastāva veidošanās XX gs. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2001 "Nācijas gūstā". Rīga, Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, lpp. 94–110.
- Eglīte, P., Krišjāne, Z. (2009) Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Latvia. In: *EU Labour Migration since Enlargement*, Eds. Watt, A., Galgoczi, B. and Leschke, J. (Aldershot: Ashgate), 269-290.
- Eliasson, K., Lindgren, U., Westerlund, O. (2003). Geographical labour mobility: Migration or commuting? *Regional Studies*, 37 (8), 827–837.
- Eriksson, R., Lindgren, U., Malmberg, G. (2008) Agglomeration mobility: effects of localisation, urbanisation, and scale in job changes. *Environment and Planning A*, 40, 2419–2434.
- Errington, A. (1994) The peri-urban fringe: Europe's forgotten rural areas. *Journal of Rural Studies*, 10, 367–375.
- Enyedi, G. (1992) Urbanisation in East Central Europe: social processes and societal responses in the state socialist systems. *Urban Studies*, 29 (6), 869–880.
- Enyedi G. (1996) Urbanization under socialism. In: Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (Eds.), *Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies* Oxford: Blackwell Publishers, pp. 100–118.
- Enyedi, G. (1998) Transformation in Central European postsocialist cities. In: Enyedi, G. (Ed.), *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 9–33.
- Ewing, R., Cervero, R. (2001) Travel and the Built Environment: A Synthesis. *Journal of the Transportation Research Board*, 1780, 87–114.
- Evers, G. H. M., Veen van der, A. (1985) A simultaneous non-linear model for labour migration and commuting. *Regional Studies*, 19, 217–229.
- Evers, D. (2008) Reflections on Territorial Cohesion and European Spatial Planning. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 99 (3), pp. 303–315.
- Faist, T. (1997) The crucial meso-level. In: Hammar, T. Brochmann, G., Tamas, K. Faist T. (Eds.), *International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives*. Oxford: Berg.
- Fielding, A. J. (1982) Counterurbanization in Western Europe. *Progress in Planning*, 17 (1), 1–52.
- Fielding, A. J. (1989) Migration and urbanization in Western Europe since 1950. *The Geographical Journal*, 155 (1), 60–69.
- Fielding, A. J. (1992) Migration and social change. In: Stillwell, J. Rees, P. Boden, P. (Eds.), *Migration processes and patterns. Vol. 2. Population redistribution in the United Kingdom*. London: Belhaven Press, pp. 225–247.
- Filimonenko, L. (1991) Problemi razvitija Rizhskoi aglomeracii. Analiz problem sovremenogo pazvitija Rizhskoi aglomeracii. Unpublished materials. Latviskij NII Stroitelstva: Rīga.

- Findlay, A., Rogerson, R. (1993) Migration, places and quality of life: Voting with their feet, In: Champion, T. (Ed.), *Population Matters, The Local Dimension*. London: Paul Chapman Publishing, pp. 34–49.
- Fischer, P., Malmberg, G. (2001) Settled people don't move: on life course and (im-) mobility in Sweden. *International Journal of Population Geography* 7 (5), 357–371.
- Fisher, T. (2003) Differentiation of Growth Processes in the Peri-urban Region: An Australian case study. *Urban Studies*, 40 (3), 551–565.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community and every day life*. New York: Basic Books, p. 434.
- Ford, T. (1999) Understanding population growth in the peri-urban region. *International Journal of Population Geography*, 5, 297–311.
- Frey, W. H. (1988) Migration and metropolitan decline in developed countries: A comparative study. *Population and Development Review*, 14 (4), 595–628.
- Fidrmuc, J. (2004) Migration and Regional Adjustment to Asymmetric Shocks in Transition Economies. *Journal of Comparative Economics*, 31 (2), 230–247.
- Friedmann, J. (1972) A general theory of polarized development. In: Hansen, M. N. (Ed.), *Growth centers in regional economic development*. The Free Press: New York, pp. 82–107.
- Fuchs, R., Demko, G. (1978) Commuting in the USSR. *Soviet Geography: Review and Translations*, 19, 363–372.
- Fuguitt, G. V., Zuiches, J. J. (1975) Residential preferences and population distribution. *Demography*, 12, 491–503.
- Garreau, J. (1991) *Edge City*. Anchor Books: New York, p. 548.
- Gentile, M. (2004) Former Closed Cities and Urbanisation in the FSU: an Exploration in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies*, 56 (2), 263–278.
- Geyer, H. S., Kontuly, T. M. (1993) A theoretical foundation for the concept of differential urbanization. In: Hansen, N., Button, J. K., Nijkamp, P. (Eds.), *Modern Classics in Regional Science: Regional Policy and Regional Integration*, Vol.6. Edward Elgar: Cheltenham.
- Geyer, H. S., Kontuly, T. M. (1996) A theoretical foundation for the concept of differential urbanisation. In: Geyer, H., Kontuly, T. (Eds.), *Differential Urbanisation: Integrating Spatial Models*. London: Edward Arnold, pp. 290–308.
- Geyer, H. S. (2002) On urban systems evolution. In: Geyer H. S. (Ed.), *International handbook of urban systems: studies of urbanization and migration in advanced and developing countries*. Edward Elgar: Cheltenham, pp. 39–67.
- Giddens, A. (Ed.) (2001) *Sociology. Introductory Readings*. London: Polity.
- Gibbs, J. (1963) The Evolution of Population Concentration. *Economic Geography*, 39 (2), 119–129.
- Giuliano, G., Narayan, D. (2003) Another look at travel patterns and urban form: the US and Great Britain. *Urban Studies*, 40 (11), 2295–2312.
- Gonzalez, J. R., Puebla, J. M. A. (1996) Spain: Return to the South, metropolitan deconcentration and new migration flows. In: Rees, P., Stillwell, J., Convey, A., Kupiszewski, M. (Eds.), *Population Migration in the European Union*. John Wiley & Sons, pp 175–189.
- Golubchikov, O. (2004) Urban planning in Russia: towards the market. *European Planning Studies*, 12 (2), 229–247.

- Gordon, I. (1982) The analysis of motivation-specific migration streams. *Environment and Planning A*, 14, 5-20.
- Gordon, I. (1987) Resurrecting counterurbanisation: housing market influences on migration fluctuations from London. *Built Environment*, 13, 212–222.
- Gordon, I. (1988) Interdistrict migration in Great Britain 1980–81 – a multistream model with a commuting option. *Environment and Planning A*, 20, 907–924.
- Gordon, P., Richardson, H., Jun, M. J. (1991) The Commuting Paradox: Evidence from the Top Twenty. *Journal of the American Planning Association*, 57 (4), 416–420.
- Gore, C. (1984) *Regions in question: Space, development theory, and regional policy*. London: Methuen, p. 290.
- Goss, J., Lindquist, B. (1995) Conceptualising International Labour Migration: A Structuration Perspective. *International Migration Review*, 29 (2), 317–351.
- Garb, Y., Kamp van, I., Kuijpers, M., Ouriednicek, M., Sykora, L. (2004) Quality of life indicators. SELMA Project.
- Green, A. E., Hogarth, T., Shackleton, R. E. (1999) Long distance commuting as a substitute for migration in Great Britain: A review of trends, issues and implications. *International Journal of Population Geography*, 5, 49–67.
- Greene, H. W. (2003) *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice Hall, p. 802.
- Green, A. E., Owen, D. W., Champion, A. D., Boddard, J. B., Coombes, M. G. (1986) What contribution can labour migration make to reducing unemployment. In: Hart, P. E. (Ed.), *Unemployment and labour market policies*. Gower: Aldershot, pp 52–74.
- Greenwood, M. J., Hunt, G. L., Rickman, D. S., Treyz, G. I. (1991) Migration, regional equilibrium, and the estimation of compensating differentials. *The American Economic Review*, 81 (5), 1382–1390.
- Greenwood, M. J. (1985) Human migration: Theory, models, and empirical evidence. *Journal of Regional Science*, 25, 521–544.
- Greenwood, M. J., Hunt, G. L. (2003) The early history of migration research. *International Regional Science Review*, 26, 3–37.
- Greenwood, M. J. (1997) Internal Migration in Developed Countries. In: Rosenberg, M., Stark, O. (Eds.), *Handbook of population and family economics*, Vol. 1B. Amsterdam: North-Holland, pp. 647–720.
- Hall, P., Hay, D. (1980) *Growth Centres in the European Urban System*. Los Angeles: University of California Press.
- Halliday, J., Coombes, M. (1995) In search of counterurbanisation: Some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies*, 11 (4), 433–446.
- Hall, P. (2001) *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Oxford: Blackwell.
- Ham van, M., Hooimeijer, P. (2005) *Spatial barriers and labour market flexibility: individual restrictions and market constraints on job mobility*. Netherlands Ministry of Economic Affairs: The Hague.
- Ham van, M., Hooimeijer, P. (2009) Regional differences in spatial flexibility: long commutes and job related migration intentions in the Netherlands. *Applied Spatial Analysis and Policy*, 2, 129–146.

- Ham van, M., Hooimeijer, P., Mulder, C. (2001) Urban form and job access: disparate realities in the Randstad. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie*, 92 (2), 231–246.
- Hanson, S., Pratt, G. (1988) Reconceptualizing the links between home and work in urban geography. *Economic Geography*, 64, 299–321.
- Harris, C. D. (1970) *Cities of the Soviet Union: Studies in their Functions, Size, Density, and Growth*. Rand McNally: Chicago.
- Harris, R. J., Todaro, M. (1970) Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60 (1), 126–142.
- Hart, T. (1983) Transport and economic development: the historical dimension. In: Button, J. K., Gillingwater, D. (Eds.), *Transport location and spatial policy*. Gower: Aldershot, pp. 12–22.
- Hartshorn, T. A., Muller, P. O. (1989) Suburban downtowns and the transformation of metropolitan Atlanta's business landscape. *Urban Geography*, 10 (4), 375–395.
- Hatton, T. J., Williamson, G. J. (2003) What fundamentals drive world migration? United Nations University, World Institute for Development Economics Research, Discussion Paper 2003/23.
- Hazans, M. (2003a) Determinants of inter-regional migration in the Baltic countries. In: *43rd Congress of European Regional Science Association*, 27-30, August 2003, Jyväskylä, Finland, pp. 1–23.
- Hazans, M. (2003b) Commuting in the Baltic States: Patterns, Determinants and Gains, university of Bonn, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, ZEI Working Paper No B02–2003.
- Hazans M. (2004), Does commuting reduce wage disparities? *Growth and Change*, 35 (3), 360–390.
- Hazans, M., Philips, K. (2009) The Post-Enlargement Migration Experience in the Baltic Labor Markets. In: Kahanec, M., Zimmermann, K. F. (Eds.), *EU Labor Markets After Post-Enlargement Migration*. Berlin - Heidelberg: Springer, pp. 255–304.
- Hedberg, C., Kepsu, K. (2003) Migration as a mode of cultural expression? The case of the Finland-Swedish minority's migration to Sweden. *Geografiska Annaler B*, 85 (2), 67–84.
- Heikkila, E. (2003) Differential urbanisation in Finland. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94 (1), 49–63.
- Herington, J. (1984) *The Outer City*. Harper and Row, London.
- Heisler, M. O. (1992) Migration, International Relations and the New Europe: Theoretical perspectives from Institutional political sociology. *International Migration Review*, 26 (2), 596–622.
- Hirt, S. (2007) Suburbanizing Sofia: Characteristics of post-socialist peri-urban change. *Urban Geography*, 28 (8), 755–780.
- Hirt, S. (2008) Stuck in the suburbs? Gendered perspectives on living at the edge of post-communist city. *Cities*, 25, 340–354.
- Hirt, S., Stanilov, K. (2009) *Twenty Years of Transition: The Evolution of Urban Planning in Eastern Europe and the Former Soviet Union, 1989–2009*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), p. 146.
- Hooimeijer, P., B. Van der Knaap. [1994]: From flows of people to networks of behaviour. Pp.177-85 in P. Hooimeijer, G.A. Van der Knaap, J. Van Weesep and R.I. Woods [eds]:

- , *Population Dynamics in Europe, Current Issues in Population Geography*, Netherlands Geographical Studies 173. Utrecht: Royal Netherlands Geographical Society and Department of Geography, University of Utrecht.
- Hugo, G. J., Smailes, P. J. (1985) Urban-rural migration in Australia: a process view of the turnaround. *Journal of Rural Studies*, 1, 11–30.
- Illeris, S. (1996) Changing pattern of net migration in Denmark: An explanatory analysis. Rees, P., Stillwell, J., Convey, A. and Kupiszewski, M. (Eds.), *Population Migration in the European Union*. New York: John Wiley & Sons, pp 105–122.
- Iltneris, A. (red.) (2001–2002) *Latvijas pagasti: pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas: enciklopēdija*. 2 sēj., Rīga : Preses nams.
- Jacobsen, J. P., Levin, L. M. (2000) The effects of internal migration on the relative economic status of women and men. *Journal of Socio-Economics*, 29 (3), 291–304.
- Johnson, J. H., Salt, J. (1992) Population migration. In: Johnson, J. H., Douglas, J. (Eds.), *Aspects of Geography*. Nelson.
- Juškevičius, P., Burinskienė, M. (2007) Quality factors of the residential environment in urban planning. *International Journal of Environment and Pollution*, 30 (3/4), 471–484.
- Kährrik, A., Tammaru, T. (2008) Population Composition in New Suburban Settlements of the Tallinn Metropolitan Area. *Urban Studies*, 45, 1055–1078.
- Kempen van, R. Murie, A. (2009) The new divided city: Changing patterns in European cities. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100 (4), 377–398.
- King, R., Skeldon, R., Vullnetari, J. (2008) *Internal and International Migration: Bridging the Theoretical Divide*. Working Paper No 52, Sussex Centre for Migration Research, University of Sussex.
- Klaassen, L. H., Molle, W. T. M., Paelinck, J. H. P. (Eds.) (1981) *Dynamics of Urban Development*. New York: St.Martin's Press.
- Knoke, D., Kuklinski, J. H. (1982) *Network analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Kok, H. (1999) Migration from the city to the countryside in Hungary and Poland. *GeoJournal*, 49 (1), 53–62.
- Kok, H., Kovács, Z. (1999) The process of suburbanization in the metropolitan area of Budapest. *Netherlands Journal of Housing and Built Environment*, 14 (2), 119–141.
- Konrad, G., Szelenyi, I. (1974) Social conflicts and urbanization. In: Brown, A., Licasi, J. (Eds.), *Urban and social economics in market and planned economies: Policy, planning, and development*. Praeger: New York, pp. 206–226.
- Kontuly, T., Tammaru, T. (2006) Population Subgroups Responsible for New Urbanization and Suburbanization in Estonia. *European Urban and Regional Studies*, 13 (4), 319–336.
- Kornai, J. (1992) *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Krieger, H. (2008) Migration and mobility culture: An analysis of mobility intentions. In: Alber, J., Fahey, T., Saraceno, C. (Eds.), *Handbook of Quality of Life in the Enlarged European Union*. Routledge: London, pp. 355–384.
- Krišjāne, Z. (2001) Jaunas iezīmes Latvijas mazo pilsētu attīstībā. *Ģeogrāfiski Raksti IX*, 33–40.
- Krišjāne, Z., Bauls, A. (2005) Migrācijas reģionālās iezīmes Latvijā. Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Stratēģiskās analīzes komisija. *Zinātniski pētnieciskie raksti*, 3 (4), 130–149.

- Krišjāne, Z., Bauls, A. (2007) Migrācijas plūsmu reģionālās iezīmes Latvijā. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Stratēģiskās analīzes komisija. *Zinātniski pētnieciskie raksti*, 4 (15), 130–143.
- Krišjāne, Z., Eglīte, P., Bauls, A., Lulle, A., Bērziņš, M., Brants, M., Cunska, Z., Ģņedovska, I., Ivbulis, B., Krūzmētra, Z., Kūle, L., Markausa, I. M., Niklass, M., Pavlina, I., Titova, N., Vanaga, S., Vilciņš, A., Zariņa, I. B. (2007) *Darbspēka ģeogrāfiskā mobilitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte, LR Labklājības ministrija. 240 lpp.
- Krišjāne, Z., Eglīte, P. (2009) Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Latvia. In: Galgóczi, B. Leschke, J. and Watt, A. (Eds.) *EU Labour Migration since Enlargement*. Aldershot: Ashgate, pp. 269–290.
- Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2009) Commuting and the Deconcentration of the Post-Socialist Urban Population: The Case of the Rīga Agglomeration. *Folia Geographica XIV*, 56–74.
- Krugmann, P. (1991) Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483–499.
- Krugman, P. (1999) The Role of Geography in Development. *International Regional Science Review*, 22, 142–161.
- Kulu, H., Billari, F. (2006) Migration to urban and rural destinations in post-Soviet Estonia: a multilevel event-history analysis. *Environment and Planning A*, 38, 749–764.
- Kūle, L., Rassa, K. (2001) Apdzīvojuma struktūras attīstība. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM): Rīga, 129 lpp.
- Kūle, L., Krišjāne, Z., Bērziņš, M. (2010) Rhetoric and Reality of Pursuing Territorial Cohesion in Latvia. In: Adams, N., Cotella, G., Nunes, R. (Eds.), *Territorial Development, Cohesion and Spatial Planning: Building on EU Enlargement*. London: Routledge, pp. 291–319.
- Kūle L. (2009) Rural Place Identity Reproduced by the Rīga Hinterland Spatial Planning, *Folia Geographica XIV*, 38–55.
- Ladányi, J., Szélényi, I. (1998) Class, ethnicity and urban restructuring in postcommunist Hungary. In: G. Enyedi (Ed.), *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 67–86.
- Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos. (2005). LU Sociālo un politisko pētījumu institūts: UNDP Latvija. Rīga.
- Latvijas statistikas gadagrāmata 2008 (2008) Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde: Rīga.
- Lee, E. S. (1966) A theory of migration. *Demography*, 3, 47–57.
- Leetmaa, K., Metspalu, P., Tammaru, T. (2006) Suburbanisation and Commuting Modes in the Tallinn Metropolitan Area. In: Mander, Ü., Brebbia, A. C., Tiezzi, E. (Eds.), *The Sustainable City IV. Urban Regeneration and Sustainability*. Southampton: WIT Press. pp. 622–630.
- Leetmaa, K., Tammaru, T. (2007) Destinations of suburbanisers in the Tallinn metropolitan area. *Geografiska Annaler B*, 89 (2), 127–146.
- Leetmaa, K., Tammaru, T., Anniste, K. (2009) From Priorities-led to Market-led Suburbanisation in a Post-communist Metropolis, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100, 436–453.
- Lewis, A. (1954) Development with unlimited supplies of labour. *The Manchester School*, 22, 139–192.

- Lewis, R., Rowland, R. (1979) *Population Redistribution in the USSR: Its Impact on Society*. Praeger: New York.
- Lewis, G. (1988) Counterurbanization and social change in the rural South Midlands. *The East Midland Geographer*, 11, 3–12.
- Long, L. (1988) Migration and residential mobility in the United States. *Journal of the American Statistical Association*, 68, 37–43.
- Long, L., Tucker, C. J., Urton, L. W. (1988) Migration Distances: An International Comparison. *Demography*, 25 (4), 633–640.
- Lukić, V. (2009) Correlation between commuting and migration in daily urban system of Pančevo (Vojvodina, Serbia). *Geographica Pannonica*, 13 (1), 17–21.
- Lundholm, E. (2009) Interregional Migration Propensity and Labour Market Size in Sweden, 1970-2001. *Regional Studies*, iFirst article, 1–10.
- Mainardi, S. (2004) Regional disparities and migration: linear and switching model estimations for Poland. *Regional Studies*, 38 (7), 767–781.
- Malmberg, G., Pettersson, A. (2007) Distance to elderly parents: Analyses of Swedish Register Data. *Demographic research*, 17.
- Markausa, I. M. (1997) Iekšējā migrācija Latvijā, *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem*, 1, 34–64.
- Markausa, I. M. (2001) Migrācija. Grām.: Dzīves apstākļi Latvijā 1999.gadā. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, lpp. 43–58.
- Marksoo A. (1992) Dynamics of rural population in Estonia in 1980s. In: Punning M. J. (Ed.), *Estonia: Man and Nature*, Tallinn, Estonian Geographical Society, 129-153.
- Marksoo, A. (1999) Restructuring of Urban and Rural Settlement in Estonia, in: C. F. Carter. F and W. Maik (Eds.) *Shock-Shift in Enlarged Europe*, pp. 81–102. Aldershot: Ashgate.
- Massey, D. (1990) Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration. *Population index*, 56 (1), 3–26.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouchi, A., Pellegrino, A., Edward, J. T. (1993) Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19 (3), 431–466.
- Massey, D. (1999) Why does immigration occur? A theoretical synthesis. In: Hirschman, C., Kasinitz, P., DeWind, J. (Eds.). *The handbook on international migration*. New York: Russell Sage Foundation, 34–52.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouchi, A., Pellegrino, A., Taylor, E. J. (2005) *The world in motion: understanding international migration at the end of the millennium*. Clarendon Press: Oxford, p. 362.
- Manson, G. A., Groop, R. E. (2000) U.S. inter-county migration in the 1990s: People and income move down the urban hierarchy. *Professional Geographer*, 52 (3), 493–504.
- Morrill, R. L. (1978). Population redistribution, 1965–1975. *Growth and Change*, 35–43.
- Mincer, J. (1978) Family Migration decisions. *Journal of Political Economy*, 86 (5), 749–773.
- Mitchell, A. J. C. (2004) Making sense of counterurbanization. *Journal of Rural Studies*, 20, 15–34.
- Musil, J. (2005) City development in Central and Eastern Europe before 1990: Historical context and socialist legacies. In: *Transformation of Cities in Central and Eastern*

- Europe: Towards Globalization*. Hamilton, F. E. I. (ed.). United Nations University Press, Tokyo, pp. 22–43.
- Myrdal, G. (1957a) *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Gerald Duckworth, p. 168.
- Myrdal, G. (1957b). *Rich Lands and Poor*. New York: Harper and Row, p. 168.
- Naes P, Sandberg, S. L. (1996) Workplace location, modal split and energy use for commuting trips. *Urban Studies*, 33 (3), 557–580
- Nefedova, T., Treivysh, A. (2003) Differential urbanisation in Russia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94 (1), 75–88.
- Nivalainen, S. (2004) Determinants of family migration: short moves vs. Long moves. *Journal of Population Economics*, 17 (1), 157–175.
- Nogle, J. M. (1994) The systems approach to international migration: An application of network analysis methods. *International migration*, 32, 329–342.
- Nuissl, H., Rink, D. (2005) The ‘production’ of the urban sprawl in eastern Germany as a phenomenon of post-socialist transformation. *Cities*, 22 (2), 123–134.
- Okin, B., Richardson, H. W. (1964) Regional income inequality and internal population migration. In: Friedmann, J., Alonso, W. (Eds.), *Regional development and planning: A reader*. Cambridge: MIT, pp. 303–318.
- Ommeren van, J., Rietveld, P., Nijkamp, P. (2000) Job mobility, residential mobility and commuting: A theoretical analysis using search theory. *Annals of Regional Science*, 34 (2), 213–232.
- Ourednik, M. (2007) Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler*, 89B (2), 111–126.
- Owen, D., Green, A. (1992) Migration patterns and trends. In: Champion, A. G., Fielding, A. J. (Eds.), *Migration processes & patterns*. London: Belhaven Press.
- Paci, P., Tiongson, R. E., Walewski, M., Liwiński, J. (2010) Internal Labour Mobility in Central Europe and the Baltic Region: Evidence from Labour Force Surveys. In: Caroleo, E. F., Pastore, F. (Eds.), *The Labour Market Impact of the EU Enlargement: A New Regional Geography of Europe?* Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 197–225.
- Parr, J. B. (1999) Regional economic development: An export stages framework. *Land Economics*, 75, 94–114.
- Pedraza, S. (1991) Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17, 303–325.
- Picher-Milanović, N. (2001) Urban housing markets in central and eastern Europe: convergence, divergence or policy ‘collapse’. *European Journal of Housing Policy*, 1, 145–187.
- Picher-Milanović, N., Gutry-Korycka, M., Rink, D. (2007) Sprawl in the Post-Socialist City: The Changing Economic and Institutional Context of Central and Eastern European Cities. In: Couch, C., Leontidou, L., Petschel-Held, G. (Eds.), *Urban Sprawl in Europe: Landscapes, Land Use Change & Policy*. Blackwell Publishing, Oxford, pp. 102–135.
- Piore, M. J. (1986) The shifting grounds for immigration. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 48, 523–533.
- Pooley, G. C. (2003) Mobility in The Twentieth Century: Substituting Commuting For Migration? In: Gilbert, D., Matless, D., Short, B. (Eds.), *Geographies of British Modernity*. Wiley-Blackwell, pp 80–96.

- Pooley G. C., Turnbull, J., Adams, M. (2005) *A Mobile Century? Changes in Everyday Mobility in Britain in the Twentieth Century*. Aldershot: Ashgate, p. 251.
- Poot, J., Wladorf, B., Wissen van, L. (2008) Migration in a Globalised World: A New Paradigm, In: Poot, J., Waldorf, B., Wissen van, L. (Eds.), *Migration and Human Capital*. Edward Elgar: Cheltenham, pp. 3–25.
- Poulain, M. (1996) Migration in Belgium: Temporal trends and counterurbanization. Rees, P., Stillwell, J., Convey, A. and Kupiszewski, M. (Eds.) *Population Migration in the European Union*. New York: John Wiley & Sons, pp 91–104.
- Portes, A. (1998) Social capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Portes, A., Walton, J. (1981) *Labor, Class, and the international system*, New York: Academic Press, p 230.
- Plane, D. A. (1984). A systematic demographic effectiveness analysis of U.S. interstate population exchange, 1935–1980. *Economic Geography*, 60, 294–312.
- Plane, D., Rogerson, P (1994) *The Geographical Analysis of Population: with Applications to Planning and Business*. John Wiley & Sons: New York.
- Pessar, P. R. (1982) The role of households in international migration and the case of U.S.-bound migration from the Dominican Republic. *International Migration Review*, 2, 342–364.
- Priemus, H., Nijkamp, P. Banister, D. (2001) Mobility and spatial dynamics: an uneasy relationship. *Journal of Transport Geography*, 9, 167–171.
- Pissarides, C. A., Wadsworth, J. (1989) Unemployment and the Inter-regional Mobility of Labour, *Economic Journal*, 99, 739–755.
- Pūriņš, V. (red.) (1975) *Latvijas PSR ģeogrāfija*. Latvijas Valsts universitāte. Rīga: Zinātne, 671 lpp.
- Ranis, G., Fei, H. C. J. (1961) A theory of economic development. *The American Economic Review*, 51, 533–565.
- Ravbar, M. (1997) Slovene cities and suburbs in transformation. *Acta Geographica Slovenica*, 37, 65–109.
- Rayer, S., Brown, D. L. (2001) Geographic diversity of inter-county migration in the United States, 1980–1995. *Population Research and Policy Review*, 20, 229–252.
- Romaní, J., Suriñach, J., Artís, M. (2003), Are Commuting and Residential Mobility Decisions Simultaneous: The Case of Catalonia, Spain. *Regional Studies*, 37 (8), 813–826.
- Rossi, P. (1955) *Why Families Move: a study in the social psychology of urban residential mobility*. Glencoe: Free Press, p. 220.
- Rees, P., Kupiszewski, M. (1999) *Internal Migration and Regional population Dynamics in Europe: a synthesis*. Strasbourg: EU Directorate of Social and Economic Affairs, Council of Europe Publishing, p. 114.
- Richardson, H. W. (1973) *Regional Growth Theory*. Macmillan: Lodon.
- Richardson, H. W. (1977) *City size and national strategies in Developing Countries*. World Bank Staff Working Report: Washington.
- Rivža, P. Jansone, D., Šļara, A. Demme, D., Ivsiņa, D., Karičerta, A., Rajevska, F., Šusta, E., Viļumsone, S., Krūzmētra, M., Barisa, L., Kronberga, V., Stradiņa, G., Dovlodbekova, I., Vucāns, J., Balode, I., Jaunzems, A., Rezepina, I., Meņšikovs, V., Lāce, T., Boroņenko, V., Dobelniece, S., Janmere, L., Omārova, S., Paņina, L.,

- Rasnača, L., Rungule, R. (2007) Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas. Jelgava: LLU, LR Labklājības ministrija, 185 lpp.
- Reitsma, F., Vergoossen, D. (1988) A causal typology of migration: the role of commuting. *Regional Studies*, 22, 331–340
- Rogers, A. (1988) Age patterns of elderly migration: an international comparison. *Demography*, 25 (3), 355–370.
- Sailer-Fliege, U. (1999) Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, 49 (1), 7–16.
- Sandow, E. (2008) Commuting behaviour in sparsely populated areas: evidence from northern Sweden. *Journal of Transport Geography*, 16, 14–27.
- Saraceno, E. (1994) Recent trends in rural development and their conceptualisation. *Journal of Rural Studies*, 10, 321–330.
- Schwanen, T., Dieleman, M. F., Dijst, M. (2004) The impact of metropolitan structure on commute behaviour in the Netherlands: a multilevel approach. *Growth and Change*, 359 (3), 304–333.
- Shaw, B. J. D. (1985) Spatial Dimensions in Soviet Central Planning. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 10 (4), 401–412.
- Sjaastad, L. (1960) The relationship between migration and income in the United States, Papers of the Regional Science Association, 6, 37–64
- Sjöberg, O. (1992) Underurbanisation and the zero urban growth hypothesis: diverted migration in Albania. *Geografiska Annaler*, 74B (1), 3–19.
- Sjöberg, Ö., Tammaru, T. (1999) Transitional Statistics: Internal Migration Patterns and Urban Growth in Post-Soviet Estonia. *Europe-Asia Studies*, 51 (5), 421–442.
- Sjöberg, O. (1999) Shortage, Priority and Urban Growth: Towards a Theory of Urbanisation under Central Planning. *Urban Studies*, 36 (13), 2217–2236.
- Skeldon R. (1997), *Migration and Development: A Global Perspective*. London: Longman, p. 253.
- Smith, A., Timár, J. (2010) Uneven Transformations: Rethinking the Spaces of Economy and Society 20 Years after the Collapse of State Socialism. *European Urban and Regional Studies*, 17 (2), 115–125.
- Smith A., Swain, A. (2010) The global economic crisis, Eastern Europe, and the Former Soviet Union: Models of development and the contradictions of internationalization. *Eurasian Geography and Economics*, 51 (1), 1–34.
- Smits, J. (1999) Family migration and the labour-force participation of married women in the Netherlands, 1977-1996. *International Journal of Population Geography*, 5 (2), 133–150.
- Smits, J., Mulder, C. H., Hooimeijer, P. (2003) Changing Gender Roles, Shifting Power Balance and Long-distance Migration of Couples. *Urban Studies*, 40 (3), 603–613.
- Stanilov, K. (Ed.) (2007) *The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Dordrecht: Springer.
- Stark, O. (1984) Rural-to-urban migration in LDCs: A relative deprivation approach. *Economic Development and Cultural Change*, 32, 475–486.
- Stead, D. (2001) Relationships between land use, socio-economic factors and travel patterns in Britain. *Environment and Planning*, 28B (4), 499–528.
- Stockdale, A., Findlay, A., Short, D. (2000) The repopulation of rural Scotland and threat. *Journal of Rural Studies*, 16, 243–257.

- Stone, L. (1975) On the Interaction of Mobility Dimensions in Theory on Migration Decisions. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 12, 95–100.
- Sultana, S., Weber, J. (2007) Journey-to-Work Patterns in the Age of Sprawl: Evidence from Two Midsize Southern Metropolitan Areas. *The Professional Geographer*, 59 (2), 193–208.
- Szelényi, I. (1996) Cities under Socialism – and After. In: Andrusz, G., Harloe M. and Szelenyi, I. (Eds.), *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies*. Blackwell Publishers, Oxford, pp. 286–317.
- Stillwell, J. C. H. and Congdon, P. (Eds.) (1991) *Migration Models: Macro and Micro Approaches*, London: Belhaven Press.
- Stillwell, J. (2008) Inter-regional Migration Modelling: A Review. In: Poot, J., Waldorf, B., Wissen van, L. (Eds.), *Migration and Human Capital*. Cheltenham: Edward Elgar, pp. 29–48.
- Sýkora, L., Čermák, D. (1998) City growth and migration patterns in the context of ‘communist’ and ‘transitory’ periods in Prague’s urban development. *Espace, Population, Sociétés*, 3, 405–416.
- Sýkora, L. (2009) Post-Socialist Cities. In: Kitchin, R., Thrift, N. (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography*. Oxford: Elsevier, pp. 387–395.
- Sýkora, L. and Novák, J. (2007) A city in motion: Time-space activity and mobility patterns of suburban inhabitants and the structuration of the spatial organization of Prague metropolitan area, *Geografiska Annaler B*, 89 (2), pp. 147–167.
- Sýkora, L. Ouředníček, M. (2007) Sprawling post-communist metropolis: Commercial and residential suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. In: Razin, E., Dijst, M., Vazquez, C. (eds.) *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas*. Dordrecht : Springer, pp. 209–233.
- Szelenyi, I. (1996) Cities under Socialism – and After. In: *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies*. Andrusz, G., Harloe M. and Szelenyi, I. (eds.). Blackwell Publishers, Oxford, pp. 286–317.
- Tammaru, T. (2001) Suburban growth and suburbanisation under central planning: the case of Soviet Estonia, *Urban Studies*, 38, 1314–1357.
- Tammaru, T. (2003) Urban and Rural Population Change in Estonia: Patterns of Differentiated and Undifferentiated Urbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94 (1), 112–123.
- Tammaru, T., Kulu, H., Kask, I. (2004) Urbanization, suburbanization and counter urbanization in Estonia. *Eurasian Geography and Economics*, 45, 159–176.
- Tammaru, T. (2005) Suburbanisation, employment change, and commuting in the Tallinn metropolitan area. *Environment and Planning*, 37 A, 1669–1687.
- Tammaru, T., Leetmaa, K. (2007) Suburbanisation in relation to education in the Tallinn metropolitan area. *Population, Space and Place*, 13, 279–292.
- Tammaru, T., Leetmaa, K., Silm, S., Ahas, R. (2009) Temporal and Spatial Dynamics of the New Residential Areas around Tallinn. *European Planning Studies*, 17 (3), 423–439.
- Tammur, A., Tammaru, T. (Eds.) (2009) *Ränne 2000–2007 Migration*. Tallinn: Statistikaamet.
- Termote, M. (1980) *Migration and commuting: A theoretical framework*, IIASA, Laxenburg: Austria

- Tigges, L., Fuguitt, G. (2003) Commuting: A Good Job Nearby, In: Brown L. D., Swanson E. L. (Eds.), *Challenges for Rural America in the Twenty-First Century*, University Park, Pennsylvania State University Press, pp. 166–176.
- Tilly, C., Brown, H. (1967) On uprooting kinship and the auspices of migration. *International Journal of comparative sociology*, 8, 139–164.
- Timár, J., Váradi, D. (2001) The uneven development of suburbanisation during transition in Hungary. *European Urban and Regional Studies*, 8, 349–360.
- Tisdale, H. (1942) The Process of Urbanization. *Social Forces*, 20 (3), 311–316.
- Thomas, D. S. (1941) *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements, 1750-1933*. Macmillan: New York.
- Tobler, W. (1995) Migration: Ravenstein, Thornthwaite, and beyond. *Urban Geography*, 16 (4), 327–343.
- Todaro, M. (1969) A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *American Economic Review*, 59, 138–148.
- Tosics, I. (2004) European urban development: Sustainability and the role of housing. *Journal of Housing and the Built Environment*, 19, 67–90.
- Tosics, I. (2005) City development in Central and Eastern Europe since 1990: The impacts of internal forces. In: Hamilton, F. E. I. Andrews, K. D., Pichler-Milanović, N. (Eds.), *Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization*. United Nations University Press: Tokyo, pp. 44–78.
- Tutrlajs, J., Milliņš, G. (1998) *Latvijas apdzīvotās vietas: klasifikācija, vērtēšanas kritēriji, ciemu saraksts, kartes*. Rīga: Jāņa sēta. 271 lpp.
- Urry, J. (1999) *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge.
- Vandenbrande, T., Coppin, L. Hallen van der P. (2006) *Mobility in Europe: Analysis of the 2005 Eurobarometer survey on geographical and labour market mobility*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, p. 83.
- Vartiainen, P. (1989) Counterurbanisation: a challenge for sociotheoretical geography. *Journal of Rural Studies* 5 (3), 217–225.
- Vickerman, R. W. (1984), Urban and regional change, migration and commuting - The Dynamics of workplace, residence and transport choice. *Urban Studies*, 21, 15–29.
- Vining, D. R., Strauss, A. (1977) A demonstration that the current de-concentration of population in the United States is a clean break with the past. *Environment and Planning A*, 9, 751–758.
- Vining, D. R., Kontuly, T. (1978) Population dispersal from major metropolitan regions: An international comparison. *International Regional Science Review* 3 (1), 49–73.
- VRAA (2009) *Survey: Development of Regions in Latvia 2008*. State Regional Development Agency: Rīga.
- Waldinger, R. (1999) *Still the promised city? African Americans and new immigrants in post-industrial New York*. Cambridge: Harvard University Press, p. 384.
- Wallerstein, I. (1986) Societal Development or Development of the World System. *International Sociology*, 1 (1), 3–17.
- White, P. (1990) Labour migration and counterurbanisation in France. In: Johnson, J. H., Salt, J. (Eds.), *Labour migration: The internal geographical mobility in the developed world*. David Fulton Publishers, pp 99–111.

- White, M. J., Lindstrom, D. P (2005) Internal migration. In: Poston, D. L., Micklin, M. (Eds.), *Handbook of Population*. Springer Publishers: New York.
- White, P., Woods, R. (Eds.) (1980) *The Geographical Impact of Migration*. Longman: London.
- Weeks, J. R. (2008) *Population: An Introduction to Concepts and Issues*, Tenth Edition. Thomson Wadsworth: Belmont, p.610.
- Wegner, S., Drury, C. A. (2001) Patterns of Internal Migration During the Russian Transition. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 17 (4), 15–42.
- Westerlund, O. (1997) Employment opportunities, wages and interregional migration in Sweden 1970-1989. *Journal of Regional Science*, 37 (1), 55–73.
- Wiessner, R. (1999) Urban development in East Germany - specific features of urban transformation processes. *GeoJournal*, 49 (1), 43–51.
- Williams, A. M., Hall, C. M. (2000) Tourism and migration: new relationships between production and consumption. *Tourism Geographies*, 2 (1), 5–27.
- Wilson, F. D. (1988) Aspects of migration in an advanced industrial society. *American Sociological Review*, 53, 113–126.
- Woods, R. (1993) Commentary on Zelinsky's model. *Progress in Human Geography*, 17 (2), 213–215.
- Yapa, L., Polese, M., Wolpert, J. (1971) Interdependencies of Commuting, Migration and Job Site Relocation. *Economic Geography*, 47, 59–72.
- Zasova, A., Meļihovs, A. (2005) *Latvijas darba tirgus elastības novērtējums*. Rīga: Latvijas Banka, 59 lpp.
- Zax, J. (1994), When is a move migration. *Regional Science and Urban Economics*, 24 (3), 341–360.
- Zelinsky, W. (1971) The Hypothesis of the Mobility Transition. *The Geographical Review*, 61, 219–249.
- Zelinsky, W., Lee, A. B. (1998) Heterolocalism: An Alternative Model of the Sociospatial Behaviour of Immigrant Ethnic Communities. *International Journal of Population Geography*, 4, 281–298.
- Zvidriņš, P. (2004), Depopulācija. *Zinātniski pētnieciskie raksti* 1, 74–104.
- Zvidriņš, P. (2006) Latvijas iedzīvotāju skaita un vecuma sastāva prognozes. Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā. Stratēģiskā analīzes komisija. *Zinātniski pētnieciskie raksti*, 3 (9), 164–187.